

SOCIETATEA ROMÂNĂ DE FILOSOFIE

OMAGIU PROFESORULUI ION PETROVICI

ISTORIA FILOSOFIEI MODERNE

VOL. V

FILOSOFIA ROMÂNEASCĂ DELA ORIGINI PÂNĂ ASTĂZI

de

N. Bagdasar, Traian Herseni

și

S. S. Bârsănescu

B U C U R E Ș T I // 1 9 4 1

www.dacoromanica.ro

SOCIOLOGIA

Câteva lămuriri

1. Sociologia își află din ce în ce mai puțin locul în istoria *filosofiei*. Toate străduințele ei din ultima vreme duc spre această despărțire. Sociologia vrea să fie o știință de sine stătătoare și să se desfacă în chip neîndoielnic de orice filosofie. Tendința însăși poate fi judecată felurit, dar ca fapt obiectiv ea se impune oricărui cercetător, încât nu ne este îngăduit să o trecem cu vederea. Totuși, odată ce am precizat lucrul acesta și cititorul este pe deplin lămurit, nu vedem **nici** o primejdie în alăturarea tabloului istoric al sociologiei românești la cel al preocupărilor filosofice propriu zise. Vecinătatea aceasta poate fi chiar folositoare. Cititorul va vedea prin comparație mult mai limpede cât s'a îndepărtat sociologia de filosofie, cât a izbutit să înfăptuiască din tendința ei de neatârnare. Numai că, în loc să judece întâmplarea aceasta în funcție de treapta de înrudire, va trebui să o judece în funcție de treapta de înstrăinare a ei de filosofie.

2. O istorie a sociologiei românești este prematură. Ne lipsesc pentru aceasta cercetările migăloase de bibliotecă, pe temeiul cărora să se încerce o sinteză de proporții mari. Nu s'a încercat până acum nici cel puțin o istorie completă (de specialitate) a literaturii românești, pentru care nu lipsesc lucrările pregătitoare, și, ceea ce este mult mai supărător, nu avem încă o bibliografie serioasă a tuturor publicațiilor românești.

În împrejurările acestea nu ne este cu puțință decât o simplă schiță a dezvoltării ideilor sociologice dela noi și nici aceasta nu va putea fi ferită de unele lipsuri, socotite de cei care au avut prilejul să adâncească o anumită perioadă sau opera vreunui scriitor, ca neîngăduite. Suntem încredințați însă că încercarea noastră va atrage atenția asupra unui material bogat, care își așteaptă de mult cercetătorii. Mai ales colaboratorii

noștri mai tineri, care au strâns mult material privitor la ideile sociologice ale scriitorilor români, în cadrul Seminarului de Sociologie al Universității din București, vor găsi în rândurile acestea un nou îndemn, pe lângă cel didactic, pentru asemenea cercetări.

3. Sociologia este știința realității sociale, știința societății sau a fenomenelor sociale. Ea se deosebește atât de etică, știința idealului moral, și politică, știința conducerii și a reformei sociale, cât și de științele sociale particulare (economia politică, dreptul etc.), care studiază numai anumite aspecte ale societății (fenomenele economice, juridice etc.).

O schiță istorică a sociologiei trebuie să înșire deci numai acele idei și acele scrieri care au o atitudine științifică de constatare și explicare a vieții sociale întregi. Asemenea idei au apărut târziu. Sociologia a trecut și la noi, ca pretutindeni, printr'o fază de pregătire, în care problemele ei apar înglobate în cuprinsul altor preocupări, în note de călătorie, în observații etnografice sau culegeri de folclor, sau în cuprinsul preocupărilor de reformă, în ideologiile politice, care totdeauna au și o concepție, cel puțin rudimentară, despre societate și, în sfârșit, în sistemele mai largi de gândire filosofică sau istorică. Ea se desprinde apoi treptat de celelalte discipline filosofice și științifice, până ce își statornicește un loc sigur și bine definit față de ele. Din pricina aceasta multă vreme nu vom găsi în istoria gândirii românești scrieri închinare de-a-dreptul sociologiei, ci numai *idei sociologice* în scrieri de altă natură.

Faptul acesta ne-a determinat să reproducem cât mai multe texte, căci numai așa putem împrăști orice îndoială despre existența unei sociologii românești. Altfel s'ar fi putut crede că atribuim noi aceste idei sociologice scriitorilor români, printr'o interpretare mai largă a unor idei învecinate sau chiar străine de sociologie.

Există o preocupare sociologică în gândirea românească mai înainte ca sociologia să se fi ivit ca o știință de sine stătătoare. Dovedirea acestui lucru constituie partea întâia a lucrării noastre. Există însă, cel puțin în zilele noastre, și o mișcare sociologică propriu zisă, vrednică de aceeași atenție ca și străduințele din străinătate. Înfațișarea acestui fapt constituie partea a doua a încercării de față.

I. Premergătorii sociologiei românești.

1. *N. Mălescu* (1625-1714). Cel dintâiu gânditor român care a deschis un drum larg cercetărilor științifice în legătură cu viața omenească, este spătarul Nicolae Mălescu. Om de întinsă cultură, un enciclopedist în înțelesul bun al cuvântului, nu lipsesc din opera lui geografică și etnografică, nici unele informații prețioase pentru sociologie. Însemnările lui în legătură cu viața socială sunt de obicei fugare și neîndestulătoare și se mărginesc la simple relatări de fapte. Cu toate acestea scrierile lui cuprind lucruri *văzute și trăite*, strânse în călătorii lungi și anevoioase, încât nu este un simplu compilator, ci un observator de teren, cel dintâiu Român care a luat contact științific cu realitățile sociale, care a întreprins cercetări științifice directe. Cercetările etnografice și sociologice de teren dela noi, atât de răspândite azi, își găsesc în Mălescu cel dintâiu premergător. Faptul acesta rămâne adevărat, cu toate că Mălescu nu a cercetat realitățile românești și nu a călătorit cu gânduri pur științifice. S'a folosit însă de călătoria sa în China (1675-1677) ca trimis al țarului, ca să observe cât mai multe lucruri și să descrie cele văzute. Astfel ne-au rămas dela el trei lucrări care interesează și sociologia, cunoscute sub numele de „Itinerarul siberian”, „Stateini Spisok” și „Descrierea Chinei”. Prima a fost publicată în românește de G. Sion în 1888, sub titlul „De la Tobolsk până în China”¹⁾, apoi împreună cu a doua, de Em. C. Grigoraș în 1926, sub titlul „Călătorie în China”²⁾, dar, după cum a dovedit C. C. Giurescu, textele acestea nu corespund cerințelor științifice³⁾, încât se așteaptă încă o ediție românească a operelor lui Mălescu, care să prezinte suficiente garanții pentru a putea fi folosite. Dar chiar așa cum sunt înfățișate lucrările lui Mălescu, ne putem face o idee despre valoarea lor.

Mălescu dă foarte multe informații despre așezările o-

1) De la Tobolsk până în China. Note de călătorie de Spătarul Nicolae Mălescu 1675. Traduse după textul grecescu de G. Sion. Extrasu din Analele Academiei Române Seria II. Tom. X. Memoriile Secțiunei Istorice, București 1888.

2) Spătarul Nicolai Mălescu: Călătorie în China (1675—1677) în românește și cu o prefață de Em. C. Grigoraș (Publicațiile Casei Școalelor, București 1926).

3) C. C. Giurescu: Nicolae Mălescu Spătarul. Contribuțiuni la opera sa literară. (Acad. Rom. Mem. Secț. Ist. S. III. T. VII. Mem. 7 București 1927). V. la pag. 18 relații despre o altă publicare a „Itinerarului Siberian” la 1905, de fapt o simplă reproducere a traducerii lui Sion.

menești, despre triburi, religii, obiceiuri, ceremonii, organizare, diplomație, care constituiesc un material sociologic de preț. Dăm un singur exemplu:

„Pe lângă mare și pe lângă fluviul Amur locuesc Samoezii, iar mai încolo Ostiacii. Aceste popoare sunt foarte numeroase pe malurile lui Obi, până la Narim și înainte. Printre aceștia sunt și Tătari, până dincolo de orașul Tomsk și până pe la începuturile fluviului Obi, iar împrejurul Berezovei sunt altare idolești ale Ostiacilor. Se zice că acolo era idolul de aur numit Baba; cele mai multe sunt însă de argint, de aramă și de lemn vopsit. Acești păgâni oferă templelor lor și primele tiare sălbatece care le vânează”¹⁾. Despre Ostiaci Miclescu ne mai informează că „locuesc în iurturi (corturi)”, „toți ...se ocupă cu vânatul peștelui: unii mănâncă peștii chiar cruși; alții îi usucă sau îi fierbe; sare și pâine ei nu cunosc; se nutresc numai cu pește și cu rădăcinile unei plante care se numesc *sauca*, pe care o adună vara, o usucă și apoi iarna o mănâncă”. „Peștele îl vânează nu numai pentru mâncare, ci din unii pești își fac, jupindu-le pielea, și îmbrăcăminte, și șapci, servindu-se la cusutul lor cu vinele sau mațele de pește. Ei umblă cu foarte ușoare vase făcute din lemne, în care se pun câte cinci și șase persoane. Ei poartă arcuri și săgeți, gata fiind totdeauna pentru războiu. Femei au foarte multe și țin fiecare câte voiește”²⁾.

Despre China informațiile sunt bogate și valoroase. Ca atitudine științifică, Miclescu își dă foarte bine seama de superioritatea observației directe și nu se sfiește să spună despre geografii contemporani că „despre aceste locuri și râuri ei nimica nu știu; și dacă vreunii din ei au spus câte ceva, au înșirat mai mult fabule, după cum le-au auzit și ei dela alții, dar nici unul n’a mers până acolo, ca să facă experiența”³⁾. Conștiința aceasta care abia dacă în zilele noastre se va răspândi în deajuns printre oamenii de știință, arată limpede cât de înaintată era concepția despre știință a lui Miclescu și cât de mult s’a pierdut prin faptul că pilda lui n’a putut fi continuată.

2. *Dimitrie Cantemir (1674-1723)*. Celălalt mare gânditor al vremii, Dimitrie Cantemir, face un pas mult mai însemnat în privința științelor sociale. El alcătuiește cea dintâi *monografie regională românească*, „Descrierea Moldovei”, operă en-

1) Dela Tobolsk până în China, trad. *Sion*, pag. 31—32. (Cu ortografia nouă, cum vom reproduce toate textele, pentru a ușura citirea lor).

2) Op. cit. pag. 43.

3) Op. cit. pag. 12.

ciclopedică de mare însemnătate pentru geografie, istorie, etnografie, sociologie și politică. Informațiile despre organizația socială și politică a Moldovei, despre viața ei economică, despre ceremoniile publice și private, despre obiceiuri etc., interesează foarte de aproape sociologia.

De sigur nici Miclescu, nici Cantemir nu sunt sociologi, dar lucrările lor deschid puțința acestei științe: Miclescu prin culegerea de material din care se clădește sociologia; Cantemir prin material și prin încercări de explicare care îl apropie și mai mult de zilele noastre.

Cantemir stăruiește mai ales asupra determinărilor geografice ale vieții omenеști, stând și în privința aceasta alături de gânditorii cei mai de seamă ai veacului său.

Astfel, lămurește neatârarea câtorva ținuturi moldovenеști în cea mai mare parte prin condițiile geografice prielnice. „Primul este *Câmpulung*, în județul Sucevei, înconjurat de un lanț continuu de munți foarte înalți. Are cam cincisprezece sate, care toate se folosesc de legi și de judecători particulari. Câteodată primesc doi vornici trimiși de domni, totuși nu rar, dacă aceștia vatămă pe locuitori, îi gonesc sprijiniți de întăriturile pe care natura li le-a dat. Ei nu cunosc munca câmpului, căci n’au câmpii în munții lor; toată ocupația lor este creșterea oilor. Plătesc impozit anual nu cât ar voi domnul, ci cum li s’a făgăduit de domni anteriori, și această învoială o reînnoiesc prin trimișii lor de câte ori vine un domn nou în Moldova. Dacă domnul ar voi să-i trateze cu asprime și să le impue biruri noi, nu stau mult de vorbă, ci refuzând plata impozitului, se retrag în adâncurile cele mai ascunse ale munților; de aceea nu pot domnitorii să le ceară mai mult decât sunt datori...”

„A doua republică mai mică în Moldova este Vrancea în județul Putnei, aproape de hotarul Valahiei, înconjurată din toate părțile de munți foarte stâncoși. Ea are 12 sate și numără 2.000 de case; pentru acelaș motiv ca și Câmpulungul, locuitorii se mulțumesc cu creșterea oilor și nu cunosc plugul. Ei de asemeni plătesc în fiecare an domnitorului un impozit anumit și hotărît, se conduc după legile lor și refuză poruncile domnitorului și pe judecătorii lui”.

„A treia este Tigheciul în județul Fălciu, o pădure așezată la hotarele Bugeacului Tătarilor, apărarea cea mai puternică a întregii Moldove așezată între Prut și Basarabia. Locuitorii plătesc în fiecare an domnitorului un mic impozit și

sunt toți călărași. Odinioară ajungeau la 8.000, astăzi de abia pot să aducă în câmpul de luptă 2.000. Ei întrec pe toți ceilalți locuitori ai Moldovei în partea războinică, de aceea proverbul zice: „cinci ostași dela Crâm fac mai mult decât zece din Bugeac. Cinci Moldoveni întrec pe zece dela Crâm și cinci Codreni biruesc pe zece moldoveni”. Codreni însemnează: dela pădure (codru), fiindcă în Moldova se zice Codrul Tigheciului”¹⁾.

Cantemir explică prin factorii geografici și obiceiurile: „După cum diferită e clima în diversele provincii ale Moldovei, tot așa deosebite sunt și obiceiurile”²⁾, dar nu uită nici însemnătatea vecinătăților politice. „Locuitorii din Moldova de jos sunt mai deprinși cu armele din cauza deselor războaie cu Tătarii; sunt și soldați mai buni și mai cruzi, dar sunt turburători și nestatornici și, dacă n’au în față un dușman din afară, lenevia îi strică lesne și urzesc răsvrățiri contra comandanților și câteodată chiar contra domnitorului”³⁾. Vecinătatea aceasta n’a putut totuși să strice anumite obiceiuri din bătrâni, care țin de fire și tradiție. „E de laudă — și vrednică a fi deosebită și totdeauna cunoscută — ospitalitatea pe care o acordă călătorilor și străinilor. Deși sunt foarte săraci din cauza vecinătății Tătarilor, dar o mâncare și un adăpost nu refuză trecătorului, ba chiar pe cel cu cai îl țin trei zile fără plată. Pe cel care vine îl primesc cu bunătate și veselie, ca și cum ar veni un frate sau o rudă. Sunt unii care întârziează cu prânzul până în ceasul al nouălea și, ca să nu mănânce singuri, trimit servitori pe drum și orice călător întâlnește, îl poftesc la masă și la adăpost”⁴⁾.

Cu totul alta e firea Moldovenilor de sus: „Locuitorii din Moldova de sus sunt mai pașnici și nedeprinși cu armele, ei vor mai bine să mănânce în liniște pâinea câștigată cu sudoarea feții lor. Sunt foarte religioși, aproape până la superstiție... Hoțiile sunt rare la ei, sau aproape că nu sunt. Totdeauna s’au arătat credincioși domnitorului și, dacă s’au produs și la ei turburări interioare, focul a fost pus de boierii din Moldova de jos. Ceea ce este rar la Moldovenii ceilalți, la ei veți găsi castitate și moravuri oneste chiar înainte de căsătorie.

1) *Dimitrie Cantemir: Descrierea Moldovei*. Trad. Gh. Adamescu. Ed. Cartea Românească, București, pag. 125—126. Se găsesc aici și „o notiță biografică” (pag. XII) și una „bibliografică” (pag. XXVII).

2) Op. cit. pag. 129.

3) Op. cit. pag. 129.

4) Op. cit. pag. 130.

Sunt mai pricepuți decât ceilalți în afacerile publice, își văd mai bine de afacerile lor particulare, îndeplinesc poruncile cu mare stăruință, față de oaspeți sunt mai sgârbiți decât cei din Moldova de jos”¹⁾). Până cu totul de curând, psihologia popoarelor și sociologia nu întrecuseră treapta de știință pe care se găsește Cantemir. Iar în privința *atitudinii științifice*, avem încă și azi mult de învățat dela el:

„Având a descrie obiceiurile Moldovenilor, lucru necunoscut de nimeni sau de puțini dintre străini, iubirea de patrie poruncește a lăuda neamul în care ne-am născut și a recomanda pe locuitorii țării noastre de origine; de altă parte iubirea adevărului se opune și oprește a lăuda faptele pe cari dreapta judecată ne sfătuește a le critica. Ar fi mai de folos pentru patrie, dacă locuitorii și-ar pune înaintea ochilor cu sinceritate viciile în care bălăcesc, decât dacă s’ar înșela înșiși printr’o blândă lingușire și printr’o scuză iscusită, încât să creadă că bune sunt faptele lor, pe care le critică toată lumea deprinsă cu moravuri mai alese”²⁾).

În orice caz, străduința de azi a sociologiei românești de a cunoaște obiectiv „țara și neamul” pe cale monografică, își are rădăcina locală în opera celor dintâi oameni de știință dela noi cu răsunet peste hotare: N. Milescu și D. Cantemir.

2. După Cantemir, veacul al XVIII-lea n’a mai dat la iveală gânditori cu bogăție mare de preocupări, care să fi putut cuprinde în sâmbure și idei sociologice. Veacul acesta este stăpânit de problema covârșitoare a originii poporului românesc și a latinității limbii noastre, care a avut ca urmare specializarea în istorie și filologie a celor din școala ardeleană. Se mai poate aminti din această vreme doar scrierea cu caracter etnografic a lui *Ioan Budai-Deleanu*: „Scurte observări asupra Bucovinei”, scrisă în nemțește și publicată de Gh. Bogdan-Duică în *Gazeta Bucovinei* (Cernăuți) din 1894. Nu se cunoaște anul manuscrisului, în orice caz e din perioada de trecere spre veacul al XIX-lea. Se dau date istorice, geografice, economice, demografice și sociale în legătură cu populația Bucovinei. Reproducem o caracterizare psihologică a Moldovenilor.

„Caracterul lor principal și în genere al tuturor Românilor, este o iubire puternică pentru neatârnamare și libertate, o foarte mare adeziune la țară, locul în care șed, familie, obi-

1) Op. cit. pag. 130—131.

2) Op. cit. pag. 126—127.

ceiuri, din care cauză rar emigrează; nu suferă tonul de stăpân al funcționarului, mai ales nu al celui din sânul lor; unul ca acesta trebuie să dovedească multă popularitate; din contra, în mod fin și cu vorbe bune faci cu ei orice; în genere cu o înțeleaptă conducere ei sunt mai curând aduși la scop decât cu strictetea; legilor primite de ei și recunoscute de bune le rămân credincioși; și dacă Românul este pedepsit pentru transgresiunile sale oricât de aspru, el se liniștește zicând: legea m'a bătut; din contra, de-i rămâne și cea mai mică pedeapsă arbitrară pe care a trebuit s'o suferă dela domnul său ori dela un funcționar public, el își cugetă întotdeauna un „ține minte” și se silește ca la proxima ocazie să se răzbune”.

Budai-Deleanu descrie și starea proastă a țărânilor, exploatată de boieri, care aveau „mândria turcească, șiretenia grecească și lăcomia jidovească” și mai ales de arendași, străini în cea mai mare parte, și de administrația cu totul coruptă.

Cu veacul al XIX-lea apar din ce în ce mai multe scrieri care ar putea interesa și sociologia. Locul de frunte îl ocupă tot notele de călătorie și culegerile directe de material. Amintim din prima jumătate a veacului al XIX-lea, afară de gânditorii care au jucat și un rol politic, numai trei scriitori: Dinicu Golescu, I. Codru-Drăgușanu și Anton Pann.

Scrierea lui *Golescu* intitulată: „Insemnare a călătoriei mele în anii 1824, 1825 și 1826”¹⁾ este inferioară celor rămase dela marii săi înaintași, Milescu și Cantemir, dar aduce totuși un lucru pe atunci destul de nou: compararea stărilor dela noi cu cele din străinătate. Procedul deși mânuit cu stângăcie de boierul cărturar Golescu, pune în lumină atât deosebirile de formă, cât și pe cele de stadiu dintre popoare, care sunt azi la temeiul morfologiei și a fazeologiei sociologice. De sigur acestea nu erau în intenția sa, el compara cu simțământul inferiorității lucrurilor de acasă și cu gândul să dea Românilor un îndemn și un model de desăvârșire, totuși metoda comparativă își găsește un început de întrebuintare. Nici cu Golescu sociologia românească nu ia ființă, dar se pregătește unul din mijloacele ei de lucru.

Amintind pe țărani unguri pentru ca să-i asemuiască apoi cu ai noștri, Golescu scrie: „Locuitorii sunt proști și fără de nici o învățătură, urât și soioși îmbrăcați, căci unii lucrează pe an 104 de zile, iar cei din Ardeal ce se hrănesc de stăpânul

1) Întrebuintăm ediția P. V. Haneș, București „Minerva”, 1915

moșiei, 198. Unii lucrează mai puțin, după tocmirile ce au prin legături cu stăpânii, și aceste zile sunt bez (afară de) zilele ce lucrează în întrebuințarea împărăției, cum la forșpanurile, adică la trecerile ofițerilor ostășești, și la facerea și dregerea drumurilor, cari zile toate strângându-le cineva, și alăturând Dumini-cile și sărbătorile împărătești, și de se va întâmpla omul peste an bolnav câtuși de puține zile, nu știu de le vor rămâne zile să muncească pe seama lor. Și cu toate acestea sunt mai fericiți decât Românii noștri, cari lucrează numai 12 zile pe an. Acum judece fieșcare care pot fi pricinile de a fi mai în bună stare aceia care muncesc altora peste 200 zile pe an, de cei ce lucrează numai 12 decât că numai căci nu-i lipsește din auzul urechii, de cum se naște și până moare, cuvintele: adu bani, cu felurimi de mijloace prefăcute, în auzire numai drepte¹⁾). Deși în fuga condeului, Golescu observă aici cu multă pătrundere un păcat care a fost mereu al țării românești. Aparenta superioritate formală, juridică, față de alte țări, este înjosită de moravurile de jaf și bun plac ale dregătorilor și claselor conducătoare. Observația aceasta va reveni ceva mai târziu în multe din scrierile sociologice românești.

Trecând din Ungaria într-o țară mai înaintată, cum era Austria, Golescu simte și mai adânc deosebiri: „În sate, casele sătenilor, adică a acelor proști birnici, sunt de zid, întocmai ca pe la noi prin orașe, casele boierilor; iar orânduelile cele bune ale acestor sate, nici că se pomenesc pe la noi în orașe; căci acele sate au teatre, doctori, gerahi, spițeri, școale, preoți vrednici de preoție, și toate săvârșite prin îngrijirea stăpânirii. Apoi și în casele lor averea mai cu prisos, după cum am arătat în satele săsești: și acest sătean dă, după starea lui, adică 50 sau 100 fiorini, iar milionistii vienezi, și din alte orașe, dau 50 sau o sută de mii; iar nu ca la noi, unde fără de deosebire toți caută, numai din spinarea Rumânului, din care pricină le sunt și spinările goale, fără de a face și lui un cât de mic ajutor și bine²⁾).

Celălalt călător al vremii, *I. Codru-Drăgușanu*, dela care ne-a rămas „*Peregrinul transilvan*”³⁾, ne aduce o mult mai mare bogăție de observații și impresii, culese între anii 1835

1) Op. cit. pg. 19—20.

2) Op. cit. pg. 40.

3) *Călătoriile unui Român ardelean în țară și în străinătate (1835—44) „Peregrinul transilvan”*, Publ. de *Const. Onciu*, ed. 2-a, București, Casa Școalelor, 1923.

și 1844 de prin Muntenia, Franța, Austria, Italia, Anglia și Rusia, și uneori comparații mai amănunțite și mai instructive. Opera acestui scriitor e tot numai un izvor pentru sociologie, dar un izvor prețios, care ilustrează epoca de pregătire de care ne ocupăm.

Codru-Drăgușanu are o atitudine științifică mult mai accentuată, sau cel puțin o străduință conștientă în acest sens, după cum dovedește declarația că: „Nimic mai ușor decât a critica, nimic mai greu decât a zugrăvi adevărul, a enunța judecata dreaptă, bazată pe observații minuțioase, juste, în toate clasele și în toate locurile despre care vrei să scrii”¹⁾.

Codru-Drăgușanu ne dă unele informații în legătură cu realitățile românești de atunci și compară ceea ce știa din Ardeal cu ceea ce vedea în Țara Românească. Comparațiile lui sunt uneori brutale, dar par întotdeauna sincere. Iată impresia pe care i-o face Călărașii-Vechi. El „constă numai din bordeie, care, de altminterlea, pe dinăuntru sunt lipite ca oala și prevăzute cu mobile destul de solide și alese, — dar tot fac o impresie bizară asupra noastră, când știm că la noi numai țiganii locuiesc în bordeie, pe când aici oameni altminterlea, plini de bani”²⁾. Și declară mai încolo despre locuitorii Munteniei că „mă prinde mirarea că au niște care de tot monstruoase, fără nici un cuiu de fier, apoi înalte, să te urci cu scara, că tot omul ară numai cu opt boi și cu patru poganici, apoi că oamenii lucrează și Duminică și sărbătoarea, ca și cum n’ar fi creștini”³⁾.

Intr’o scrisoare din Ianuarie 1840, Codru-Drăgușanu scrie: „Voiu să-ți descriu România, în care trăiesc de patru ani și jumătate. Nu m’ai încumeta, dar în toamna trecută făcui în sfera administrativă, un ocol în cea mai mare parte a țării, și cu această ocazie, n’am închis ochii la cele ce mi se desfășurau înaintea lor”⁴⁾. Procedul va fi același: „Ca să mă poți pricepe, voiu cam compara lucrurile cu ale noastre ardelenesti”. Constatările lui sunt însoțite de aceleași aprecieri aspre, neocolite, care îi caracterizează scrisul. „Nenorocirile politice și vicisitudinile, ce durează de șaptesprezece veacuri, fac că țara are aspectul de colonie nouă și e puțin importantă căci, pe când ar putea nutri zece, abia are două milioane de locuitori, cât

1) Op. cit. pg. 75.

2) Op. cit. pg. 26.

3) Op. cit. pg. 27.

4) Op. cit. pg. 75.

Transilvania... Nu e de mirare dar că în România vedem cea mai mare parte a locuitorilor păstori în grasele câmpii deșerte și în munții delicioși, dar cu dreptul ne mirăm că n'au ajuns a înnobila soiurile de vite, ci se perpetuă cornutele, copitatele și lănoasele cele mai ordinare din Europa”.

„Agricultura, pomii și viticultura, combinate, numără asemenea mare parte de adepți, însă și aici, fiecare mărginindu-se pe lângă datinile moștenite dela străbuni, domnește starea primitivă, simplă, crudă, fără de cât de puțină rafinație în metoda producției, nici în varietatea produselor”¹⁾.

„Iobăgia aici se cheamă clacă și e asemenea organizată reglementar în toată țara... Clăcașul capătă nouă pogoane ...de pământ. cu pășune cu tot, spre uzufruct... Pe acestea colonul e dator a presta 12 zile de lucru, a lua parte la iobăgie..., a duce un car de lemne și a da dijmă din toate produsele la proprietar. Aceasta pe față, dar să vezi reversul! Zilele de lucru le transformă ciocoi în lucru de zile și bietul clăcaș lucrează cel puțin de trei ori 12 zile, spre a sfârși treaba măsurată... Dijma se ia și din fân, ba chiar și din stratul de pătrunjel, căci nu o ia proprietarul, ci cațanonul de arendaș”²⁾.

Codru-Drăgușanu nu se mulțumește numai cu descrieri și comparații, încet, încet își formează și o concepție despre determinismul vieții sociale, în care influența franceză, în special a lui Montesquieu, e vădită³⁾.

Încercând „O paralelă între Elveția și Transilvania”, Codru-Drăgușanu crede că „după instituții, ca și după natură, seamănă țările amândouă și, așa mi se pare că natura singură condiționează instituțiile”⁴⁾. Ideea aceasta din urmă o găsim apoi enunțată într-o formă mult mai precisă. „Libertatea afecționează, mai înainte de toate, aier subțire și curat, care se află numai pe vârful munților, activitate rară, condiționată prin răcoarea climaterică a înălțimilor, sau sobrietate, frugalitate și tot felul de privațiuni... Clima dulce, traiul îndestulat și luxul afemeiază, și sunt boala libertății, și iată pentru ce țările grase și îndestulate numără puțini adepți ai libertății, ci, din contra, fac locuitorii să încline spre servitute”⁵⁾.

1) Op. cit. pg. 76.

2) Pg. 86.

3) *Montesquieu* era nu numai cunoscut în vremea aceea, ci și tradus. Cf. Mărimea Romanilor sau băgarea de seamă asupra pricinilor înălțării și căderii lor. Trad. din franțuzește de *Stanciu Căpățineanu*, 1830.

4) Pg. 236.

5) Pg. 240—241.

Codru-Drăgușanu nu nesocotește nici înrâurirea altor factori asupra vieții popoarelor și uneori observațiile lui nu sunt lipsite de fineță, chiar dacă îmbracă o formă de haz, amestecat cu puțină amărăciune, ca în textul următor:

„Limba franceză e virilă prin excelență, ea cunoaște puține diminutive în nume, și nicidecum în adjective. Românul se cheamă Ioniță, Costache, Iordache, are moșioară micuță, bouleni slăbuți, văcușoară, lapticel și mămăliguță, de aceea umblă flămânjor și ticălos, până îl înghite mormântelul! Diminutivele sunt în uz numai la popoarele subjugate și decăzute; noi le-am adoptat dela Greci, cari, după decadență, veniră între noi să ne inițieze în vițiile de ei contractate”¹⁾.

Mai trebuie amintit, cel puțin cu o vorbă, și folcloristul *Anton Pann* (1794—1854). În sine, opera acestuia, cel puțin pentru sociologie, este puțin însemnată. Dar culegerile sale de folclor, în special „Povestea Vorbei” — proverbe orânduite după subiecte — „de prin lume adunate și iarăși la lume date” — și „O șezătoare la țară”, cu toate deformările pe care le-au suferit, deschid o fereastră spre realitatea spirituală vie a satului, cum va face mai târziu și sociologia, când va voi să fie „știința realității sociale”, cu o puternică ramură de „știința națiunii românești”²⁾.

II. Inceputurile sociologiei românești în ideologiile politice.

În al doilea pătrar al veacului al XIX-lea se ivesc și la noi curente de idei, care vor duce nu odată și la închegări cu caracter sociologic. Influența capitalismului sapă tot mai adânc rânduelile cele vechi ale țării, ca să dărâme treptat întregul edificiu, în timp ce se construia prin forțele revoluționare, liberalo-burgheze, o țară nouă. Se pregăteau 1848, 1859, 1864, 1877: revoluția, unirea, constituția liberală și neatârnrarea politică. Evenimentele acestea erau prea însemnate, sdruncinul pricinuit de ele pe toate tărâmurile prea adânc, ca să nu îmbie la gândire

1) Pg. 261.

2) Cf. pt. perioada aceasta și „Topografia Țării Românești” de *Dr. Const. Caracș* (1800—1828) și *Notiții statistice asupra Moldovei de Șuțu Nicolae* (1849), asupra cărora vom stărui în altă lucrare, închinată sociologiei rurale românești. (Vezi: *Ion Veverca*: Nicolae Șuțu — Viața, activitatea și opera întâiului economist ideolog din România 1798—1871, Buc. 1936; și *Pompei Samarian*: O veche monografie sanitară a Munteniei „Topografia Țării Românești” de *Dr. Const. Caracș* (1800—1828), Teză. Buc. 1937).

pe contemporani și să nu-i ducă la o seamă de întrebări cu caracter sociologic, pe lângă cele politice. Ideologii politici de pretutindeni desvoltă alături de ideile politice și idei sociologice. La noi nu se putea întâmpla altfel. O istorie amănunțită a acestor idei ar fi foarte instructivă, dar ea nu va fi posibilă decât mult mai târziu. Noi ne dăm seama pe deplin de greutatea unei asemenea lucrări și nu ne gândim să facem aici decât o schiță săracă, pentru a pune problema, nu pentru a o deslega.

Vom urmări câteva din lucrările cu caracter social ale revoluționarilor dela 1848, apoi ale câtorva din reprezentanții liberalismului, ai conservatorismului, ai socialismului, ai poporanismului și țărănismului și, în sfârșit, ale celor care, indiferent dacă au fost integrați în vreun partid, au reprezentat mai mult naționalismul. Cum nu ne interesează aici viața politică, ci curentele de idei sociologice, nu vom urmări lucrările acestea în lumina însemnătății lor politice și nici nu le vom raporta la evenimente politice, ca să le privim în legătura lor de adversitate sau luptă comună (o schiță strict necesară dăm în Incheiere), ci vom desprinde pentru fiecare curent firul propriu de desvoltare, înfățișând câteva din operele reprezentative. În sfârșit, vom aminti în același timp și lucrările științifice ale ideologilor politici, ca să nu revenim asupra aceluiași gânditori în despărțiminte aparte.

A. Sociologia pașoptistă și liberală.

Revoluția din 1848 a strâns oameni cu temperamente și idei foarte felurite. Unii, deși conservatori, cum se vor dovedi mai târziu, voiau înlăturarea stăpânirii străine, alții, liberali și progresiști, ar fi vrut pe lângă aceasta și o seamă de reforme în spirit nou. Nu e locul să ne ocupăm aici de aceste lucruri¹⁾, vom indica numai câteva din ideile sociologice ale revoluționarilor pașoptiști, fie că ele au fost date la iveală în preajma lui 1848, fie mai târziu, după liniștirea vremilor.

1. *Ion Eliade-Rădulescu*. Spiritul cel mai complex și mai activ al acestui timp este fără îndoială Ion Eliade-Rădulescu, pe care G. D. Scraba îl socotește drept „părintele sociologiei române”²⁾. Gândurile lui sociale sunt împrăștiate

1) V. Istoria partidelor politice în România de A. D. Xenopol.

2) *Scraba*: Ioan Heliade Rădulescu. Inceputurile Filosofiei și Sociologiei române. București, Socec, fără dată, pg. 6.

într'o sumedenie de publicații, dintre care mai însemnate pentru istoria sociologiei românești trebuiesc considerate cărțile: *Echilibrul între antiteze* (cunoscută și sub numele de *Isahar, Laboraportul, Spiritul și materia*), apărută la 1859¹⁾ și *Istoria critică universală*, „scriere postumă”, publicată la 1892²⁾.

După Eliade Rădulescu „doctrinile filosofice, religioase și politice, ce au făcut educația genului uman și care fură cauza înaintării”, înapoierii sau a „stării în loc” a popoarelor, se pot împărți în trei ramuri principale. „Aceste doctrine unele se zic unitare, altele dualiste și altele trinitare”. „Unitari se zic cei ce recunosc și cred un singur principiu ca început al tuturor, și principiul lor este monada sau unitatea simplă. Dualiști se zic aceia ce observând văzură și încheiară că fiecare obiect sau idee își are altul opus ce-i stă în contra... Obiectul sau ideea opusă în doctrinele dualiștilor se zice antiteză... Din unitari... și din dualiștii cei mai raționatori” unii „deveniră trinitari, zicând că toată unitatea fiind compusă, de se va reduce la cea mai simplă expresie, este întradevăr o trinitate”³⁾.

Eliade este trinitar. „Universul este plin de dualități naturale care dând fiecare un rezultat, formează atâtea trinități. Din maritagiul spiritului universal cu materia universală a ieșit creația sau universul. Din maritagiul sufletului cu corpul rezultă omul. Din mire și mireasă sau din tată și mamă rezultă familia. Și așa mai încolo câtă să avem trinități, ca să avem creație sau progres”⁴⁾. Concepția aceasta filosofică o găsim aplicată în toate domeniile și mai ales în domeniul social și politic. Era fatal astfel ca Eliade să ajungă la o teorie a evoluției sociale, la o doctrină de esență sociologică. „Generațiile nu se succed distincte prin linii de demarcație, când adică se termină una, să înceapă alta, când mor toți părinții deodată, atunci să se nască toți fiii, iar deodată; și în aceeași generație se văd și prunci și adolescenți și juni, și bărbați, și maturi, și bătrâni. Juneșea posedă mai exclusiv tot ce e al puterii și al mișcării: și activitate, adică, și energie; bătrânii posed reflexia și caută repausul. Unii avansează și mișcă ideile noi

1) *I Eliade Rădulescu: Opere complete*, Vol. I. *Echilibrul între antiteze*. Ed îngrijită de P. V. Haneș, București, Minerva 1916.

2) București, Tipografia Statului, 1892 (2 vol.)

3) *Echilibrul între antiteze*, pg. 13.

4) *Echilibrul între antiteze*, pg. 22. Pt. înrăurirea lui Hegel asupra lui Eliade vezi: Tudor Vianu: *Influența lui Hegel în Cultura Română*, Acad. Rom. 1933 Pt. formația generală a lui Eliade, v. D. Popovici: *Ideologia literară a lui I. Eliade-Rădulescu și „Santa Cetate”. Între utopie și poezie*, 1935 (publ. Inst. de Istorie Literară și Folclor, cond. de D. Caracostea).

produse de bătrâni și aceștia conservă; iar din echilibrul proprietăților etăților iese adevăratul progres. Precum fiii cu părinții fac o singură familie, asemenea progresiștii cu conservatorii un singur câmp caută a face. Desbinarea între fii și părinți e ausoluție, blestem; desbinarea între progresiști și conservatori e luptă dezastroasă, rebel intestin, turburare, ce nu aduce decât scăpătarea familiei, educația știrbită a junimii; și în loc de progres, la care aspiră cei dintâi, societatea nu se alege decât cu înapoiere; căci generația nouă, lipsită de creșterea cuvenită, e mai înapoi decât cea veche”¹⁾.

Ideea transmisiunii experiențelor dela o generație la alta e reluată și în „Istoria critică universală”, în care Eliade încearcă, între altele, să înfățișeze pe scurt evoluția omenirii, reușind să-și completeze doctrina sa sociologică cu câteva idei noi.

Omenirea se desvoltă ca și individul, pe vârste. „Starea sălbatecă sau de pădure cu meseria vânatului fu cel dintâi pas al copilăriei omului”²⁾. „Când animalele vâdate îi cădeau în mână vii, sau prin luptă ori alungare sau prin curse nu puteau decât să-i aducă mai mare mulțumire, căci se puteau conserva și mânca la timp de lipsă. Sunt multe animale ce trăiesc și umblă în turme. Când de acestea îi căzură în mână, averea lui se înmulți, provizia lui îi asigura nutrimentul pentru un timp mai îndelungat. Când văzu că din acestea unele se îmblânzesc, se domesticesc, se pot conserva ca și fructele pentru timp de lipsă, mintea lui făcu niște pași și mai înainte în economie”³⁾. Hrana, îmbrăcămintea, locuința, armele corespunzătoare acestor stări au apărut și ele și au îmbogățit viața omenescă și au mărit treptat siguranța omului.

Dar ceea ce interesează direct istoria sociologiei, cu păstoritul apare, după Eliade, faza socială a omenirii, care la rândul ei a însemnat un imens progres. „Condiția de păstor, deși nomadă sau nestabilă, însă deveni mai blândă, mai sociabilă decât a vânătorului. Dacă împrejurul unei prade se adună nu numai oamenii, ci și fiarele, cu atât mai vârtos împrejurul unei turme; însoțirea de aci înainte nu mai fu trecătoare, ci dură îndelung ca și turma. Fiul nu-și mai abandona părinții spre a alerga și a se pierde după vânat, ca și adesea în zilele noastre, unde își poate afla bine capului. Nutrimentul și necesariile le afla lângă turmă. Părinții rămaseră însoțiți până la

1) Echilibru între antiteze, pg. 32.

2) Istoria critică universală, vol. I. pg. 97.

3) Op. cit. pg. 97.

bătrânețe de fii și de fiii fiilor. Imprejurul turmei începură a se forma cele dintâi familii și a cunoaște primele sentimente paterne și filiale mai presus de sentimentul animal. — Turmele și produsele stabiliră nu numai familia, ci și un fel de societate, căci nevoia de a apăra vitele de fiare și însuși de oameni, făcu pe posesori a se însoți mai mulți întru ajutor reciproc. Pe alocurea începură a se vedea astfel adunați la un loc, părinți, copii, nepoți și al doilea nepoți, cu ajutor de alți oameni pe condițiuni de a fi gardiani și servitori ai turmelor și de a se compărtăși din foloasele lor. În starea aceasta se vede începutul semințiilor. Acum prin înmulțirea oamenilor la un loc fără a se mai abandona, orice idee, orice aflare, orice invenție, folositoare spre ale traiului, nu mai fu pierdută, unul comunica altuia cele văzute și aflate și orice cugetare. — Spre a se înțelege, semnele limbajului se înmulțiră. În sânul seminției luară începutul artele de prima necesitate și limba luă un caracter oricum mai uman”¹⁾).

Preocupările sociologice ale lui Eliade Rădulescu erau deci destul de înaintate. Sperăm că studiile lui D. Popovici asupra acestui gânditor român și ediția critică pe care o pregătește, vor înlesni un studiu mai temeinic al sociologiei lui, cel al lui Scraba fiind astăzi neîndestulător.

2. *N. Bălcescu*. Alt mare gânditor dintre revoluționarii dela 1848 care merită să fie amintit și aici este Nicolae Bălcescu. Preocupările lui de *istorie socială* îl apropie foarte mult de sociologie și adâncind trecutul social al țării noastre, opera lui cuprinde, în urma lui D. Cantemir, un sâmbure de sociologie națională, menit să crească treptat, de astă dată fără nici o întrerupere, și să rodească pe deplin în zilele noastre.

În „Cuvânt preliminar despre izvoarele istoriei române”, publicat în 1845 ca introducere la revista istorică „Magazinul istoric pentru Dacia”²⁾, Bălcescu arată că „istoria nu trebuie să fie numai ca un șir de oarecare întâmplări politice sau militare uscate, fără nici o culoare, fără nici un adevăr local; nu trebuie să se ocupe numai de oarecare persoane privilegiate; dar să se arate poporul român cu instituțiile, ideile, sentimentele, obiceiurile lui, în deosebite veacuri”³⁾. Sociologia de azi se

1) *Istoria critică universală*, vol. I. pg. 98—99.

2) *Intrebuințăm: N. Bălcescu; Scrieri istorice*. Ediție comentată de P. Panaitescu (Col. *Clasicii Români Comentați*, cond. de N. Cartoian), Craiova, Scrisul Românesc (fără dată).

3) *Op. cit.* pg. 24.

ocupă și ea de *instituții* și se adresează, pe lângă studiul direct al realității, aceluiași izvoare pe care le recomandă și Bălcescu. El scrie: „Istoria noastră ca a tuturor națiilor, se coprinde în cinci feluri de documente: întâi poeziile și tradițiile populare, al doilea legile și actele oficiale, al treilea cronicile ce coprinde fapte generale, al patrulea inscripțiile și monumentele, al cincilea scrierile care zugrăvesc obiceiurile private”¹⁾).

Bălcescu nu se mulțumește cu o simplă enunțare de principii. El scrie „Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri” — articol „publicat întâi în *Magazinul istoric pentru Dacia*, în 1846” — socotit de specialiști ca „primul studiu de *istorie socială* la noi”, (P. P. Panaitescu). Străbat în scrierea aceasta și primele idei de sociologie rurală ale vremii.

„Deosebirea ce se vede în starea muncitorilor plugari între mai multe popoare își are pricina în instituțiile ce cârmuesc proprietatea. Unele popoare au primit împărțirea pământului în proprietăți private, în vreme ce altele au păstrat principiul că tot pământul este al statului... Mai mulți se învoesc a zice că pricina acestui deosebit obicei este că cele dintâi societăți s’au așezat prin colonizație, în vreme ce cele de al doilea s’au format prin conculstă (cucerire). Imprejurările care deosebesc aceste două moduri de organizație socială sânt că coloniștii, ce se expatriază ca să dobândească pacea, libertatea sau buna stare materială, ce le lipsește în locul lor de naștere, sânt agricultori și alcătuiesc o adunare de familii sau asociații egale, care firește că împart pământul coprinde în părți și la toată familia, poate și la tot insul se dă o parte. De simt oarecare împotrivire dela locuitorii acelu pământ, ei nu-i robesc, ci se mulțumesc numai a coprinde locul ce le trebuie, trăind sub legile sale și gata a primi de cetățeni pe cei vechi locuitori. — Popoarele concherante (cuceritoare) însă, supuse fiind neapărat unui cap războinic îndrăzneț și învestit cu o putere nemărginită, sânt mai adesea străine agriculturii. Ele se mulțumesc mai bine a cere dela supușii lor produsele pământului, decât a le dobândi prin înțelegerea și silințele lor. Despotismul dar, este sufletul conculstei, după cum egalitatea este sufletul colonizației”²⁾).

În ce privește starea țăranimii, Bălcescu crede că aceasta era la început slobodă și stăpână de moșia ei, Dacia fiind ocupată prin colonizare. Cu vremea însă, mai ales din pricina

1) Op. cit. pg. 25.

2) Op. cit. pg. 118.

deselor războaie și a samavolniciei celor mari, puterea țărănimii a slăbit și ea a căzut într-o robie din ce în ce mai grea. Astfel s'a stins „egalitatea străbună de drepturi și de stare în țările noastre”, și s'a format „acea monstruoasă socială ca o țară întreagă să robiască la vreo câțiva particulari. O aristocrație de bani sau de stare, singurul fel de aristocrație ce a fost totdeauna în țara noastră, se întocmi atunci”¹⁾. Bălcescu trage de aici concluzii istorice în favoarea democrației²⁾.

3. *Ion Ghica*. Cel mai apropiat de sociologia propriu zisă, prin preocupările sale de științe sociale (economie politică), din generația celor dela 1848 este Ion Ghica. Om învățat și minte clară, opera lui de economist nu se putea mărgini la considerații tehnice sau la idei de strictă specialitate, încât trece adeseori în domeniul învecinat al sociologiei, în teorii și exemplificări mai cuprinzătoare.

Problema sociabilității omului, care preocupă și azi pe unii sociologi, i-a dat prilejul lui Ghica să scrie câteva pagini interesante de sociologie.

„...Progresul și civilizațiunea au de scop îndreptarea relor și îmbunătățirea societăților omenești, iar nu desființarea lor și întoarcerea la omul sălbatic sau la omul naturii... A pretinde că în starea de natură ar exista o mai mare câtime de bine moral, decât în starea de civilizațiune, este a nega înțelepciunea lui Dumnezeu, care a făcut pe om sociabil; a susține asemenea teorii, este a nega cea mai frumoasă din toate legile ordinului universal, legea perfectibilității”³⁾.

„...Sihaștrii... cari au trăit o viață de izolare completă s'au depărtat de lume și și-au impus-o ca o privațiune, ca un sacrificiu făcut lui Dumnezeu... Viețile sfinților ne arată câtă virtute a trebuit să fie într'acei oameni ca să poată rezista privațiunilor ce-și impuneau și tentațiunii de a se întoarce în lume. Statistica închisorilor *celulare*, arătându-ne mulțimea cazurilor de alienațiune mentală, ne dovedește cât este de anevoie omului de a trăi fără a comunica cu alții, când nu este susținut de o idee mai presus de gândirile ordinare. Aristot zicea că: *omul ca să nu aibă trebuință de societate, trebuie să fie vită sau zeu*”.

1) Op. cit. pg. 124.

2) Ideile din studiul acesta sunt reluate în broșura de propagandă „Question économique des principautés danubiennes”. tipărită anonim la Paris, la 1850, în care cere rezolvarea chestiunii țărănești prin împroprietărirea țăranilor (P. P. Panaitescu, pg. 18).

3) *Ion Ghica* : Scrieri, ed. îngrijită de P. V. Haneș, Buc. 1914. vol. I, pg. 122 și urm. (O ediție nouă, de Veverca).

„Omul, o ființă de un ordin mai înalt decât toate cele ce există pe fața pământului, trebuia neapărat să fie sociabil, fiindcă numai în contactul cu alți oameni își poate mulțumi aspirațiunile sufletului și ale intelectului, căci numai în starea socială poate găsi sprijinul necesar la împlinirea trebuințelor și dorințelor sale, numai în viața socială, în unirea a mai multor interese într'unul și acelaș scop poate găsi puterea de a învinge piedicile și greutatele ce întâmpină din partea naturii și a prejudețelor; numai în viața socială se poate lumina și perfecționa. Prin schimbul ideilor sale cu acelea ale altor oameni își mărește cercul cunoștințelor; puterea fie căruia se adaugă și se înmulțește cu puterile de aceeaș natură ale celorlalți și dobândește astfel ceea ce putem numi lucrarea spiritului omenesc. Industria și meșteșugurile, artele, științele și literatura, aceste mari și frumoase produse ale inteligenței, cari suie pe om atât de sus în ordinul moral și intelectual, sunt monumentele nedestructibile ridicate de lucrarea colectivă a spiritului și a puterii omenesti, adică a sociabilității”¹⁾.

Ghica urmărește solidaritatea omenească, expresie a sociabilității, în amândouă sensurile: în timp (solidaritatea dintre generații) și în spațiu (solidaritatea dintre popoare și grupuri), fără de care progresul n'ar fi cu putință.

„La lucrările secolilor trecuți vin de se adaugă descoperiri de adevăruri noi, peste cari secolii următori adaugă altele și astfel omenirea se suie treptat pe toată ziua către perfectibilitate, îmbunătățindu-și neconținut starea materială, intelectuală și morală. Bufon zicea că omul ține puterea sa dela societate, dânsa i-a perfecționat rațiunea, i-a exersat spiritul și i-a înmulțit puterile”²⁾.

„Omul nu poate trăi în izolare, fiindcă organismul său fizic și intelectual îl pune în necesitate de a avea trebuință de ajutorul semenilor săi, nu numai a celor cari îl înconjoară, dar a celor de departe; lucrăm unii pentru alții, fiindcă în starea socială ne procurăm mulțumiri pe cari nu le-am putea dobândi prin noi înșine. Ca să ne convingem de acest adevăr, nu avem decât să considerăm ceea ce mâncăm, ce bem și ne îmbrăcăm într'un an, pentru a ne încredința că munca noastră proprie și individuală nu ne-ar putea procura acele obiecte nici cu o lucrare stăruitoare de mai multe secole”³⁾.

1) Op. cit. vol. I. pg. 123—124.

2) Op. cit. vol. I. pg. 124.

3) Op. cit. vol. III. pg. 125.

Sociabilitatea este determinată de mai mulți factori. „Omul naște sociabil și este silit să fie sociabil; aceeași necesitate sau o necesitate analoagă face și pe alte animale a trăi în cîrduri. Mai întîi îl îndeamnă instinctul de apărare ca să se poată păzi și apăra unul pe altul la caz de nevoie, omul fiind mult mai slab decât multe fiare sălbatice. Sociabilitatea, fie simț, fie instinct, o găsim la multe alte animale, ceea ce dovedește că au oarecare simpatie și încredere unul într'altul, încredere care face să nască simțul de îndrăzneală sau curajul”¹⁾. În altă parte, Ghica afirmă că „proprietatea a format societățile, ca să o poată apăra”²⁾.

Societățile înseși sunt de mai multe feluri și de grade deosebite de dezvoltare. „Societatea este o zicere colectivă, conține într'însa ideia de mai multe individe fără distincțiune de timp, de localitate, de seminție și de număr; adunarea a mai multor familii, cari au interese morale și materiale comune, formează o populațiune; când acea aglomerațiune a dobândit prin limbă, prin religie, prin obiceiuri și prin aspirațiuni un caracter propriu și determinat, trece la starea de popor; popoarele prin dezvoltarea literaturii, prin tradițiuni istorice, prin creațiunea de instituțiuni și prin apărarea unui teritoriu, ocupat de dînșii, dobîndesc dreptul la o viață proprie într'un teritoriu determinat și bine apărat, constituie o națiune și formează un stat”³⁾.

Ion Ghica și-a dat seama de interdependența fenomenelor sociale, de caracterul organic, totalitar, al societăților. „Între bogat și sărac există o legătură strînsă, căci unul este munca și celălalt capitalul, și când săracul suferă sau nu voește să lucreze, bogatul suferă, căci capitalul pierde din valoarea lui, rămânând în nelucrare; asemenea când capitalul scade, munca suferă; lucrarea regulată și activă a acestor două instrumente de producțiune, munca și capitalul, înființează creditul... Bogatul, când nu face el însuși binele, ca Humboldt și ca Lowrinson, contribue a forma acel public pentru care lucrează artistul și învățatul. Pentru bogat lucrează arhitectul, pictorul și sculptorul, el adună frumusețile vechi și moderne ale artei și ale meșteșugurilor, el îmbogățește galeriile și colecțiunile, întreprinde călătorii,... o mulțime de întreprinderi care aduc cel mai mare folos societăților, nu se pot face decât cu bani; a trebuit să

1) Op. cit. vol. IV. pg. 185.

2) Op. cit. vol. I. pg. 141.

3) Ghica, Scrieri, vol. I. pg. 126—127.

fie oameni bogați ca să se poată face corăbii și aduce navigațiunea și comerțul în starea în care le vedem la națiunile cele civilizate; a trebuit oameni bogați ca să întreprinză ridicarea de fabrici, exploatarea de mine, drumuri de fier etc. Cele mai multe din lucrările și din industriile de astăzi nu ar fi existat, dacă nu ar fi fost bogatul”¹). Sau textul mult mai plin de intuiții și mai adânc ca înțelegere: „...industria manufacturală nu este numai un element de îmbogățire și de bună stare, dar este totodată și un element de dezvoltare intelectuală și politică; este mantia în care se înfășoară arta și știința, leagănul în care au crescut și s’au dezvoltat libertățile și drepturile omului. Exersarea unei industrii cere dela acei care o practică cunoștințe mai întinse, un spirit mai ager și mai deștept, mai ornat, decât al acelor care țin de coarnele plugului. Burghesia care este statul major al industriei manufacturale, a fost pretutindeni păzitorul libertății, precum plugăria a fost pavăza patriotismului. Industria aparține orașelor, precum plugăria aparține satelor. Dacă moravurile sunt mai simple și mai curate la țară, inteligența este mai dezvoltată la târg”²).

Pe lângă problemele înșirate, Ion Ghica a fost preocupat, chiar dacă nu le-a dat o dezvoltare deosebită, de problema modei, a opiniei publice, a civilizației, a progresului etc., care, sub un aspect sau altul, interesează și sociologia din zilele noastre³).

4. *Ion C. Brătianu*. Cu Ion Ghica și Ion C. Brătianu, pe care urmează să-l înfățișăm, sociologia pașoptistă de esență revoluționară se confundă treptat cu sociologia de guvernământ a partidului liberal, cuprinsă în numeroase scrieri până în zilele noastre⁴). Trecerea la putere sărăcește, cum se întâmplă de obicei, conținutul sociologic al doctrinei, în favoarea ideilor politice cu aplicare imediată, a programului de guvernământ, a tacticei de partid și a propagandei electorale. Evoluția aceasta apare foarte limpede în opera lui Ion Brătianu. Dela studii sociale de întindere și profunzime ideologică, dela începutul carierii

1) Scrieri, vol. I. pg. 58—60.

2) Scrieri, vol. II. pg. 208—209. Textul acesta îl face pe *Eugen De-metrescu* să admită că „*Ion Ghica a cunoscut totuși și a fost chiar pătruns de valoarea și sensul sociologic al activității industriale*” (Influența școlii economice liberale în România în veacul al XIX-lea, Buc. 1935, pg. 113).

3) Cf. și *N. Georgescu-Tistu*: Ion Ghica scriitorul, Acad. Rom. 1935.

4) Cum nu ne propunem să istorisim istoria sociologiei românești, ci numai să facem dovada că și la noi există o sociologie mai veche decât cea recunoscută de obicei, lăsăm la o parte multe nume și scrieri care ar merita cel puțin să fie amintite. Dintre doctrinarii liberali mai noi, un loc de cinste s’ar cuveni mai ales lui *Vintilă Brătianu*.

sale politice, trece spre discursuri parlamentare și articole de ziar, cu caracter de politică pură¹). Se înțelege, pentru noi sunt interesante numai cele dintâi.

Ca și Ghica, Brătianu este un om al veacului 19., de aceea gândirea sa oglindește cu fidelitate spiritul vremii: încrederea în știință și educație, credința în „perfectibilitate”, prețuirea valorilor „umanitare”: libertate, egalitate, frățietate, și mai ales a valorilor economice capitaliste: industrie, comerț, tehnică.

„Omul... este o ființă perfectibilă, fără sfârșit, de bună voe, prin singura-i putere și libera-i voință. Misiunea lui pe pământ este a-și desvolta facultățile morale, intelectuale și fizice... Domeniul omului dar se întinde peste tot ce poate fi materie de gândit, de simțit și de-o întrebuințare materială. fără a putea fi mărginit decât de dreptul, deopotrivă cu al său, al seminilor săi. Inșă cum omul ca să trăiască din viața intelectuală și morală, trebuie mai întâi să trăiască de viață fizică, materială, de aceea Dumnezeu a pus la dispoziția fiecăruia... bogățiile firești ale pământului”²).

„Viața oricărei societăți este o dezvoltare neconținută, o apropiere crescândă de perfecțiunea absolută. Progresul nu se oprește decât când o putere străină dă societății o lovire zdrobitoare, sau când se zămislESC în sânul ei chiar. unul din acele vicii, al cărui efect este de o potrivă cu paralizia în trupul omenesc, sau, în fine, când instituțiile nu mai pot ține, cad în bătrânețe. Dezvoltarea într-o societate se face prin progresul științelor, al artelor, prin îmbunătățirea moravurilor, prin introducerea dreptății, pătrunzând din ce în ce mai mult în relațiile politice, civile și economice, și chiar prin modificarea însuși idealului, de care orice societate are neapărată trebuință”³).

De „perfectibilitatea” omului se leagă strâns „sociabilitatea” lui. Desăvârșirea nu este cu puțință decât prin societate. „Este în natura omului să trăiască în unire și tovărășie strânsă cu semenii săi, și se simte împins la această viață comună, nu numai de trebuințele sale morale și intelectuale, ci și de înlesnirea vieții materiale. Centrul comun de viațuire când este

1) Cf. Din scrierile și cuvântările lui *Ion Brătianu 1821—1891* (București, 1903) și *Ion C. Brătianu Acte și cuvântări publ. de N. Georgescu-Tistu (Așezământul Cultural Ion C. Brătianu, Buc. 1932).*

2) „*Republică Română*” (articol publ. în fruntea No. 1. din Republica Română. Paris, Noemvrie 1851 și semnat de B. „în numele redacției”). După op. „*Din scrierile și cuvântările lui Ion C. Brătianu*” 1903 (cit.), pg. 17.

3) „*Naționalitatea*” (articol publ. în „*Republica Română*” No. 2 Bruxelles, 1853) după op. cit. pg. 43.

compus de un element omogen, ale cărui raporturi sunt determinate prin niște legi conforme unor principii, și înfățișează o unitate, un ce organic și cu viață, atunci se numește o *societate*. Societatea dar este un centru neapărat pentru om, și dela buna ei organizație depinde desvoltarea și fericirea omului și a omenirii întregi¹⁾).

Fiecare treaptă socială, reprezentată de un cerc social mai cuprinzător, ridică pe om spre perfecțiune. „În adevăr, omul sugerează la sânul mamei sale cea dintâi viață morală; pe genunchii tatălui său primește întâia rază care îi luminează inteligența, și în cercul comunei învață a iubi pe semenii săi. În urmă, îl ia patria pe aripele ei, ca să-i arate un orizont despre care nici nu visase încă; îl face a simți că bat în pieptul său inimile mai multor milioane de oameni, înțelege solidaritatea și frăția, este gata a se jertfi, este sacrat cetățean. În inima națiunilor de aceeași familie, cercul fraților săi se lărgeste, se simte mai tare decât Samson, viața devine pentru dânsul o armonie, totul crește, totul se întinde, plutește în largul mării. Ginta îl inițiază, mai mult decât orice alt, în tainele vieții generale. Făcându-i pipăite individualitățile cele mari ale omenirii, îi arată că este o clasificare transcendentă, îl învață că omul nu este o anomalie pe pământ, ci coroana acestei lumi armonice. Tot ginta îl introduce în omenire, și omenirea, făcându-l să înțeleagă o lume morală lângă cea fizică, îi dă drumul în nesfârșit, și astfel se suie până la Dumnezeu, sigur de aci înainte de nemurirea sa²⁾).

În urma lui Brătianu, un gânditor și profesor cu reputație ca Izoulet nu va avea în legătură cu societatea un limbaj mai puțin înflorit și o atitudine mai puțin lirică.

Societatea, după Ion C. Brătianu, nu este omogenă, ea cuprinde mai multe elemente organice, fără ca să-și piardă deci unitatea. „Societatea ca un ordin natural, are elementele sale proprii, care după noi sunt: Individul, familia, națiunea sau patria, seminția, și omenirea. Sunt naturale și sunt singurele, fiindcă le găsim, mai mult sau mai puțin, oriunde este o societate de oameni, ba încă unele până la oarecare grad, le găsim chiar între dobitoace. Am zis că sunt singurele naturale fiindcă în orice societate s'a introdus o altă clasificare și a predominat, precum noblețea, teocrația etc. etc., aceea societate a fost o monstruozitate și nu a putut produce decât nepravădăciuni. În socie-

1) Art. „Republică Română” (cit.) pg. 18.

2) „Naționalitatea” (cit.) pg. 61.

tatea aceea însă unde temelia principală a fost o parte mai mică sau mai mare din aceste elemente, acolo omenirea s'a manifestat, mai mult sau mai puțin, în frumusețea ei"¹).

Discuția privitoare la formele felurite ale omenirii, care nu pot fi suprimate fără a distruge însăși omenirea, îl duce pe Brătianu să citeze în sprijinul tezei sale știința socială și să *întrebuințeze chiar termenul de sociologie*, probabil pentru prima oară într'o scriere românească (în articolul *Naționalitatea* din „Republica Română” Nr. 2. Bruxelles, 1853), într'o vreme în care nici străinătatea nu-l consacrase încă definitiv. Reproducem textul, pentru valoarea lui istorică.

„Lupta între apărătorii privilegiului, ai exploatării unora de către ceilalți și ai partizanilor egalității și frăției, a împins spiritele eminente și inimile generoase la un comunism unde individualitatea era suprimată și societatea devenia o mănăstire care conducea lumea la nimicnicie. Tot astfel, lupta între partizanii sclaviei și aboliționiști a condus pe oamenii progresului a vedea unitatea omenirii în distrucțiunea gintelor și a naționalităților... Aboliționiștii... se siliră a demonstra origina comună a tuturor oamenilor... Fără a mai intra în alte considerații, zic că, chiar de ar fi adevărat că genul omenesc întreg s'ar fi trăgând dintr'o singură pereche, tot n'aș vedea puțința ca într'o zi toate gintele, familiile și națiunile să se topească într'o unitate deplină a speciei umane”²).

„Este adevărat că toată desbaterea era pe tărâmul Bisericii creștine. *Științele încă nu erau destul de înaintate spre a demonstra prin mijloacele lor egalitatea și frăția oamenilor, păstrându-le tot ce le este lor propriu*”.

„*Sociologia n'avea încă nici numele chiar*, nu se știa că afară de origină, omenirea este una, nu numai în prezent, ci și în trecut și viitor, adică una în spirit ca și în timp. *Știința ne descopere din ce în ce mai mult minunata armonie în nesfârșitul varietăților; ea legitimează tot ce este firesc în societate, și lasă în domeniul istoriei tot ce este factice, arbitrar sau de învoială*”³). Deci Brătianu nu numai că amintește de *sociologie*, dar se folosește de rezultatele ei de atunci și îi atribue ca sarcină să deosebească și deci să legitimeze „tot ce e firesc în societate”, împotriva istoriei, care poate cuprinde și elemente de altă natură.

1) „Republică Română” (cit.) pg. 18—19.

2) Brătianu, op. cit. pg. 48.

3) Idem., pg. 49.

Sociologia apare deci ca știința naturală „a societății” și are menirea, ca și la Auguste Comte, să îndrumeze rațional viața laolaltă a oamenilor¹⁾.

Numărul revoluționarilor de la 1848 care s’au ocupat cu probleme sociologice, precum și al liberalilor, în tot decursul vremii, este mult mai mare. Cele înfățișate constituiesc însă o dovadă suficientă pentru afirmația noastră că printre izvoarele sociologiei românești trebuiesc socotite și ideologiile politice ale veacului 19., care au precedat sociologia de catedră și sociologia ca preocupare pur științifică. Textele pe care le vom reproduce din scrierile altor curente politice, vor demonstra același lucru.

5. *Ștefan Zeletin*. Dar mai înainte de a trece la un alt curent sociologic, va trebui să însemnăm câteva cuvinte despre un sociolog liberal contemporan, care reprezintă în gândirea de după războiu, cu mijloace pur științifice, fără interese de partid (întrucât n’a fost membru al partidului liberal), aceeași poziție ca și pașoptismul și vechii liberali. E vorba de Ștefan Zeletin, cel mai de seamă teoretician al evoluției burgheziei românești. Il trecem aici pentru că opera sa, deși cu totul desinteresată, are consecințe politice liberale și lămurește activitatea întreprinsă de acest partid în tot decursul desvoltării pe care a avut-o.

Lucrarea sociologică principală a lui Șt. Zeletin este „Burghezia Română — Origina și rolul ei istoric” — apărută în 1925²⁾. Nu ne gândim să rezumăm această carte care este relativ nouă, de mare răspândire și care, ca totalitate, privește mai mult istoria socială decât sociologia. Desprindem numai definiția termenilor, teoria generală și în special atitudinea lui științifică pe care o socotim capitală pentru studiile de sociologie.

Burghezia este „clasa socială care se ocupă cu valori de schimb, adică cu mărfuri”. Ea „cuprinde o trinitate socială alcătuită din cei ce produc mărfurile, sau *industriași*; din cei ce le pur. în circulație, sau *negustori*; și din cei ce ajută cu

1) O cercetare a influenței (directă sau indirectă) pe care a trebuit s’o aibă Comte asupra lui Brătianu, ar fi foarte însemnată pentru înțelegerea veacului 19. românesc.

În orice caz, faptul că Brătianu, cel mai de seamă om de stat liberal din România este probabil cel dintâu care a primit știința nouă, sociologia, pare a fi o nouă dovadă de legătura pe care o susține Fr. Oppenheimer, K. Brinkmann și mai ales H. Freyer, între apariția societății burgheze și originea sociologiei (Cf. T. Herseni: *Elemente de Istoria Sociologiei*, 1938, ediție de Universitate).

2) Pentru biografia și bibliografia lui Zeletin, v. *Cezar Papacostea*: Ștefan Zeletin. Viața și opera lui (în *Revista de Filosofie*, vol. XX) (Seriă nouă Nr. 3, 1935).

mijloace bănești atât circulația, cât și producția, adică *bancheri* sau financiari. Cum toate aceste categorii sociale, prin însăși funcția lor ajung stăpânitoare de capitaluri, clasa burgheză poartă totdeauna și numele de *clasă capitalistă*". „Desvoltarea istorică nu cunoaște numai o *clasă* burgheză, ci și o societate burgheză, creată de această pătură socială după nevoile ei proprii... Astfel oriunde apare burghezia, și cu ea schimbul, apare în mod neînălăturat și corolarul acestuia: libertatea". Caracteristica societăților burgheze este „libertatea în toate formele de manifestare ale vieții obștești". De aceea partidele burgheze „și-au luat numele de *partide liberale*, iar ideologia burgheză este cunoscută îndeobște sub numele de liberalism"¹⁾.

„Burghezia străbate trei faze deosebite, după fazele de desvoltare ale capitalismului însuși. Am vorbit de o trinitate capitalistă alcătuită din capitalul comercial, capitalul industrial și capitalul financiar. În evoluția istorică înfloarește mai întâi comerțul, apoi se desvoltă în mod mai anevoios industria, pe când capitalismul financiar își arată toată forța economică abia în vremea noastră. Fiecare din aceste forme succesive ale capitalului dă și un caracter deosebit clasei care-l mănuește, și prin aceasta întregii orânduiri sociale. Predominarea capitalismului comercial dă naștere fazei mercantile a burgheziei; predominarea capitalului industrial aduce era *liberalismului*, iar vremea noastră, în care capitalismul de bancă stă să absoarbă ambele forme de mai înainte ale capitalului, alcătuește faza *imperialismului*"²⁾.

Originalitatea lui St. Zeletin nu constă în definițiile acestea sau în schema de desvoltare a burgheziei, pe care le datorește gândirii economice și sociologiei apusene, în deosebi lui W. Sombart³⁾, ci în aplicarea riguroasă a lor în studiul burgheziei românești.

„Cele trei faze de evoluție a capitalismului — scrie Zeletin — au însușirile lor proprii, de aceea nu se poate înțelege desvoltarea uneia, după normele desvoltării alteia: fiecare trebuie cercetată în sine, și lămurită după caracterul ei deosebit. Dar tocmai aceasta e greșeala, care se face *de obicei* în studiul burgheziei, și s'a făcut *totdeauna* în studiul burgheziei române... S'a încercat a se înțelege *nașterea* societății române moderne,

1) *Burghezia Română*, Cultura Națională, 1925, pg. 10—11.

2) *Op. cit.* pg. 18.

3) Cf. *Der moderne Kapitalismus*.

care în chip firesc are un caracter mercantilist, în analogie cu *starea actuală* a burgheziei europene, care a trecut de mult la faza liberală, pe alocurea la cea imperialistă”¹⁾. În lumina acestei concepții evoluția burgheziei române nu prezintă nimic nefiresc, monstruos sau unic, cum au susținut junimiștii (concepția „formă fără fond”) sau socialiștii (teoria „neoiobăgiei”). „...Și junimiștii și Gherea — scrie Al. Claudian, cel mai bun cunoscător al lui Zeletin — criticau ceea ce li se părea *anormal* în evoluția României... Această depășire a atitudinii critice față de fenomenele sociale românești este opera lui Ștefan Zeletin”²⁾. Dela *critică*, el a trecut la *știință*, la *explicare*.

„Capitalismul român este o necesitate istorică — susține Șt. Zeletin — el „purcede în chip necesar din economia bănească, pe care ne-a impus-o capitalismul apusean, și revoluția social-politică, pe care el a pricinuit-o, constă în distrugerea vechii clase a nobilimii agrare și întemeierea noiei clase capitaliste. Cu prefacerea claselor stăpânitoare se prefac și așezămintele politice, sub care ele înțeleg să conducă țara potrivit cu interesele lor”³⁾. „Prefacerea vechiului regim agrar în regimul modern e un proces istoric natural, care însă îmbracă forme deosebite după condițiile sociale, în care se îndeplinește. Nici mizeria claselor rurale, în perioada aceasta de prefacere n'are nimic nefiresc...”. „...Oriunde pătrunde invazia capitalistă, și scoate țărănimea din starea ei socială străveche, urmarea nemijlocită e mizeria largă a satelor. Odată cu trecerea țăranului dela vechiul sistem de stăpânire a pământului la proprietatea individuală burgheză, se înfăptuește și o trecere dela viața rurală patriarhală la sărăcie și foamete”⁴⁾. „Se înțelege deci că oriunde pătrunde capitalismul, și începe procesul de disolvare a lumii vechi, el trebuie să se aștepte la protestul păturii rurale: la răsvrățiri. Țărănimea română nu putea face, și nu a făcut excepție”⁵⁾. „Din expunerea de mai sus reese, că revoluția noastră agrară trebuie privită și cercetată ca orice fenomen natural: crizele agrare au fost o urmare necesară a desvoltării capitalismului sub formele lui inferioare, și vor dispărea iarăș în chip necesar, prin înaintarea capitalismului către

1) Op. cit. pg. 24.

2) Al. Claudian : Sociologia lui Ștefan Zeletin (în Revista de Filosofie, vol. XX. (Seria nouă) Nr. 3, 1935) pg. 266.

3) Zeletin : Burghezia Română, pg. 74 și 75.

4) Op. cit. pg. 186. Cf. și pg. 200.

5) Op. cit. pg. 202.

stadiul superior al producției industriale. Politica noastră agrară nu are nici o parte de vină în deslănțuirea acestor crize, și nu poate avea nici o parte de merit în vindecarea lor”¹⁾).

Rolul istoric al burgheziei noastre a fost crearea României moderne sau, cu vorbele lui Zeletin: „istoria nașterii României moderne este istoria dezvoltării capitalismului național”²⁾).

Concepția lui Zeletin a fost criticată, uneori aspru criticată³⁾, dar meritul de netăgăduit al lui este atitudinea perfect științifică pe care o are în fața fenomenelor sociale. În privința aceasta Zeletin se apropie de *socialismul științific* (nu politic). Zeletin însuși a tăgăduit că ar fi marxist și, privit în totalitatea operei lui, de sigur *nu este*. Filosofia lui se apropie de *spiritualism* și *idealism*, este deci potrivnică materialismului; în politică s’a declarat neoliberal, deci potrivnic socialismului⁴⁾. Totuși în *istoria socială* și în *sociologie* este înrudit cu marxismul, atât prin însemnătatea pe care o dă *factorilor economici* în cauzalitatea socială, cât și prin credința într’un proces fatal al evoluției sociale.

Făcând o critică a scrierilor sociologice ale lui C. Dobrogeanu-Gherea, Zeletin fixează admirabil atitudinea științifică marxistă, pe care el însuși o respectă în studiile sale de sociologie:

„Care este, în adevăr, atitudinea socialismului științific față de societatea burgheză? Repetăm: a *socialismului științific*, nu a broșurilor de propagandă socialistă. Ca orice disciplină științifică, socialismul nu are vreun sentiment față de burghezie: el reprezintă efortul de a o înțelege. Deaceia: a) doctrina socialismului științific privește burghezia ca o fază *necesară* de evoluție socială, având funcția ei istorică definită; b) această atitudine specială decurge dintr’o atitudine generală față de evoluția socială: aceasta e privită ca un *proces natural*, având legile sale proprii, ce nu atârnă de voința noastră, ci se impun acesteia; c) procesul natural al evoluției sociale este lămurit, ca orice alt fenomen natural, prin spontaneitatea sa proprie, ca o dezvoltare dela fond spre formă; dela structura economică spre așezămintele juridico-politice, care se altoesc pe această structură”⁵⁾).

1) Pg. 214.

2) Pg. 234.

3) Cf. V. N. Madgearu: *Agrarianism, capitalism, imperialism*. București, 1936.

4) Cf. C. Papacostea, op. cit. pg. 213 și pg. 223 și urm.

5) Op. cit. pg. 240—241.

Citatul acesta dă măsura exactă a „marxismului” din opera lui Zeletin. Marxismul său constă în atitudini pe care socialismul științific le împrumută dela știință (punctele a și b) și sunt deci anterioare acestuia, având doar meritul aplicării în studiul evoluției capitaliste, — și în însemnătatea pe care o acordă structurii economice (punctul c), poziția hotărât marxistă, dar nu numai marxistă. Atât și nimic mai mult.

O altă față a activității sociologice a lui Ștefan Zeletin, străină de liberalism, dar remarcabilă și cu totul nouă la noi în țară, o constituie încercările sale de sociologia cunoașterii sau de istoria socială a gândirii, din nenorocire întrerupte prin moartea sa timpurie.

Între lucrările postume ale lui Zeletin, publicate de Revista de Filosofie în 1935, este și un studiu intitulat: „Forme de gândire și forme de societate”, deosebit de interesant pentru problema care ne preocupă. Întrădevăr, Zeletin susține în studiul acesta că „nașterea filosofiei este un reflex al condițiilor sociale” și că „variația formelor de filosofie este reflexul variației condițiilor de viață socială”¹⁾. „Curente de gândire sunt părți integrante ale vieții sociale, de aceea ele trebuie să aibă un caracter corespunzător. Societatea este un întreg organic, de aceea nu se poate ca felul de viață să fie orientat într’un fel și felul de gândire în alt fel. Când totuș se întâmplă ca societatea să ajungă în contradicție cu ea însăși — adică, ca felul de gândire să nege felul de viață — atunci sunt semne de reacțiune și descompunere”²⁾.

Zeletin crede că „aici va trebui să înceapă rolul revoluționar al sociologiei. Tânăra știință este chemată să arate variația succesivă a structurii sociale, și potrivit cu aceasta, variația corespunzătoare a funcțiunii spiritului. Scurt, ea trebuie să încetățenească în ținutul științelor spiritului ideea *relativului* istoric. Iată de ce istoria gândirii și istoria societății alcătuiesc un tot: cea dintâi dă fapte, cea din urmă merge ceva mai adânc: ea descoperă cauze”³⁾.

Cum vom vedea, această latură a activității sociologice a lui Zeletin este continuată de unul din foștii săi colaboratori, Alexandru Claudiu, care a reușit să aplice metode sociologice în câteva din lucrările sale de istoria filosofiei și care, probabil,

1) Rev. de Filosofie, vol. XX. (Serie nouă) Nr. 3, pg. 274.

2) Op. cit. pg. 286.

3) Op. cit. pg. 292—293.

va realiza pe deplin programul acesta gândit împreună cu Ștefan Zeletin.

B. Sociologia conservatoristă.

Pașoptismul a fost continuat, cum am văzut, de partidul liberal. Doctrina opusă acestora e cunoscută prin numele de *junimism* și e reprezentată de partidul conservator. Nu ne interesează evoluția partidului conservator și desmembrările lui, — în linii mari doctrina a rămas aceeași, așa cum a fost formulată de junimiști.

Junimismul nu trebuie să se confunde întru toate cu societatea „Junimea” dela Iași, deși e făurit și reprezentat mai ales de conducătorii acesteia¹⁾. El este curentul mult mai general care a urmat ca o reacțiune față de introducerea și izbânda ideilor pașoptiste, liberale²⁾.

Reprezentanții cei mai de seamă ai doctrinei junimiste sau ai sociologiei conservatoriste românești sunt P. P. Carp, Titu Maiorescu, C. Rădulescu-Motru și pe plan etnopedagogic S. Mehedinți.

1. *P. P. Carp*. Junimismul nu este o doctrină exact contrară liberalismului, pentru că admite reformele săvârșite în spiritul acestuia, dar cere un ritm mai domol, o evoluție mai încheată, ca progresul să se facă în chip temeinic, nu prin imitație, ci prin asimilare. Junimismul apare deci mai mult ca o frână, ca o „conștiință critică” a liberalismului. Atitudinea aceasta e clar exprimată de Petre Carp, în încercarea pe care a făcut-o să lămurească înverșunarea dintre partidul conservator și cel liberal:

„...Eră chestiunea de a se ști dacă se democratizează sau

1) *G. Ibrăileanu* scrie: „Junimiști” nu sunt toți acei care au făcut parte din societatea literară din Iași sau din partidul politic cu acest nume și dimpotrivă, mulți care n’au făcut parte din gruparea literară sau politică sînt în realitate „junimiști”. Tot *Ibrăileanu* definește: „Junimismul” este, mai înainte de toate recomandarea de a se feri de importarea civilizației sau, mai de grabă, recomandarea unei precauțiuni exagerate când e vorba de a importa această civilizație” (*Spiritul critic în Cultura Românească*, ed. II. Iași 1922 pg. 99. Cf. și *Iacob Negruzzi*: *Amintiri din „Junimea” și Gh. Panu*: *Amintiri dela „Junimea” din Iași*, Buc. 1908.

2) Junimismul e privit de *E. Lovinescu* ca „opera colectivă a unei generații tot atât de solidare în atitudinea ei, pe cât fusese și generația dela 1848 prin reprezentanții săi de căpetenie; junimismul reprezintă, deci, o replică necesară în ritmul evoluției noastre” (*Istoria civilizației române moderne*. II. Forțele reacționare, Buc. 1925, pg. 128).

ba Statul român. Din cauza aceasta a provenit învierșunarea, căci democratizarea n'are nimic a face cu principiile pur politice. Libertatea în Anglia a ajuns la o culme care poate nu există la noi; când vă veți pune pe tărâmul social și vă veți întreba, dacă democratizarea este realizată în Anglia, veți fi nevoiți a răspunde că nu. De acolo provine că, deși în aparență aceste două partide pe tărâmul *abstract politic au aceleași idei, însă pe tărâmul aplicării ne aflăm față cu o profundă divergență* care a existat, și astăzi a venit momentul să ne întrebăm dacă acea profundă divergență poate să existe cum a existat până astăzi? Cred că nu. Toți conservatorii serioși trebuiau să consimtă la faptul împlinit, trebuiau să admită revoluțiunea socială, democratizarea societății noastre, ca un ce irevocabil, — și *lupta nu mai poate avea loc decât în privirea mijloacelor* ce trebuie să întrebuițăm ca să micșorăm pe cât se poate relele, rezultate ce sporesc din modul defectuos cum această democratizare a fost făptuită. A fost o nenorocire la noi că democratizarea s'a făcut de sus în jos, iar nu de jos în sus..."¹⁾.

P. P. Carp a fost un luptător politic, nu un gânditor, de aceea. cu toată vasta lui cultură, ideile reprezentate de el sunt foarte puțin încheigate. Opera de sistematizare au făcut-o profesorii Titu Maiorescu și Rădulescu-Motru. Prin aceștia ideile politice ale conservatorismului românesc devin *teorie sociologică*²⁾.

2. *Titu Maiorescu*. Studiul cel mai de seamă al lui Titu Maiorescu în această privință, poartă titlul, renumit în istoria vremii: „In contra direcției de astăzi în cultura română” (1868) apărut și în „Criticele” sale³⁾.

„Cufundată până la începutul secolului XIX în barbaria orientală, — scrie Maiorescu — societatea română pe la 1820 începu a se trezi din letargia ei, apucată poate de abia atunci de mișcarea contagioasă, prin care ideile revoluțiunii franceze au străbătut până în extremitățile geografice ale Europei. Atrasă de lumină, junimea noastră întreprinse acea emigrare extraordinară spre fântânile științei din Franța și Germania, care până astăzi a mers tot crescând și care a dat mai ales României libere o parte din lustrul societăților străine. Din nenorocire numai

1) *P. P. Carp*: Discursuri vol. I. 1868—1888. Buc. Socec, 1907, pg. 260—261 (sublinierile noastre).

2) Precum datorită profesorului *S. Mehedinți*, ele devin teorie etnopedagogică și etnologică.

3) *Critice* 1866—1907. vol. I. (Întrebuițăm ed. Socec, Buc. 1926).

lustrul din afară. Căci, nepregătiți, precum erau și sânt, tinerii noștri, uimiți de fenomenele mărețe ale culturii moderne, ei se pătrunseră numai de efecte, dar nu pătrunseră până la cauză, văzură numai formele de deasupra ale civilizațiunii, dar nu întrevăzură fundamentele istorice mai adânci, care au produs cu necesitate acele forme și fără a căror preexistență ele nici nu ar fi putut exista. Și astfel mărginiți într'o superficialitate fatală, cu mintea și cu inima aprinse de un foc prea ușor, tinerii români se întorceau și se întorc în patria lor cu hotărârea de a imita și a reproduce aparențele culturii apusene, cu încrederea, că în modul cel mai grăbit vor realiza îndată literatura, știința, arta-frumoasă și mai întâi de toate libertatea într'un stat modern¹⁾.

Astfel s'a ajuns la teoria junimistă a imitării „formelor fără fond”, a civilizației de suprafață, care n'are nimic a face cu *adevărata* civilizație. Transformările reale ale societăților și civilizațiilor nu se fac prin salturi, ci printr'o evoluție lentă, în care apare întâi nevoia, sensul, munca, ideile, sacrificiile și pe urmă formele, ca simple expresii ale celor dintâi, ca haine care le îmbracă. Drumul invers este nu numai ineficace, dar de-a-dreptul distrugător de civilizație²⁾.

3. C. Rădulescu-Motru. C. Rădulescu-Motru închină a-cestei probleme o carte întreagă: „Cultura Română și Politicianismul”³⁾, și va reveni asupra ei în multe din scrierile ulterioare⁴⁾.

„Prin *politicianism* — scrie C. Rădulescu-Motru — înțelegem un gen de activitate politică, — sau mai bine zis, o practicare meșteșugită a drepturilor politice, — prin care câțiva dintre cetățenii unui Stat, tind și uneori reușesc să transforme instituțiile și serviciile publice, din mijloace pentru realizarea binelui public, cum ele ar trebui să fie, în mijloace pentru realizarea intereselor personale”⁵⁾.

„Politicianismul poate avea o dublă origină; el este produs, sau dintr'o degenerare a adevăratei politici, — politică înțeleasă și cinstit practică altă dată; — sau dintr'o *nepotrivire*

1) Titu Maiorescu: Critice. vol. I. pg. 155—156.

2) Cf. și T. Maiorescu: Discursuri parlamentare cu privire asupra dezvoltării politice a României sub Domnia lui Carol I. (2 vol, Socec, Buc. 1897).

3) Intrebuințăm ed. III-a, Buc. Socec, 1904.

4) De pildă: Vocația (Buc. 1932) sau Românismul (Buc. 1936). Cf. și Concepția conservatoare și progresul (în Doctrinile Partidelor Politice, ed. de I. S. R. Buc.).

5) Cultura Românească și Politicianismul, pg. III.

între mecanismul vieții politice și fondul sufletesc al poporului chemat să-l practice". Cazul al doilea se ivește la popoarele tinere și însemnează o primejdie de moarte pentru dezvoltarea lor. „Politicianul este purtătorul spoiei de civilizație, și prin aceasta disolvantul cel mai puternic pentru unitatea vieții naționale a popoarelor tinere...”¹⁾.

Primejdia aceasta a amenințat și soarta României. De aceea C. Rădulescu-Motru scrie despre „boala de care a suferit societatea română în ultima jumătate a secolului al XIX-lea” și descrie fazele acestei boli, asemenea bolilor organice. „O perioadă de infiltrare a fost aceea în care toate influențele streine, pretinse civilizatoare, au pătruns în corpul nostru social; o perioadă de culminare, când s’au copiat pe întrecute legile și instituțiunile de aiurea; o perioadă de descreștere, aceea în care ne aflăm”²⁾.

C. Rădulescu-Motru, gânditor cu o vastă cultură psihologică și sociologică, nu se mulțumește cu enunțarea faptelor, ci încearcă o explicare a lor, în cadrul unei teorii generale a culturii.

„Cultura este o condițiune indispensabilă pentru dezvoltarea popoarelor ieșite din starea de barbarie. În cultură se oglindește finalitatea conștiinței sociale; prin ea faptele omenești dobândesc un înțeles mai înalt, devin istorice. Poporul fără cultură n’are istorie, fiindcă n’are un criteriu care să stabilească valoarea evenimentelor petrecute”³⁾. Culturile sunt expresii ale popoarelor. „Cultura adevărată, prin mijlocirea căreia un popor se ridică și prosperă, se presintă totdeauna ca o individualitate puternică. În ea găsim rezumate toate însușirile caracteristice ale societății, toate creațiunile mari și originale ieșite din sufletul acesteia”⁴⁾. Nu toate popoarele ajung însă la o cultură desăvârșită. Unele rămân în barbarie, altele se ridică la o stare de semi-cultură, în sfârșit altele, „cele nenorocite, s’au sleit, până la disparițiune, într’o stare de cultură falsă, de pseudo cultură”.

Pseudocultura se caracterizează prin lipsa de legătură a elementelor care o compun, prin discordanțe sau contradicții lăuntrice, prin lipsa de adâncime și originalitate. Pseudoculturile nu sunt expresia originalității unui popor, ele nu formează indi-

1) Op. cit. pg. IV. (sublinierea noastră).

2) Op. cit. pg. 5.

3) Op. cit. pg. 5.

4) Op. cit. pg. 8.

vidualități, ci sunt opere de imitație și spoială. Dimpotrivă, semicultura dă impresia unei realități nedesăvârșite, care rămâne însă o putință și un drum spre cultura adevărată, ceea ce îi dă un caracter de netăgăduită sănătate.

Poporul român, dacă n'a avut o cultură desăvârșită, a avut totuși o semicultură. „Starea de semicultură durează până la începutul secolului al XIX-lea. După această dată urmează o perioadă de trăgănire, în care crâmpiele vechii noastre culturi încearcă în zadar să covârșescă influențele noi. Această perioadă se încheie de odată cu prima jumătate a secolului al XIX-lea. Ultima generațiune formată la școala culturii strămoșești este aceea care realizează în 1859 actul eroic al Unirii. Cu dispariția acestei generațiuni se taie și firul de continuitate al culturii române”.

„De aici înainte sufletul poporului nostru se înstrăinează de trecutul său. Procesul de întregire a conștiinței naționale, proces urmărit de atâtea secole, dar neisbândit, este terminat cu proclamațiuni politice fictive și mincinoase”¹⁾.

„Cultura există numai întru atât, întrucât este *actuală* în sufletul omenesc”²⁾ — „de aceea comit o greșeală de judecată aceia, cari cred că se poate împrumuta o cultură, fără a se pregăti din vreme dispozițiunile sufletești ale societății. Cultura nu rezidă în obiectele externe și materiale..., ci în forța internă care le-a produs... Bunurile culturale sunt însăși dispozițiunile actuale ale sufletului unei generațiuni. O societate devine cultă din momentul ce membrii săi se bucură de anumite funcțiuni sufletești, și întrețin conștient în practica vieții lor anumite deprinderi intelectuale și morale”³⁾.

Lucrurile acestea se înțeleg mai bine dacă se ține seamă de deosebirea dintre cultură și civilizație. „Pentru ca un popor să fie apt de cultură, se cere ca el să fie apt de o personalitate. Se cere ca între conștiințele membrilor săi să se stabilească o unitate sufletească...; pe această unitate a conștiinței sociale se bazează apoi creațiunile în artă, în știință, în religie, în tehnică... Popoarele care ajung la această unitate de conștiință, au o cultură; iar cele cari nu ajung, pot avea cel mult o *civilizațiune*”.

„Characterul distinctiv între cultură și civilizațiune stă în aceea, că una, cultura, pătrunde adânc firea poporului, pe când

1) Op. cit. pg. 18.

2) Op. cit. pg. 29.

3) Op. cit. pg. 31—32.

civilizațiunea stă numai la suprafață”. Popoarele culte au o viață spirituală potrivită individualității lor. „Popoarele menite a avea numai o civilizațiune, sânt lipsite de această individualitate; ele n’au în mijlocul activității lor acel germene unificator, care să le ducă la o unitate sufletească”¹⁾.

„Civilizațiunea ...se poate dobândi prin imitațiune”, pe când „cultura de împrumut nu există; ea trebuie să îșivorască din miezul personalității noastre. Din spontaneitatea inimii și a minții noastre trebuesc să se producă valorile morale și religioase, iubirea de adevăr și plăcerea de a crea; iar darul de imitațiune oricât de folositor ar fi el, nu ne poate înlocui acest isvor lăuntric al sufletului nostru”²⁾.

România a împrumutat o civilizație, dar „cultura română a rămas aceeași”. „Sub aparența sclipitoare a civilizațiunii externe trăește mai departe în poporul nostru acelaș suflet din trecut”, „suflet de păstor și plugar”³⁾.

Insemnătatea profesorului C. Rădulescu-Motru pentru sociologia românească este mult mai mare decât o pot reda cele câteva citate. Intreaga sa operă filosofică, psihologică, pedagogică și politică, e străbătută de un spirit conștient sociologic. De aceea nu trebuie socotit numai printre sociologii conservatoriști, printre cei care au făcut sociologie din nevoi politice, și locul său este deopotrivă printre cei care au făcut sociologie din interes de specialitate, ca preocupare științifică, desinteresată. Schițăm în câteva cuvinte și latura aceasta a gândirii sale.

Intr’una din primele scrieri științifice, C. Rădulescu-Motru stabilește „pe baza rezultatelor filosofiei contemporane” (de atunci), drept un principiu general că „nu există manifestare a sufletului, care reprezentând o *valoare*, să nu fie în acelaș timp datorită în mare parte factorilor sociali”⁴⁾. „Omul absolut izolat” — susține mai departe — „n’ar avea nici chiar ceeace numim experiență, pentru că n’ar avea puțința de a-și fixa într’un mod oarecare impresiunile sale subiective pentru a avea continuitatea necesară oricărei experiențe. Omul absolut izolat n’ar ajunge nici cel puțin la conștiința personalității sale,

1) Op. cit. pg 64—65.

2) Pg. 67.

3) Pg 175—176. Cf. pt sociologia conservatoare și *Al. Marghiloman*: *Doctrina conservatoare* (în *Doctrinile Partidelor Politice*. ed. de I. S. R. Buc.). „Doctrina conservatoare nu admite că progresul real poate veni prin salturi”. De aceea ea se întemeiază pe *tradiție* și pe *realitate* (pg. 112).

4) *Problemele Psihologiei*, 1898.

necum la conștiința unei experiențe personale. El nu și-ar ști corecta iluziunile și nici rezuma în cuvinte cele văzute. Auzul pentru el ar fi cel mai puțin util, căci n'ar avea tovarăși cu cari să comunice. Pentru un asemenea om n'ar exista probabil decât viața actuală așa cum o cunosc animalele. Valorile științifice, estetice, morale, religioase, economice nu există decât ca rezultate ale vieții sociale". Pentru a încheia în termeni întâlniți de obicei numai în lucrările sociologice de specialitate, că „singura creatoare de valori reale nu poate fi decât societatea, pentru că ea singură există”.

Viața socială — afirmă C. Rădulescu-Motru în altă lucrare¹⁾, — este mai mult decât un mediu extern. Ea este pentru indivizii care trăiesc în ea, adică pentru oameni, un „transformator și un fundament în acelaș timp”. Un transformator, fiindcă prin viața socială viața individuală își schimbă orientarea și caracterele; un fundament, fiindcă prin manifestările sale sociale, viața individuală are o continuitate în conștiința generațiilor care se succed. „Viața socială nu se alătură vieții psihice individuale, ci o pătrunde pe aceasta din urmă, în așa fel că aproape o transformă cu totul. Aceea ce în viața animalului este o excepțiune, în viața omului devine o regulă”. E vorba de atenție, imitație, comunicare și cooperare.

În sfârșit, viața socială aduce transformarea activității individului în activitate instituțională sau culturală, adică în activitate care trăiește desprinsă de individ în cursul generațiilor omenеști. Sufletul individual devine spirit obiectiv.

C. Sociologia socialistă.

Dacă am găsit idei sociologice în scrierile ideologilor liberali și conservatori, cu atât mai mult trebuie să găsim în scrierile socialiste. Deosebirea e că socialismul în România, deși destul de vechiu, n'a avut nici succes, nici mare dezvoltare. Față de cele două curente amintite, care au stăpânit viața publică românească peste o jumătate de veac, socialismul este aproape inexistent. Afară de C. Dobrogeanu-Gherea, aproape nici un doctrinar socialist din România nu s'a ridicat până la treapta unei gândiri științifice, încât să merite a fi amintit într'o istorie a sociologiei. I. Nădejde, V. Morțun, I. Moscovi, G. Gri-

1) Curs de psihologie, 1923, pg. 322 și urm.

gorovici, Rădăceanu etc., ca să înșirăm câteva nume de luptători socialiști, nu sunt oameni de știință în înțelesul că ar fi îmbogățit prin idei originale gândirea socială științifică. Ei se mulțumeau să reproducă și uneori să adapteze ideile sociologice marxiste la împrejurările dela noi, fără preocupări științifice personale¹⁾. De sigur nu este același lucru cu atitudinea și ideile lor politice²⁾, dar acestea nu ne interesează aici.

1. *Theodor Diamant*. Pentru vechimea preocupărilor socialiste din România, deși ideile lui sociologice sunt fără însemnătate, trebuie amintit Theodor Diamant, adept al lui Fourier și unul dintre cei dintâi care a aplicat doctrina acestuia, organizând un falanster tocmai în România din prima jumătate a veacului al 19.

Ion Ghica scrie despre el: „Era un om de frunte, inteligent, muncitor, stăruitor și plin de devotament”³⁾. A făcut studii la München, s’a dus apoi la Paris, unde avea mulți prieteni din țară. „În urma revoluțiunii franceze dela 1830, ideile de inovațiuni sociale luaseră un avânt așa de mare, încât cuprinseră toate spiritele, și tinerimea de pe atunci se aruncase mai toată în vârtejul reformelor celor mai extravagante și mai chimerice. Prietenii și camarazii pe cari i-a găsit la Paris: Iancu Vlădoianu, Costică Brăiloiu, Iancu Bălăceanu, Niculache Niculescu, Barbu Katargiu, Stavrache Niculescu și alții, erau pe atunci, care mai mult, care mai puțin, adepți ai saintsimonismului și încetul cu încetul s’a pomenit și el distras dela învățătură și învăluit în cercul ideilor comuniste, cu deosebirea că fiind dotat cu un temperament entuziast, când îmbrățișa o idee, o strângea cu toată căldura tinereții și se consacra ei cu trupul și cu sufletul”. Enfantin, unul din fruntașii saintsimonieni, l-a prețuit foarte mult. Prin *Considérant* cunoaște însă pe Fourier și „se pomenește falansterian, de o mie de ori mai fanatic decât fusese pentru sistemul lui Saint-Simon”. Mai departe: „Fourier a murit fără a-și vedea visul cu ochii, nu s’a învrednicit să ridice cel mai mic falanster... Diamant însă s’a întors în țară, bine hotărât a persista în acele idei... Tânărul Manolache Bălăceanu... care devenise unul din adepții

1) Cf. „Doctrinile Partidelor Politice” și „Noua Constituție a României” editate de I. S. R.

2) V. atitudinea de mare onestitate intelectuală și mult bun simț românesc a lui G. Grigorovici din „Constituția sovietică și constituția democratică” din vol. Noua constituție a României (Cit.).

3) Vezi I. Ghica: Scrieri, vol. III. (Scriori către V. Alexandri). Ed îngrijită de P. V. Haneș (1914).

cei mai înfocați ai fourierismului... a consacrat moșia sa din Prahova, numită Scăeni, pentru înființarea unui falanster... Guvernul temându-se ca să nu se înrădăcineze credințele comuniste în țară... a ordonat împrăștierea seriilor și grupelor și trimiteră în exil a șefilor Manolache Bălăceanu și Diamant”.

Un biograf recent, D. Popovici, corectează câteva din informațiile lui Ion Ghica despre Diamant și reconstitue pe baze de documente, experiența fourieristă dela Scăeni (din 1836) și dă suficiente date bio-bibliografice despre personagiul ciudat care este probabil primul socialist român¹). Pentru istoria sociologiei românești însemnătatea lui Diamant nu trece însă de faptul însuși că a venit în țară cu idei socialiste utopice. El indică un început, care nu va lua o formă științifică decât mai târziu, datorită marxismului.

2. *C. Dobrogeanu-Gherea*. Cel mai de seamă reprezentant al ideilor marxiste sau a așa zisului „socialism științific” din România este C. Dobrogeanu-Gherea. Ideile lui sociologice — de sociologie săvârșită în chip conștient — merită să fie înfățișate, cel puțin pe scurt.

Lucrarea socială principală și cea mai originală a lui Gherea este *Neoiobăgia*, cu subtitlul caracteristic „Studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare”²).

Gherea pornește, ca și conservatorii, dela „dezacordul... dintre instituțiile noastre civilizate, dintre legile noastre occidentale și realitatea vieții, în bună parte orientală și semi feudală”³), ca să ajungă, se înțelege, la concluzii cu totul diferite.

Evoluția socială nu se face la întâmplare „...Progresul producției, schimbului și împărțirii produselor, precum și diviziunea muncii, — cooperăția sub toate formele, — mărirea populației și a densității ei, acești factori constituiesc forțele cari, în profunzimea organismului social, influențându-se și stimulându-se una pe alta, lucrând fiecare în parte și toate împreună, prin relațiile și lupta de grupări și clase sociale, fac ca societatea să se desvolte și să evolueze, transformându-se treptat dintr’o epocă și treaptă de dezvoltare, în altă epocă și altă treaptă, mai înaltă”⁴). La baza liberalismului stă burghezia, care își creează instituții conforme cu interesele ei de clasă.

1) *D. Popovici*: „Santa Cetate” între utopie și poezie. (Inst. de Ist. Literară și folclor, condus de D. Caracostea) Buc. 1935.

2) Buc. Socec, 1910.

3) *Neoiobăgia*, pg. 9

4) *Neoiobăgia*, pg. 14

Organizarea socială, politică și juridică se desvoltă „din, prin și alături de desvoltarea economico-materială”.

„...În țara noastră nu numai că n'am avut o desvoltare organică-socială, din care să fi rezultat necesarmente instituțiile occidentale ce am introdus, dar n'am avut nici împrejurări, nici condiții sociale, fie obiective, fie subiective... pentru introducerea lor”¹⁾, — adică „nici forțele economice cari să necesiteze o asemenea transformare, nici clasele producătoare, numeroase și importante, cari s'o reclame”²⁾. Totuși fenomenul s'a produs și el trebuie să aibă o explicație.

Gherea explică: „Epoca istorică capitalistă... necesitează transformarea țărilor înapoiate în țări liberalo-burgheze”³⁾. Sau: „O societate înapoiată, intrând în relații cu capitalismul occidental, acesta îi modifică procesul de viață socială, îi revoluționează toate raporturile economico-sociale și morale, îi produce adânci modificări culturale: toate acestea nu numai justifică, dar necesitează instituții liberalo-burgheze, după cum le necesitează și propășirea ulterioară a acelei societăți”⁴⁾.

„Dar odată introduse instituțiile liberalo-burgheze... trebuia să se stabilească o concordanță între ele și relațiile de producție și de organizare a ei”⁵⁾. Această concordanță nu s'a făcut.

„Situția economico-socială creiată țării” prin reforma agrară din 1864 — n'a fost cea pe care o cereau instituțiile liberale. Ea a menținut sub o altă formă, cea burgheză, vechea iobăgie și a dus deci la *neoiobăgie*. Instituțiile politico-sociale burgheze stau alături de relațiile de producere semif feudale, cu toate că ele sunt „profund antagonice, se exclud una pe alta”. „Pe baza unei asemenea monstruoziități trăim noi de o jumătate de veac; întrânsa își au originea multe, profunde și dureroase anomalii, nu numai din viața economico-socială a satelor noastre, dar și din viața lor morală și culturală; și tot întrânsa își au originea multe și însemnate anomalii dureroase din viața țării întregi”⁶⁾. Căci Gherea, ca toți marxistii, este un integralist. „O societate nu e un agregat confuz, ci *un organism social*; deci nu se poate ca viața anormală dintr'o parte esențială a

1) Op. cit. pg. 27.

2) Op. cit. pg. 28-29.

3) Pg. 31.

4) Pp. 39.

5) Pg. 44.

6) Pg. 68.

organismului, cum sânt raporturile agrare, să nu influențeze întreaga viață a întregului organism”¹⁾).

Neoiobăgia este după Gherea „o întocmire economico- și politico-socială agrară particulară țării noastre și care consistă din patru termeni:

„Raporturi de producție în bună parte iobăgiste, feudale;

„O stare de drept liberalo-burgheză, prefăcută în iluzie și minciună, lăsând pe țăran la discreția stăpânului;

„O legislație tutelară care decretează inalienabilitatea pământurilor țăărănești și reglementează raporturile dintre stăpâni și muncitori, raporturi izvorite din cei doi termeni de mai sus;

„În sfârșit, insuficiența pământului așa zisului mic proprietar țăran și pentru munca și întreținerea familiei sale, fapt care-l silește să devină vasal al marei proprietăți”.

„Această întocmire ibridă și absurdă, această neoiobăgie, constituie problema agrară specifică țării noastre” (la 1910) și singura soluție pe care o propune Gherea era desființarea ei totală²⁾).

În altă parte Gherea încearcă să generalizeze cazul României și stabilește o nouă „lege” de evoluție a capitalismului, apropiindu-se în chip ciudat de junimism, adică de „reacționari”: „În țările înaintate capitaliste, formele sociale urmează fondului social; în țările înapoiate, fondul social e acela care urmează formelor sociale”³⁾).

Gherea formulează clar și sociologia generală a marxismului:

„Socialdemocratul marxist, în virtutea concepției sale sociale însăși și a metodei sale de cercetare, nu e un inventator de forme de conviețuire și evoluție socială. Evoluția societăților se face în virtutea unor legi, cari rezultă din întreg complexul vieții sociale — din istoria omenirii — și dintr’un întreg complex de condiții naturale, în cari se desvoltă omul și societatea. Socialdemocratul marxist cercetează aceste legi și din această cercetare se domirește asupra evoluției societăților moderne... Unul din caracterele esențiale ale evoluției formelor de conviețuire socială consistă și în faptul că aceste forme se desvoltă pas cu pas, una din alta, astfel că o formă socială și o epocă istorică pregătește condițiunile de existență nece-

1) Pg. 357.

2) *Neoiobăgia*, pg. 369—371.

3) După Ștefan Zeletin: *Burghezia română*, pg. 28—29.

sare epocii următoare și, după cum, spre pildă, epoca feudală a pregătit toate condițiunile obiective și subiective de existența epocii burgheze, astfel și aceasta din urmă le pregătește epocii socialiste. De aici urmează în chip evident, că o societate nu numai că nu poate, fără să-și primejduiască existența, să-și creeze o proprie evoluție în afară de aceea care rezultă din dezvoltarea ei istorică și firească, dar nici măcar nu poate să sară peste o anumită epocă de dezvoltare a societăților, cum ar fi, spre pildă, cea capitalistă — și nu poate dintr'o cauză foarte simplă: pentrucă tocmai această epocă e aceea care pregătește condițiunile necesare de trai celei viitoare" ¹⁾).

Socialismul n'a prins în România, el este o doctrină de import, încât nici sociologia pe care ar fi putut-o dezvolta, nu este însemnată. Nu e lipsit de semnificație faptul că cea mai bună lucrare „socialistă” dela noi se ocupă de problema *agrară* și este în favoarea *împroprietăririi* țăranilor. Probleme specific socialiste, izvorâte din nevoile proletariatului, nu apar decât în țările industriale, pentrucă numai acolo există o *clasă muncitoare* exploatată și deci în conflict cu cea *capitalistă*. Problemele politico-sociale caracteristice țării noastre au fost problema *țăărănească* și problema *națională*, încât în chip firesc în jurul acestora a trebuit să apară lucrările sociologice cele mai interesante.

D. Sociologia poporanistă și țăranistă.

Poporanismul și țăranismul sunt foarte bine reprezentate în România, fiind mișcări născute din necesități specifice țării noastre. Din pricina aceasta chiar numai o înșirare a cărților închinat problemei țăărănești ne-ar lua foarte mult loc. De aceea ne restrângem la câțiva din reprezentanții mai de seamă, atât cât e nevoie să lămurim și aspectul rural al sociologiei românești.

1. *Ion Ionescu dela Brad*. Cel dintâiu mare cercetător în domeniul vieții țăărănești a fost Ion Ionescu dela Brad, agronom care a deschis seria marilor agronomi ai României, dela P. S. Aurelian și Gh. Maior până la Gh. Ionescu-Sisești, N. Cornățeanu și alții ²⁾).

1) Neoiobăgia, pg. 409.

2) Cf. *G. Ionescu-Sisești: Développement de la science agricole en Roumanie*, Buc, 1932 (Extrait de „La vie scientifique en Roumanie: 2. Sciences appliquées”), în care se dă și bibliografie.

Pentru sociologia românească, Ion Ionescu dela Brad are două merite cu totul deosebite: 1. E cel dintâiu cercetător preocupat în chip științific și statornic (ca specialitate) de realitățile sociale din țară, de realitățile concrete, mai ales sub fața lor cea mai românească: viața țărănească. Din această pricină trebuie socotit ca întemeietorul *sociologiei rurale românești*. 2. E tot cel dintâiu care a căutat să ia contact cu aceste realități, să întreprindă cercetări directe, cercetări la teren, pe unități sociale caracteristice: sat, județ, regiune. De aceea trebuie socotit și ca întemeietorul monografiilor sociale românești, ca cel dintâiu „monografist” român, în înțelesul de azi al cuvântului, de observator științific al fenomenelor sociale vii.

Sunt deosebit de interesante din acest punct de vedere mai ales patru din lucrările lui: „Excursion agricole dans la plaine de la Dobroudjea”, din 1850¹⁾. „Agricultura Română din Județul Dorohoiu”, din 1866 (539 pg.); „Agricultura română din Județul Mehedinți”, din 1868 (772 pg.)²⁾ și Agricultura română din Județul Putna, din 1869³⁾.

De sigur lucrările acestea au în primul rând un caracter tehnic, de agronomie, dar din nici una nu lipsesc date și observații în legătură cu viața țăranilor. În ancheta asupra Dobrogei întreprinde statistica familiilor pe naționalități, se ocupă de alimentație, de boli, de creșterea populației, ca să conchidă că „locuitorul Dobrogei se sprijină doar pe calitatea pământului pe care îl iubește și cultivă și de pe care el recoltează un fel de bunătațe și de sănătate morală, care îl fac fericit”⁴⁾.

Monografiile de județe pe care le-am putut consulta, cuprind o informație foarte întinsă și foarte prețioasă despre starea și viața țăranimii și în genere despre viața economică.

Monografia județului Dorohoiu cuprinde 4 părți: I. Studiul statistic al județului (teritoriu și populație); II. Studiul agricol al județului (pământul, clima, producția, semănăturile, descrierea exploatațiilor rurale, domeniile statului, îmbunătățiri în agricultură, epizotia vitelor); III. Industria județului; IV. Comerțul județului.

1) Publ. în Journal de Constantinople. Intrebuințăm trad. rom. de F. Mihailescu: „Excursiune agricolă în Dobrogea făcută de Ion Ionescu dela Brad-anul 1850” (extras din Analele Dobrogei, an. III, Nr. 1).

2) Amândouă publicate de Ministerul Agricult. Comerc. și Lucr. publice București, Imprimeria Statului.

3) Cit. după G. Ionescu-Sisești, op. cit. Fiind mai greu de găsit, n'am putut-o consulta și deci ne mulțumim s'o amintim.

4) Op. cit. (trad. rom.). pg. 154.

Introducerea la monografia județului Dorohoiu lămurește că studiul a fost întocmit conform art. 3 și 5 din Ordonanța Domnească dela 28 Noemvrie 1864, prin care inspectorii agricoli sunt obligați să facă inspecții generale de 6 luni pe an și să întocmească descrierea unui județ care i se va indica. Descrierea, precizează ordonanța, trebuie făcută din punct de vedere „agricol, comercial, industrial și statistic și va cuprinde osebite îmbunătățiri ce vor trebui introduse în fiecare din aceste ramuri”. Fiind inspector agricol, Ion Ionescu a fost însărcinat cu „studiul și descrierea județului Dorohoiu” prin ordin ministerial din 7 Iulie 1865.

Scopul cărții, continuă autorul, este îmbunătățirea agriculturii și e *cea dintâi carte de acest fel care se face în țară*. „...Am voit să zicem și să afirmăm și în această carte să demonstrăm cum există și la Români o agricultură potrivită cu clima și pământul lor, cu împrejurările lor economice și comerciale, cu datinele și legile lor, cu moravurile și caracterul lor național, o agricultură care, oricât ar fi de înapoiată, totuși cuprinde în sine un tezaur de cunoștințe pe care Românii l-au moștenit dela bunii și străbunii lor”¹⁾. Și observă, cu o adâncime de vedere neîntâlnită nici la liberali, nici la conservatori și cu atât mai puțin la socialiști, că „existând o agricultură proprie a Românilor, cine s’ar putea îndoi cum că nu există la dânșii și o civilizație oarecare”?

Ion Ionescu pornește dela realitate, ca să înjghebeze o știință românească, pe temeiul căreia apoi să se poată îmbunătăți agricultura. Cuvintele lui sunt și astăzi pline de învățătură și bun simț. Românii „posedă... un întreg de cunoștințe atât de multe și atât de variate asupra pământului lor și mijloacelor de a-l exploata, cât este peste puțină ca un observator inteligent să nu găsească materialele cu care să compună știința agricolă a Românilor, sau cel puțin arta agriculturii lor, meșteșugul... acela cu care se ocupă marea mulțime a locuitorilor țării”.

„Adunarea acestor cunoștințe, descrierea combinațiilor ce se fac spre a dobândi profitul cel mai mare cu cheltuiala cea mai mică, este lucrarea de constatare a stării actuale a agriculturii române. Și lucrarea aceasta este necesară, este absolut indispensabilă dezvoltărilor și îmbunătățirilor ulterioare ale agriculturii... Constatarea aceasta a stării actuale este punctul

1) Op. cit. pg. IV.

de purcedere al îmbunătățirilor ce trebuie să se realizeze în agricultura română... A constata ceea ce este și a propune ceea ce trebuie să fie, iată, într'un cuvânt, îndoițul scop ce l-am urmărit în tot cursul investigațiilor ce le prezentăm în această carte" ¹⁾).

Metoda este și ea foarte limpede formulată. Ar trebui cercetată agricultura din toate ținuturile locuite de Români, chiar dacă „deocamdată” se va lucra numai la cea din ținuturile libere. Cercetarea trebuie să fie *directă* și *amănunțită*. „Pentru ca să pot face acest studiu am fost silit a merge din sat în sat și a observa pretutindeni și pământul și oamenii și mijloacele lor de exploatare și de existență și de câștiguri” ²⁾).

Cealaltă monografie, „Agricultura română din județul Mehedinți”, apărută în 1868, este mult mai întinsă (772 pg.) și mult mai bogată ca material. Cuprinde patru părți: I. Studiul statistic al județului Mehedinți (teritoriul, populația, statistica financiară, statistica judiciară, statistica instrucției publice, statistica cultului, puterea armată); II. Studiul agricol al județului (condițiile generale ale producerii, condițiile speciale ale producerii, culturile accesorii, mijloacele de îmbunătățire); III. Studiul industrial (idei generale, pânzeturile, dimia, scoarțele, chilimurile, boiangia, abagia, cojocăria etc.); IV. Studiul comercial (ochire generală asupra comerțului, prețul produselor, bălciurile, exportul, importul, veniturile vămilor din județ etc.). E ușor de închipuit ce material informativ bogat cuprind lucrările acestea și ce valoare imensă au pentru cercetătorii de azi, ca material de comparație, mai ales că și monografia județului Mehedinți e întocmită în mare parte tot pe observații la teren. „Umblând din sat în sat și vorbind cu toate treptele de producători, am cules cu scrupulozitate toate observațiile și experiențele lor, toate metodele lor de cultură, toate calculele lor de producere, toate împrejurările, în fine, câte contribuiesc la producerea agricolă, la crearea avuției muncitorului de pământ, la succesele sau reversele întreprinzătorului industriei agricole” ³⁾. Iată de ce îl socotim pe Ion Ionescu dela Bârlad ca cel dintâiu „monografist” român, ca pioner al sociologiei rurale românești și precursor al școlii române de sociologie.

2. C. G. Stere. Dacă părăsim linia agronomilor cu tendințe sociologice, întrucât Ion Ionescu dela Brad este cel mai

1) Op. cit. pg. VI—VII.

2) Op. cit. pg. XI.

3) Agricultura română din județul Mehedinți, pg. 4.

reprezentativ dintre ei, găsim, pe la sfârșitul veacului trecut, începuturile unui alt curent, a cărui sociologie e tot țăranistă, cum țăranistă e întreaga concepție de viață pe care o înfățișează. Ne gândim la poporanism.

Poporanistul cel mai interesant pentru sociologie, prin marea lui putere de gândire, bogata experiență de viață și temeinica sa cultură, este C. G. Stere, ideologul mișcării despre care urmează să dăm câteva referințe.

Dela început trebuie să precizăm că C. Stere, atât de nenorocit în politica militantă, a fost un mare gânditor în domeniul teoriei politice și mai ales în domeniul științei. Dacă politica din timpul războiului n'ar întuneca puternica sa personalitate, Stere ar fi fost socotit, fără nici o îndoială, printre cei mai de seamă scriitori ai neamului românesc. Va trebui să-l privim deci sub amândouă aspectele, ca om de știință și ca teoretician politic, ca să-i judecăm cinstit contribuția sociologică.

Dintre lucrările științifice ale lui Stere, cea mai însemnată pentru istoria sociologiei românești este teza sa de licență dela Facultatea de Drept din Iași: „Evoluția individualității și Noțiunea de persoană în Drept”, cu subtitlul semnificativ pentru noi. „*Studiu sociologic și juridic*”, din 1897¹⁾. Este cea dintâi încercare de *sociologie teoretică* la înălțimea celor din occident, întreprinsă în această specialitate cu deplină știință. „Aș fi vrut să-mi iau un subiect pur sociologic” — scrie Stere — „fiindcă îmi adunasem un material însemnat în această ramură de cunoștințe, căreia *i-am consacrat mai mulți ani de muncă*. Dar regulamentul în vigoare al facultății noastre nu permite a-

1) Atragem atenția asupra acestei date, căci o greșală în privința ei a făcut pe un sociolog de talia lui M. Ralea să-i acorde lui Stere merite pe care nu le are. În indicațiile bibliografice din „Introducere în Sociologie” (fără dată) M. Ralea scrie :

„C. Stere: *Evoluția individualității*. Iași 1893, operă puțin cunoscută, însă remarcabilă ca concepție și documentare. *Precedează opiniile lui Durkheim și Tönnies*” (subl. noastre). În realitate cartea lui Stere a apărut la 1897, iar cele două scrieri ale lui Durkheim, în care își formulează clar „opiniile” sociologice, au apărut *înainte* : „De la division du travail social”, în 1893, „*Les Règles de la méthode sociologique*” în 1895, iar cartea fundamentală a lui Tönnies: „*Gemeinschaft und Gesellschaft*” a apărut la 1887 deci cu zece ani înainte. Ceva mai mult: Stere folosește pe Durkheim cu „*Les règles de la méthode sociologique*” din *Revue philosophique*, 1894, Nr. 5—8 și-l trece în „Lista scrierilor citate”, alături de Comte, Giddings, Letourneau, Spencer, Tarde, Ward etc.

ceasta”¹⁾). Totuși prima lucrare științifică a lui Stere ni-l arată ca sociolog, și încă un sociolog cu aptitudini neobișnuite.

„Toate viețuitoarele se luptă, putem spune noi astăzi” — scrie Stere — „și nici omul nu face excepție; în vârtejul luptelor sociale neîncetate, formele de raporturi sociale între oameni se fac și se desfac, dar în fiecare moment se poate găsi un echilibru oarecare nestabil; și acest echilibru se oglindește în sistemul dreptului contemporan. Fiind astfel lucrurile, e vădit că știința dreptului nu poate fi decât o știință specială și subordonată științei generale asupra fenomenelor sociale, — sociologiei: științei asupra *structurii societăților* (statica socială) și *evoluției* lor (dinamica socială). *Sociologia* cercetează între altele, condițiunile și formulează legile, după care se pot stabili în fiecare fază a evoluției sociale momentele de echilibru al forțelor sociale”²⁾).

Stere nu-și face însă iluzii despre noua știință: „Sociologia, pur și simplu, nu... există încă”. „Și poate însuși fondatorul sociologiei, A. Comte... a contribuit la acest rezultat negativ”³⁾ — pentru că, după el, sociologia „singură *nu este o știință abstractă*; obiectul ei nu este vreo grupă pur speculativă de noțiuni abstracte, — să spunem „socialitatea”, — ci fenomenele concrete ale societății omenești (și în realitate... a ținut seamă chiar numai de popoarele din apusul Europei”). Comte a introdus dintr-o confuzie, în rândul științelor abstracte, o știință concretă despre societatea omenească, în locul unei *sociologii abstracte*, care ar studia „socialitatea în toate manifestările ei, în mod abstract”. Dintre sociologi, „numai G. Tarde, Durkheim și F. Giddings au simțit... cam ce trebuie să fie *sociologia ca știință abstractă*”. Cu toate acestea, Stere socotește că există și „întreprinderi realizabile cu mijloacele științifice actuale” și printre acestea pare a fi și „studiul, pe baze sociologice, al evoluției noțiunei juridice de persoană”⁴⁾), care îl preocupă.

Nu stăruim asupra tezei lui Stere, ne mulțumim să indicăm caracterul ei sociologic. „Persoana din dreptul roman primitiv

1) Stere. op. cit. pg. XII (sublinierile noastre). Cum se întâmplă foarte des, un regulament universitar, în loc să promoveze știința sub toate formele ei, a întârziat dezvoltarea sociologiei românești și, în ce privește pe Stere, l-a înstrăinat treptat de preocupările sociologice, silindu-l să se ocupe de studii juridice și să „evadeze” (adică să se piardă până în cele din urmă în politică, pentru ca să se refacă abia la sfârșitul vieții în literatură).

2) Op. cit. pg. 11.

3) Pg. 13.

4) Op. cit. pg. 34.

e” — după el — „un produs firesc al întregii evoluții sociale, dela cele dintâi închegări ale conviețuirii sociale, și până la apariția statului și a dreptului... Noțiunea de persoană la Romanii vechi, nu e decât un moment din dureroasa și sbuciumata istorie a emancipării și a diferențierii individualității omenești din protoplasma socială primitivă”¹⁾).

„...In societățile primitive nu există *individualitate*, cum o înțelegem noi astăzi. Sub apăsarea selecțiunii naturale și a luptei pentru trai, automatismul psihic, — imitativitatea și sugesibilitatea, — produc niște grupări sociale cu un caracter *gregarist* ...puternic pronunțat, în care fiecare individ nu e decât copia celui alt...”²⁾). In societățile primitive, voința și conștiința generală sunt produsul... unei evoluții impersonale, determinate de selecțiunea naturală și automatismul psihic. In această „stare socială nediferențiată”, după expresia lui W. Wundt, procesul de „individualizare” încă nu s’a început, psihica individuală e cu desăvârșire absorbită în psihica socială³⁾).

„Noțiunea „voinței și conștiinței generale” se reazămă pe niște *fenomene reale*, ce se petrec în orice grupare socială și constituiesc chiar condiția psihologică a vieții sociale la toate treptele dezvoltării istorice a societăților omenești. Orice copil, deschizând ochii în această lume, găsește o atmosferă de idei, de sentimente și de tendinți, — atmosferă determinată de întreaga istorie a societății. Această atmosferă psihică socială îl îmbibează cu desăvârșire, îi formează sufletul, îi umple conținutul conștiinței și îi determină direcția voinței. Astfel voința și conștiința individuală ajung fatal numai o reflectare a „voinței și conștiinței generale”, a atmosferei psihice sociale. In vremea noastră, un om ajunge târziu, abia dacă ajunge, la *conștiința de sine*, formându-și astfel o *individualitate proprie*, putând prelucra critică conținutul „voinței și conștiinței generale” și emancipându-se treptat de sub stăpânirea ei... Dar și după aceasta, „voința și conștiința generală” nu dispare și nu se poate descompune aritmetic într’o sumă de voinți individuale”⁴⁾).

„...Evoluția impersonală, sub conducerea exclusivă a „voinței generale”, a putut să fie numai extrem de înceată. Au trebuit mii și zeci de mii de ani pentru a trece dela o *fază*

1) Op. cit pg. 35.

2) Pg. 65.

3) Pg. 84.

4) Pg. 81—82.

la alta ceva mai superioară; și au trecut peste două sute de milenii de existență omenească, până ce omenirea, dela protoplasma socială primitivă, din acea stare de nediferențiere absolută, — dela promiscuitate neînfrântă, lipsă de orice șefi și orice legi și instituții politice, comunism extrem, lipsă de orice individualizare, — să poată ajunge în sfârșit, în societățile cele mai înaintate, la acel grad de diferențiere și individualizare, când s'au putut pune primele începuturi, primele încercări de *viață politică de stat*, — când „s'a rupt firul ombilical ce o leagă cu socialitatea animală”. (Însă atâtea neamuri n'au ajuns până aci nici astăzi). Și procesul n'a fost dela libertate și independență individuală înspre legături sociale tot mai strânse și mai apăsătoare, — după cum cred spenceriștii, — ci dela o lipsă totală de orice independență individuală, dela o lipsă totală chiar de orice individualitate, — înspre tot mai mare individualizare, înspre tot mai largă emancipare a individului de sub jugul voinței și conștiinței generale, înspre o liberare tot mai hotărâtă de sub apăsarea evoluției impersonale și inconștiente, — într'un cuvânt: dela *gregarism* înspre *individualism*”¹⁾.

În afară de teoria aceasta despre evoluția socială, Stere dezvoltă foarte multe probleme sociologice și le dă adeseori deslegări vrednice de reținut. Mai reproducem concepția lui despre originea vieții sociale și despre cooperatie ca factorul primordial al oricărei societăți.

„...Primele înjghebări sociale sunt guvernate de legile generale biologice ale evoluției animale, de lupta pentru existență și selecția naturală. Acestea sunt *condițiile biologice* ale originilor societății... Selecția naturală a găsit punctul de reazăm în automatismul psihologic al oamenilor primitivi, în imitativitatea și sugestibilitatea naturii lor psihice, cari produc starea sufletească specifică a societăților primitive: gregarismul, domnirea exclusivă a conștiinței și voinței generale și lipsa de individualitate personală. Acestea sunt *condițiile psihologice* ale originilor societății”.

„Însă dacă... voim să găsim un principiu general care să ne lămurească pentru ce o grupare socială... trece prin o anumită evoluție, pentruce ea în diferite momente se cristalizează în anumite forme sociale, atunci trebuie să ieșim din sfera biologiei și psihologiei și să intrăm în domeniul propriu al sociologiei”.

1) Op. cit. pg. 113—114.

„Cea dintâi întrebare, care se impune aci este care sunt avantajele vieții sociale, — adică acele avantaje, care servesc de punct de aplicare a forțelor selecției naturale, fixându-se astfel punctul de plecare al evoluției sociale, momentul când evoluția biologică se transformă în evoluție socială”. Stere răspunde: „avantajul este: *cooperafia* în înțelesul larg al cuvântului”¹⁾. „Această „putere a maselor”, acest prisos de puteri, care rezultă din cooperafie și care nu se poate reduce la suma puterilor individuale intrate în cooperafie, este acel avantaj al vieții sociale, care a și impus-o. Omul a ieșit din mâinile Naturii gol și slab, fără nici o armă naturală ca la alte animale; nu s’a putut conserva și ridica învingător, decât prin cooperafie; — prin acea sporire de putere, determinată de ea”²⁾.

„...Noțiunea de cooperafie are pentru știința socială aceeași însemnătate, pe care o are de pildă, noțiunea de atracție pentru mecanica cerească, astronomie, sau ideea conservării de energie pentru fizică; adică noțiunea de cooperafie este... un principiu fundamental al (sociologiei), în jurul căruia se grupează toate datele științei. Întreaga dezvoltare socială poate fi considerată ca o creștere a acelei „puteri a maselor”, a celui prisos de putere nereductibilă, care hotăra izbânda societății în lupta pentru existență și condiționa astfel însuși mersul progresului”³⁾. „Însă *cooperafiu*nea este un fapt neseparabil de viața socială; și dacă noi am fi partizani ai formulelor laconice, cum e a lui H. Spencer: „Society is an organism” sau a lui G. Tarde: „La société c’est l’imitation”, ar trebui să spunem: „Societatea este o cooperafiu”⁴⁾.

Dintre lucrările de teorie politică, trebuie să amintim cel puțin studiul „Socialdemocratism sau poporanism?”, apărut în revista „Viața Românească” în 1907 și 1908, în care Stere demonstrează cu argumente împrumutate chiar din doctrina socialistă, imposibilitatea unui partid și a unei lupte politice pe baze marxiste, social-democrate, la noi în țară.

Stere fiind poporanist și de sigur și sub influența poporanismului rusesc, nu credea în fatalitatea evoluției sociale dela feudalism la societatea capitalistă, industrială, spre societatea socialistă. De aceea a fost, în vremea lui, cel mai documentat adversar al marxismului din România.

1) Op. cit. pg. 94—96

2) Pg. 98.

3) Op. cit. pg. 99.

4) Pg. 101.

În studiul amintit, Stere se întreabă „întrucât se poate justifica din punctul de vedere al împrejurărilor concrete ale vieții noastre sociale, și chiar în lumina concepției socialiste, organizația și activitatea unui partid social democratic în România”¹⁾. Care sunt „împrejurările concrete ale vieții noastre sociale” (studiul cărora revine sociologiei), care fac cu neputință o mișcare social-democrată și cer dimpotrivă poporanismul? Stere precizează: 1. Caracterul social al populației; 2. gradul de dezvoltare economică; 3. situația națională; 4. raportul de puteri din punct de vedere internațional²⁾.

Populația României este în marea ei majoritate țărănească. Socialismul se bazează însă pe *proletariat*, de unde Stere trage concluzia în chip firesc, că „fără proletariat industrial. . nu există, nu poate exista un partid social-democratic”³⁾. Sau ceva mai amănunțit: În țările agrare „problemele ce se impun societăților moderne prin evoluția industrială *nici nu se pot pune*, întrucât lipsesc condițiile materiale pentru aceasta. Și deci, un partid politic care ar urmări rezolvirea acestor probleme, ar urmări, prin aceasta, o imposibilitate istorică și culmea absurdității. În consecință, în țările agricole programul social-democratic e o imposibilitate și un non-sens. Și pe lângă aceasta în ele lipsește chiar baza materială indispensabilă pentru un partid social-democratic, — proletariatul industrial, a cărui organizare și luptă politică singură poate duce la *cucerirea puterii politice*, în scopul de a revoluționa producția. Mai mult, în țările industriale elementul care duce lupta politică și socială, singurul element activ, fiind proletariatul industrial, chestiunea agrară poate fi subordonată acolo rezolvirii problemei industriale și țărănimea poate juca un rol, mai mult sau mai puțin pasiv, până ce proletariatul va ajunge la „dictatură” și va impune transformarea socială”.

„Pe când în țările agricole, clasele muncitoare fiind reprezentate în majoritate covârșitoare prin țărănime, — acesta e singurul element social, pe care se poate răzima un partid politic, ce urmărește cucerirea puterii politice, sau, cel puțin, o înrăurire pozitivă asupra mersului afacerilor publice, în scop de a apăra interesele maselor populare. În asemenea condițiuni, țărănimea nu numai nu poate juca un rol pasiv, ca în țările

1) *Viața Românească*. vol. VI. 1907, pg. 171.

2) *Op. cit.* pg. 174.

3) Pg. 175.

industrializate, dar *ea*, tendințele sociale *ale ei*, trebuie fatal să coloreze acțiunea oricărui partid democratic; și chestiunea agrară nu numai nu poate să fie aici subordonată oricărei alte probleme, dar această chestiune este *singura problemă proprie* ce se impune în aceste împrejurări, pentru a fi rezolvită de către societate, — și rezolvită, conform cu tendințele sociale ale *țărănimii*, conform cu interesele *ei*, și în sensul evoluției *proprie* a producției agricole”¹⁾.

Dar dacă România va pierde caracterul de țară agricolă și *țărăneasă*, prin desvoltarea fatală a industriei mari, prin *industrializare*, cum prelungim marxistii, ce valoare mai are această argumentație? Stere crede însă că „*evoluția socială nu poate fi identică pentru toate țările și pentru toate popoarele*”²⁾. „Dela comunismul primitiv, în care trăiesc încă, de pildă, Eschimoșii din Nordul Americii, și până la o țară ideală a capitalismului modern ca Anglia, înaintea noastră se desfășoară în *spațiu* toată istoria socială a omenirii, cu toate fazele-i intermediare. Și însuși acest fapt de coexistență a unor stări sociale atât de deosebite, într’o epocă ca a noastră, când în același timp rapiditatea și frecvența comunicațiilor fac cu neputință izolarea îndelungată de feluritele înrâuriri din afară pentru orice popor, ne arată cât de absurdă este credința că un popor rămas în urmă trebuie să treacă prin toate fazele de desvoltare a înaintașilor săi. Dacă n’ar fi decât saltul săvârșit sub ochii noștri de Japonia, încă ar fi îndeajuns pentru a dovedi, că în situația actuală a raporturilor mondiale, pentru o țară determinată se pot suprima multe stări intermediare, care erau inevitabile în progresul popoarelor din Apusul European, și astfel se poate modifica adânc, până la infinit, — după infinita varietate a stărilor sociale, — mersul însuși al evoluției sociale”³⁾. „De aici rezultă, că fiecare țară, pentru a-și croi calea spre progresul social, trebuie să studieze condițiunile *ei* proprii. Numai *acest* studiu poate servi de *bază științifică* solidă pentru programele și organizațiile politice”⁴⁾.

Dar gradul de desvoltare economică a României nu numai că nu face „inevitabilă”, dar nu face nici cel puțin „cu putință” industrializarea ei. Industriile mari cer *debușuri*, piață internă și mai ales externă. „*Fără piață externă nu poate fi*

1) Op. cit. pg. 323.

2) V. R. vol. VII. 1907, pg. 15.

3) VII. pg. 15.

4) VII. pg. 16.

mare industrie modernă, nu poate urma *industrializarea societății* și, deci, nici nu se poate naște și desvolta *proletariatul industrial*, cu caracterul lui social, specific, cu rolul lui politic și economic determinat. „Prin urmare, viitorul industriei mari în România atârână de posibilitatea pentru ea de a avea de bușeuri străine, de a-și asigura piața externă. „Piețe străine nu se pot deschide însă pentru industria unei țări decât pe două căi: 1) Prin forță: prin cucerirea de colonii, prin asigurarea, cu ajutorul tratatelor internaționale, — totdeauna încheiate pe baza raporturilor reale de putere, — a „zonelor de interese”, de „protectorate” etc. 2) Prin superioritatea economică, care să permită biruința pacinică, prin concurență liberă, a produselor altor țări”¹⁾. După Stere amândouă căile acestea sunt închise pentru România și deci în faza actuală de dezvoltare în raport cu dezvoltarea capitalismului apusean, *industrializarea ei este imposibilă*. „România nu poate urma dezvoltarea industrială a Europei apusene”²⁾.

Acesta este aspectul „pur economic” al problemei. Pentru o concluzie definitivă trebuie să se țină seama și de problemele „de ordine națională, culturală și politică, — pentru cari poporul nostru e nevoit să găsească o soluție potrivită cu împrejurările concrete ale vieții sale în acest moment istoric, sub pedeapsă de pieire, sau cel puțin de regres la o adevărată stare de barbarie”³⁾. Problemele care cer o deslegare urgentă și față de care social democratismul nu are nici o putere, sunt, între altele, problema națională și problema ovreiască.

Naționalismul, înțeles cum trebuie, este o lege a vieții sociale și a creației culturale. „....Pentru nici o grupare etnică” — scrie Stere — „nu e cu puțință un rol activ în progresul omenesc, o contribuie la tezaurul civilizației omenesci, decât dacă ea se constituie ca *națiune*, dezvoltându-și însușirile spiritului său propriu, geniul său național; altfel ea rămâne condamnată la sterilitate, la o imitație de „forme goale” fără reală viață intelectuală, fără putere creatoare”⁴⁾. „....Pentru noi nu există cultură decât în forma *noastră* națională, nu există *viață*, chiar, decât în această formă”⁵⁾. Socialismul, născut din împrejurări străine nouă, nu-și pune „*problema ființei naționale*”, care

1) VII. pg. 25.

2) VII. pg. 36.

3) VII. pg. 48.

4) V. R. VII. pg. 174.

5) VII. pg. 185.

pentru România este capitală. El nu duce „lupta pentru caracterul național al culturii, ca factor al civilizațiunii universale”¹⁾).

Străin de problema națională, socialismul nesocotește și „chestiunea evreiască” din România. Totuși problema aceasta se pune pentru Stere ca gânditor social, care ține seama de realitățile concrete dela noi.

Stere precizează însă că problema evreiască nu este o problemă religioasă și nici una de rasă. Ea este o problemă *culturală* și una *demografică*.

„...*Caracterul arhaic* al religiunii mozaice, firesc, pentru antichitate, dar atât de nepotrivit cu mentalitatea noastră, duce fatal la un conflict cu cultura modernă”²⁾. „Astăzi religia... e indiferentă pentru legătura națională la toate popoarele moderne, pe când Evreul... lepădându-se de religie... pierde fatal și naționalitatea”. Mai mult: „de fapt o pierde (naționalitatea) și când își însușește mentalitatea modernă, când își asimilează cultura europeană, necompatibile cu însuși fondul arhaic al mozaismului”. Fiind lipsit și de o limbă proprie, Evreul ca atare e condamnat la sterilitate culturală. „Prin orice creațiune artistică, științifică, filosofică, el iese fatal din cadrul iudaismului și nu numai fiindcă un Evreu nu le poate produce decât în *forme naționale străine*, dar fiindcă, însușindu-și gândirea modernă, la fiecare pas trebuie să dea o nouă lovitură în concepția judaică a lumii și a vieții”³⁾. Această împrejurare ne poate explica pentruce instinctul de conservare silește iudaismul să țină cu atâta tenacitate la baza lui arhaică, să se opună la orice încercare de inovațiune, să ducă la paroxism fanatismul conservator și exclusivismul național și religios”⁴⁾.

Evreii constituiesc astfel pretutindeni un corp străin, greu de asimilat. Dar indiferent de faptul acesta, „chiar numai *masa* și *progresiunea*, repeziciunea imigrației evreești, în împrejurările concrete ale României, încă justifică îndeajuns îngrijirea oamenilor noștri de stat, — în afară de orice *sentimente antisemite*. Căci presupunând că am fi fost expuși la imigrația, în aceeași masă și progresiune, a altor elemente etnice decât Evreii, credeți că politica românească, în această privință, ar fi fost alta?”⁵⁾.

1) VII. pg. 186.

2) VII. pg. 192.

3) VII. pg. 193.

4) VII. pg. 193.

5) VII. pg. 196.

„Problema... se complică încă prin faptul că Evreii, vinind într'un moment critic al dezvoltării noastre economice, politice și culturale, într'un moment de tranziție, de transformare din temelie a întregului nostru edificiu social, au format aici, în regiuni întinse, tot stratul *claselor mijlocii*, împiedecând astfel dezvoltarea normală a țării”¹⁾. Soluția problemei nu poate fi decât „*ajutorul statului* pentru emigrarea acestui prisos de populație evreească”. „Emigrația Evreilor nu se poate lăsa în voia întâmplării, ci trebuie regularizată și canalizată conform cu interesele noastre. Numai atunci, începând cu elementele cele mai puțin dorite, această emigrație în 15—20 ani ar putea produce un efect simțitor... Dacă peste 20—30 ani ar rămânea 80, chiar 100 mii de Evrei, repartizați mai mult sau mai puțin egal între o populație de 8 milioane (pe atunci), problema n'ar mai avea gravitatea ei de astăzi”²⁾.

În sfârșit, pe plan politic, socialismul este cu neputință pentru că este o *doctrină revoluționară*. În România însă nu se poate risca o acțiune revoluționară fără a se primejdui serios independența țării, prin posibilitatea intervențiilor din afară. „Imi dau seama — scrie Stere — de toate scăderile și de toate nemerniciile vieții noastre de stat... Dacă însă ele ne îndeamnă spre o politică hotărâtă de *reforme* adânci și largi, — ele nu ne pot ierta, în împrejurările concrete, o *acțiune revoluționară*, care ar atinge la rădăcină *puterea* însăși a statului”³⁾.

Stere formulează pe baza acestor considerații necesitatea desăvârșirii realității existente, care poate duce la o *democrație rurală*. „O țărănime liberă și stăpână pe pământul ei; dezvoltarea meseriilor și a industriilor mici, cu ajutorul unei intense mișcări cooperative la sate și în orașe; monopolizarea de către stat, în principiu, a industriei mari (afară de cazuri excepționale, unde s'ar putea desvolta dela sine, fără prejudiciu pentru viața economică); aceasta este formula progresului nostru economic și social, ce ni-o impun condițiile înseși ale vieții noastre naționale”⁴⁾. Poporanismul, spre diferență de socialismul românesc, cere astfel: „*program pentru popor și nu popor pentru program*”⁵⁾, dovedindu-și caracterul sociologic, realist, străin de orice utopie.

1) VII, pg. 197

2) Pg. 206. Stere scria acestea în 1907.

3) V. R. vol. VIII 1908, pg. 51

4) V. R. v. IX. 1908, pg. 68

5) IX. pg. 78.

3. *Radu Rosetti*. În afară de politica agrară a tehnicienilor și de ideologia politică poporanistă, răscoalele țărănești din 1907 și evenimentele prevestitoare ale lor au provocat o literatură foarte bogată, din care nu lipsesc nici scrierile țărăniste cu caracter sociologic. Cele mai prețioase sunt fără îndoială ale lui *Radu Rosetti*: „Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova” și „Pentru ce s’au răsculat țăranii?”¹⁾, singurele de care ne vom ocupa, cu toate că pentru o istorie a *sociologiei rurale românești* ar fi interesante toate.

Radu Rosetti nu este un sociolog, ci un istoric social, dar prin încercarea de a lămuri instituțiile sociale ale României și răscoalele din 1907, opera sa are și o însemnătate sociologică, fiind un izvor și un punct de plecare prețios pentru teoriile mai cuprinzătoare.

Reproducem o parte din „rezumatul” pe care și-l face singur, la sfârșitul cărții „Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova”²⁾.

„...Românii din Moldova erau ocârmuiți, ca și acei din țările vecine, de vechiul obicei sub care se trezise neamul lor” (dreptul românesc). „Pământul... era împărțit în hotare pe care erau așezate sate. Fiecare hotar, la rândul lui, era împărțit în fâșii deopotrivă, numite jireabii, corespunzând fiecare la câte o casă de gospodar în vatra satului și stăpânită de gospodarul acelei case. Satele erau ocârmuite de un județ sau căpetenie numit cneaz când era ereditar, jude sau vataman, când era vremelnic. Județul, care se folosea și el de o jireabie (sau chiar poate de mai multe), judeca oamenii, strângea birul și-i ducea la război. Pentru aceste servicii el primea dela fiecare sătean a zecea din roadele pământului și trei zile de slujbă; apoi se folosea singur de dreptul să țină moară și crâșmă. Județiile ereditare se împărțeau între fiii și fiicele cneazului”.

„La întemeierea Domniei, cnejii capătă dela întemeietorul ei întărirea tacită, de fapt, a judeciilor lor. În curând aceste întăriri, ca și daniile din loc pustiu sau domnesc, se dau în scris. Apoi, judeciile până atunci inalienabile, încep a se vinde cu consimțământul Domnului... Războaiele, năvălirile și pustiirile păgânilor micșorând mult populația țării, ocuparea în jireabii se tulbură și cade în neobișnuință, în cea mai mare parte a țării ținerea săteanului nu mai este statornică, el ocupă când un capăt

1) Amândouă: București, Socec, 1907.

2) Pg. 449. Cf. și începutul vol. *Pentru ce s’au răsculat țăranii?*

al hotarului, când altul. Daniile și întăririle scrise date de Domni judeților încep a întemeia credința că dreptul județului asupra hotarului este mai vechiu și mai mare decât acel al săteanului. Această credință mai câștigă putere prin faptul aducerii a numeroase colonii străine, menite să umple golurile din populația satelor existente sau să întemeieze sate nouă. Colonii aduși de județ pe un hotar pustiu sau slab populat privesc, în chip firesc pe județ ca având un drept superior asupra celui pământ. Cuvântul de județ cade cu totul în neobișnuință și este înlocuit prin acel de stăpân. Puterea clasei stăpânitoare sporește din ce în ce: ea reduce prin abuz și meșteșug jumătate dacă nu mai mult a țărănimii la vecinătate. Totuș, în veacul XVIII, vedem dreptul de folosință al săteanului asupra hotarului său încă în picioare”.

„Clasa stăpânitoare se împuținează prin faptul că mulți urmași de județi cad la starea de răzășie”. Stăpânitorii „tind nu numai a reduce întreaga țărănime la vecinătate, dar chiar a transforma vecinătatea în robie desăvârșită... De aici urmează o nouă slăbire a dreptului săteanului asupra pământului. Dela mijlocul veacului XVIII lovirele la acest drept se înmulțesc... Stăpânii nu-și mai zic stăpâni de sate, ci stăpâni de moșii”. Impilările continuă și în veacul al XIX-lea. „Din toate nedreptățile de care a avut parte țărănimea română, cea mai strigătoare este fără îndoială Regulamentul Organic. Pe când clasa stăpânitoare se încarca cu privilegii, cu scutiri, cu puteri, cu drepturi și foloase, țărănirii i se rupea, în folosul aceleași clase stăpânitoare, folosința a jumătate din pământul ce-i lăsase chiar anafora de la 1805, fără ca măcar să se scadă în schimb ceva din îndatoririle ei către stăpâni ce aceștia făcuse să i se impună sub regimul fanariot. I se răpește totodată și dreptul de folosință la pădure, chiar pentru trebuințele ei personale, de care nici Fanarioții nu cutezase s'o despoaie. Boerimea, în acelaș timp parte interesată și judecător, hotărăște cu dela sine putere transformarea aproape desăvârșită a judeciei în alod, prefacerea stăpânilor în proprietari”.

Țărănimea a pierdut deci treptat drepturile ei la moșie și libertățile străvechi, în favoarea clasei stăpânitoare, care nu s'a dat în lături dela nici un mijloc ca să exploateze și să subjuge clasele de jos¹⁾.

1) Pt. teza contrară v. Gh. Panu : Cercetări asupra Stărei Țăranilor în veacurile trecute, Buc. 1910.

Procesul acesta, care n'a putut fi lichidat nici prin reformele agrare din a doua jumătate a veacului XIX., a dus la starea disperată din 1907 pe care Radu Rosetti o înfățișează în cartea „Pentru ce s'au răsculat țărani?”.

„La noi, numai o neînsemnată parte din obștie, 36.318 din 1.058.172 proprietari, sau 3,43 la sută, sunt țărani în sensul adevărat al cuvântului, adică au de unde să trăiască și să sporească. Din rămășița obștiei 1.015.302 proprietari, dispunând de 3.219.665 hectare, afară de prea puțini moșneni sau răzăși, au sau cât li trebuie pentru a trăi sau mai puțin decât li trebuie pentru traiul lor și a familiilor lor. Rămășița întinderii cultivabile a țării, 3.952.648 hectare, sau aproape 50 la sută din acea întindere, este împărțită în 6.652 proprietăți, din cari 2.381 dispun de întinderi între 50-100 hectare, alcătuind un totul de 165.456 hectare. Rămășița de 3.787.192 hectare se împarte între 4.171 proprietăți, nu proprietari, căci sunt proprietari cu un mare număr de moșii. Dela această minoritate infimă a națiunii se vede obștia fără pământ sau cu puțin pământ nevoită să ceară pământ, fie pentru hrana, fie pentru dobânda ei”¹⁾. De aceea Rosetti a avut curajul să arate deslușit că „latifundiul este dușmanul”²⁾ și să ceară o distribuie mai dreaptă a proprietății, preconizând totodată o politică țărănească pentru ridicarea integrală a nivelului de viață al satelor. „Toate chestiunile de legătură cu bună starea și cu sănătatea țărănimii care, la noi mai mult decât oriunde, este însăși națiunea, trebuiesc luate în cea mai de aproape băgare de seamă și chibzuință. Nu trebuie să neglijăm nimica pentru a lucra la întărirea și la îmbogățirea ei, căci ea reprezintă viitorul și toată puterea noastră”³⁾.

4. V. N. Madgearu. Dintre „agrarianii” din zilele noastre cel mai temeinic ca pregătire științifică și cel mai larg orientat sociologic este V. N. Madgearu, a cărui poziție ideologică este foarte înrudită cu a lui Const. Stere. Pentru discuția noastră cartea sa cea mai interesantă este: „Agrarianism, capitalism, imperialism”, cu subtitlul „Contribuțiuni la studiul evoluției sociale românești”, apărută în 1936, dar care strânge laolaltă studii ceva mai vechi⁴⁾.

1) Pentru ce s'au răsculat țărani? pg. 634.

2) Op. cit. Cartea V. Cap. IV.

3) Op. cit. pg. 628.

4) Cf. și V. Madgearu: Doctrina țărănistă (În Doctrinile partidelor Politice, publ. de Inst. Social Român).

Teza fundamentală susținută de V. Madgearu o constituie ideea că „evoluția agriculturii urmează calea ei proprie” și deci țările agrare cu o ordine economică deosebită de cea capitalistă, au o linie aparte de dezvoltare. De unde încheerea „poporanistă” că „nu există nici o indicație care să îndreptățească așteptarea că evoluția socială, cel puțin în această parte a lumii, va urma liniile teoriei marxiste”¹⁾. Argumentarea însăși și conșințele pentru științele sociale sunt foarte atrăgătoare.

„În Rusia, ca și în tot răsăritul Europei, sociologul, cu privirea deschisă asupra realităților sociale, descoperă existența unui mediu social agrar țărănesc, care implică dezvoltarea unei ordine economice, deosebită de ordinea economică capitalistă. Dacă se desparte harta Europei printr-o linie, care pornește dela Baltica și coboară, înspre Adriatică, toată întinderea dinspre răsăritul ei este alcătuită din țări, a căror organizație socială este dominată de economiile rurale țărănești.. În toate aceste părți ale lumii, forma tipică de organizare economică este economia familială sau semifamilială, care nu lucrează cu salariați. Este deci timpul ca fără balastul teoriilor economice clasice, sau marxiste, care își au obârșia într-un mediu social-economic cu o structură deosebită, să se cerceteze realitatea agrar-țărănească din răsăritul Europei... Tradiția, care există în știința economică contemporană dela David Ricardo, de a se socoti regimul economic actual, exclusiv capitalist, trebuie părăsită” (după cum au demonstrat-o economiștii ruși în frunte cu A. Ciajanov). „În toate țările agrare, modul de producție dominant nu este cel al economiei capitaliste, ci al economiei familiale, care nu întrebuințează salariați. Aceste economii familiale țărănești au o concepție cu totul diferită despre profit și o organizație de exploatare deosebită. Categoriile științei economice clasice, proprii economiei capitaliste: salariul, profitul, renta etc. nu se regăsesc în economia familială țărănească, iar încercarea de a interpreta fenomenele ei vitale cu ajutorul lor, dă greș”²⁾.

„Indiferent de atitudinea generală față de concepția materialistă a istoriei, *problemele sociologiei economice* au fost cercetate de economiști, în țările din apus, punându-se rând pe rând pietrele unghiulare la edificiul științei economice. Acesta nu poate fi însă desăvârșit, până când nu se vor fi luminat

1) Op. cit. pg. 58.

2) Op. cit. pg. 136—137.

toate aceste probleme ale sociologiei economice în mediile social-economice agrare din răsăritul și sudul Europei”¹⁾).

Nu se poate tăgădui că orientarea aceasta a cercetărilor economice este de o însemnătate foarte mare nu numai pentru științele economice, dar pentru întreg grupul științelor sociale și mai ales pentru sociologie. Ceva mai mult: preocupările acestea privesc direct și sociologia, ele sunt și probleme sociologice. De aceea Virgil Madgearu are un loc pe deplin meritat în istoria sociologiei românești, chiar față de unii „sociologi” de profesie.

E. Sociologia naționalistă.

Dacă trecem acum la pozițiile sociologice alimentate de cealaltă mare problemă a neamului românesc, de *problema națională*, istoria sociologiei românești se îmbogățește cu un capitol deosebit de interesant și probabil, dintre toate, cel mai bogat. Nu vom stăruii totuși decât ca să schișăm câteva din liniile esențiale. Pentru aceasta amintirea câtorva din scrierile lui M. Kogălniceanu, B. P. Hasdeu, M. Eminescu, A. Popovici și A. C. Cuza va fi de ajuns²⁾.

1. M. Kogălniceanu. M. Kogălniceanu formulează încă dela 1843, în vestita sa prelegere de deschidere a cursului de istorie națională, temeiurile naționalismului românesc³⁾. „Omul totdeauna, înainte de neam, și-a iubit familia, înainte de lume, și-a iubit neamul și partea de pământ, fie mare, fie mică, în care părinții săi au trăit și s’au îngropat, în care el s’a născut, a petrecut dulcii ani ai copilăriei ce nu se mai întorc, a simțit cea întâi bucurie și cea întâi durere de bărbat. Acest simțământ, nu cunosc încă nici un neam, nici o seminție cât de brută, cât de sălbatică, care să nu-l aibă... Inima mi se bate când auz rostind numele lui Alexandru cel bun, lui Ștefan cel mare, lui Mihai Viteazul... Și nu mă rușinez a vă zice că acești bărbați, pentru mine, sunt mai mult decât

1) Pg. 80.

2) De sigur ar fi de cel mai mare interes și scrierile naționaliste ale lui N. Iorga, M. Manoilescu și ale altora, uneori de-a-dreptul reprezentative, dar pentru dezvoltarea sociologiei românești, nu a *politicii*, sunt mai puțin însemnate. Pt. N. Iorga, filosof al istoriei, v. N. Bagdasar: *Filosofia contemporană a istoriei*, Buc. 1930.

3) Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană, rostit în 24 Noembrie 1843 (în M. K. Opere, ediție comentată de N. Cartoian) (col. Clasicii Români Comentați, Scrisul Românesc, Craiova).

Alexandru cel Mare, decât Anibal, decât Cezar; aceștia sunt eroii lumii, în loc că cei dintâi sunt eroii patriei mele. Pentru mine bătălia dela Răsboeni are mai mare interes decât lupta dela Termopile, și izbânzile dela Racova și dela Călugăreni îmi par mai strălucite decât acele dela Maraton și Salamina, pentrucă sunt câștigate de către Români! Chiar locurile patriei mele îmi par mai plăcute, mai frumoase decât locurile cele mai clasice. Suceava și Târgoviștea sunt pentru mine mai mult decât Sparta și Atena! Baia, un sat ca toate satele pentru străin, pentru Români are mai mult preț decât Corintul, pentrucă în Baia avanul Rigă a Ungariei, Matei Corvinul, viteazul victorilor, craiul crailor, cum îi zicea Sixt IV, rănit de sabia moldovană, fu pus în fugă și uită drumul patriei noastre!"¹⁾.

Aceeași atitudine o găsim în programul „Daciei literare”, apărut în 1840. „Dorul imitației s'a făcut la noi o manie primejdioasă, pentrucă omoară în noi duhul național. Această manie este mai ales covârșitoare în literatură. Mai în toate zilele es de subt teasc cărți în limba românească. Dar ce folos! că sunt numai traducții din alte limbi și încă și acele de ar fi bune. Traducțiile însă nu fac o literatură. Noi vom prizoni cât vom putea această manie ucigătoare a gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unei literaturi. Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sunt destul de mari, obiceiurile noastre sunt destul de pitorești și poetice, pentru ca să putem găsi și la noi sugeturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuință să ne împrumutăm dela alte nații”²⁾.

„În năzuința de a pune în valoare acest punct al programului său” — după cum arată N. Cartoian — Kogălniceanu publică „schițele de moravuri”: „Scene pitorești din obiceiurile poporului: nou chip de a face curte” și „Fiziologia provincialului din Iași”, prima având și o oarecare valoare etnografică (logodna și nunta țărănească), a doua fiind o încercare de psihologie socială, într-o haină de literatură veselă. În linia acestor lucrări, dar cu un caracter mai pronunțat de știință, trebuie amintită și cartea din tinerețe despre țigani, interesantă și pentru etnografie și pentru sociologie³⁾.

Kogălniceanu a fost însă mai mult un deschizător de dru-

1) Op. cit. pg. 79—80.

2) Opere [cit.], pg. 41—42.

3) Esquisse sur l'histoire, les mœurs et la langue des Cigains connus en France sous le nom de Bohémiens, suivie d'un recueil de sept cents mots cigains. Berlin 1837 [cit. după N. Cartoian].

muri, decât un realizator în știință. Lucrările lui, ca și discursurile politice, cuprind mai mult argumente în favoarea atitudinilor politice și a reformelor sale, decât teorii și preocupări științifice¹⁾.

2. *B. P. Hasdeu*. Dacă trecem la B. P. Hasdeu, situația se schimbă cu desăvârșire. Hasdeu e în primul rând un om de știință, unul dintre cele mai strălucite și mai cuprinzătoare capete pe care le-a produs neamul nostru. Enciclopedist ca structură mentală, erudit, pătrunzător și veșnic frământat de idei, aproape nici o problemă nu i-a scăpat fără să-l preocupe. De aceea nu e nici o mirare că și sociologia românească își găsește în el un mare precursor.

La drept vorbind, activitatea lui Hasdeu nu se încadrează ușor într'un simplu curent, fie el chiar al naționalismului. Dacă totuși îl amintim în cadrul acestuia, e din pricina că în teoriile sale sociale, singurele care ne pot interesa aici, este adânc naționalist.

„Naționalismul este o condițiune esențială a tuturor creațiilor mari în sfera ideii. — Ceea ce-i originalitatea pentru un individ, este naționalitatea pentru un popor. — Fără naționalism progresul poate ajunge la apogeu, dar numai progresul material, progresul brut, progresul vieții”²⁾.

Politica și știința trebuie să fie tot naționale, deci pentru Români, românești: „*De câte ori Românii au lucrat românește, ei au închis ochii asupra graniței și au izbutit totdeauna*”. Politica trebuie să se bazeze numai pe „știința română”, care este „spiritul aplicat către natura pământului român și către natura națiunii române”³⁾. Știința Națiunii pe care o preconizează în zilele noastre Profesorul Gusti și elevii săi, își găsește un vestitor în B. P. Hasdeu.

Hasdeu se apropie de sociologia de azi și prin concepția sa integralistă despre fenomenele sociale, prin formularea interdependenței lor funcționale. După cum observă Mircea Eliade, „concepția organică și unitară a oricărei realități istorice domină întreaga gândire a lui Hasdeu”. „Legăturile dintre viața

1) Despre însemnătatea lui Kogălniceanu ca doctrinar al naționalismului politic, cf. N. Iorga: *Doctrina naționalistă* (în *Doctrinile Partidelor Politice*, publ. de I. S. R.).

2) *B. P. Hasdeu*: *Scrieri literare, morale și politice*. Ed. critică de Mircea Eliade, Buc. Fundația „Regele Carol II.”, 1937 tom. II. pg. 123 (Din discursul: *Cauzele și rezultatele cosmopolitismului, din 1871*)

3) Op. cit. t. II. pg. 279 („Zvon de invazie” art în *Columna lui Traian*, an. I. 1870).

sufletească și limba unui neam, sunt tot atât de organice ca și legătura ce există între toate activitățile (economice, spirituale, morale) ale acestui neam. Hasdeu avea precis intuiția unității spirituale a vieții popoarelor — după cum înțelegea caracterul structural al instituțiilor și industriilor ce se nasc și se organizează în lăuntrul unui neam”¹⁾.

O trăsătură fundamentală a naționalismului lui Hasdeu este antisemitismul, care i-a inspirat numeroase lucrări, cum sunt acele „Studii asupra iudaismului”, din care reținem: „Talmudul, ca profesiunea de credință a poporului israelit” (1866) și „Industria națională, industria streină și industria ovreiască față cu principiul concurenței” (1866). În cea de a doua, mult mai teoretică decât prima, pe lângă argumentele aduse împotriva Evreilor, care aici nu ne interesează, încheagă și o concepție privitoare la problema națiunii, de un vădit interes sociologic.

„O națiune presupune două elemente constitutive: un pământ și un neam. Fiecare pământ are o natură a sa proprie: o natură, pe care nu o poate nimici influența neamului și prin care acel pământ se aseamănă cu el însuși și diferește de toate celelalte pământuri. Anglia fu totdeauna insulă: sub Britani, sub Saxoni, sub Danezi, sub Normanzi... Fiecare neam are și el o natură a sa proprie; o natură, pe care nu o poate nimici influența pământului și prin care acel neam se aseamănă cu el însuși și diferește de toate celelalte neamuri. Armenii păstrează ceva armenesc stereotip în Franța, în Turcia, în Germania, în Italia, în Polonia... Astfel fiecare pământ are o idee a sa specială în universalitatea pământurilor, și fiecare neam are o idee a sa specială în universalitatea neamurilor”.

„Așezându-se vreunul din neamuri pe vreunul din pământuri, legătura celor două specialități produce o Națiune. Unirea dintre pământ și neam pe baza căreia se înalță o națiune, e atât de strânsă, încât pământul resfrânge în toate ale sale imaginea neamului și neamul resfrânge în toate ale sale imaginea pământului”²⁾.

Problema aceasta a raporturilor dintre om și natură, care a dus la crearea antropogeografiei și este până astăzi una din preocupările de seamă ale sociologiei, o găsim tratată sub o formă mai generală și mult mai amănunțită în *Istoria Critică*

1) *Mircea Eliade*: Introducere (op. cit. t. I, pg. XLVII și urm.)

2) Pg. 17—18.

a Românilor¹⁾, (vol. I. studiul III, pag. 167), sub titlul „Acțiunea naturii asupra omului”. Aici Hasdeu își desfășoară în plin puterea sa de pătrundere, ca să lumineze problema, fără exagerări și cât mai conform cu faptele. Fără să nege înrâurirea naturii asupra omului, nu admite că ea ar fi atotstăpânitoare. Alți factori, de aceeași însemnătate, hotărăsc soarta popoarelor.

„A admite fără cercelare și fără restricțiune dictatura glebei, a trece peste idiosincrasiiile individuale și de ginte, a uita principiul atavismului, a nu recunoaște Providența, a nu lăsa omului liberul său arbitru față cu natura și cu Divinitatea, — este a nu înțelege istoria”²⁾).

Deci primul factor care mărginește înrâurirea naturii „este ginta,... în virtutea căreia Bascii și strănepoții Goșilor, bunăoară, locuesc de secolii pe aceeași coastă a Pirineilor, fără ca totuș o natură exterioară absolut identică să fi putut asimila printr’o necurămată acțiune de toate zilele vița teutonică cu cea iberică”³⁾. De altfel problema este mult mai complexă pentru că „nu este mai nici o națiune sub soare care să nu fi suferit multiple... amestecuri cu alte ginți”, apoi „nu este nici o ginte... care să nu fi trecut succesiv prin multe și diverse clime” și în sfârșit, „nu este mai nici o climă... care să nu fi îndurat măcar o picătură modificatoare dela felurite națiuni”⁴⁾. Nimeni, dela Hasdeu încoace, n’a formulat la noi problema aceasta în termeni mai preciși.

Al doilea factor care mărginește acțiunea naturii îl formează instituțiile, căci „vițiul instituțiilor, cari adesea sunt o oarbă imitațiune din afară, uneori un capriciu individual al celor dela cârmă pot mișeli națiunile cele mai bine înzestrate din punctul de vedere al pământului”⁵⁾.

Dar „nu numai originea națională, nu numai forma de guvernământ bună sau rea, ci chiar o singură idee mare, sguduind cu energie tot organismul uman, poate să paralizaze acțiunea climei”. „O idee mare implică pe un mare om... Astfel un individ... poate să smulgă uneori o națiune de sub arbitrul naturii”⁶⁾.

1) Buc. Imprimeria Statului. Ideile din această carte nu sunt toate originale, dar nu se poate tăgădui lui Hasdeu însușirea rară de a *adopta* ideile vremii în chip critic, *selectiv*, nu prin imitație.

2) Istoria Critică a Românilor. I. pg. 171.

3) Op. cit. pg. 173.

4) Pg. 175.

5) Op. cit. pg. 177 și urm.

6) Pg. 178.

În sfârșit, 'accidentele locale mărginesc și ele acțiunea naturii. „...Afară de nordul extrem sau de sudul extrem, sunt prea puține țări destul de întinse unde clima să nu fie oarecum în anarhie, înlesnind astfel ea însăși omului calea de a se emancipa”¹⁾. ...Mai în fiecare țară... se ciocnesc și se contrabalansează mai multe diferite nature, a căror varietate scapă totalitatea unei națiuni de masa presiunii exterioare. Este însă nu mai puțin adevărat că una din aceste sub-clime, anume cea mai răspândită, joacă totdeauna un rol predominant”²⁾.

Dir. toate acestea nu urmează însă că acțiunea naturii e neînsemnată. „Gintea, instituțiunile, ideile sau bărbații mari și recursul la accidente locale pot învinge tirania pământului, dar nu-l distrug, ci abia îl netezesc pe deasupra”³⁾. „Natura nu ucide, liberul arbitru, nu împiedică progresul, nu oprește realizarea celor mai frumoase tendințe ale unei națiuni; dar ea le imprimă o direcțiune, o direcțiune adesea întreruptă și apoi reînnoată din interval în interval, o direcțiune ce nu poate fi aceeași la Tamisa și Bosfor, în Urali și Ande; iar supradirecțiunea tuturor direcțiunilor parțiale, precum și toate câte rămân nestrăbătute pentru cugetul omului, este în Providență”⁴⁾.

Concluzia metodologică la care ajunge Hasdeu, îl pune din nou în fruntea științei de azi: „Numai printr'un studiu monografic al naturei fiecărei regiuni cu toate particularitățile sale, iar nu prin idei generale preconcepuate, se poate constata acțiunea-i asupra omului, diferită în felurite țări atât după propriul său fond, precum și după reacțiunea ginții, a instituțiilor, a oamenilor mari, a recursului la accidente locale, și altele”⁵⁾. Hasdeu a cerut să se facă cercetări monografice sau cercetări la teren, în legătură cu întreaga viață populară românească și a întocmit el însuși un chestionar pentru studiul folclorului juridic⁶⁾, încât din toate punctele de vedere trebuie socotit ca un înaintaș al sociologiei românești.

3 *M. Eminescu*. Ceilalți gânditori naționaliști — cu excepția lui A. C. Cuza — nu mai par la prima vedere atât de apropiați de sociologie ca Hasdeu. Preocupările lor prin-

1) Pg. 179.

2) Pg. 180.

3) Pg. 180.

4) Pg. 181.

5) Op. cit. pg. 181.

6) Cf. *D. Gusti*: *Sociologia militans*, 1934, pg. 59. Câteva din răspunsurile la chestionarul lui Hasdeu se păstrează la Academia Română, în manuscris.

cipale par a-i îndepărta de știința noastră. Totuși scrierile lor politice cuprind bogate idei sociologice, care ar merita să fie analizate mai de aproape, în cadrul unor lucrări speciale.

Mihail Eminescu, fără îndoială cel mai de seamă gânditor naționalist al neamului românesc, oricât ar părea de ciudat, este unul din primii sociologi adevărați ai țării. Păcat că scrierile lui politice au un caracter de polemică și gazetărie, deci cu fatalitate fragmentar, care ascunde uneori, pentru cititorul neprevenit, înțelesul adânc și adevărat al ideilor sale.

Problemele care l-au preocupat mai stăruitor pe Eminescu sunt problema statului și problema progresului. În legătură cu acestea tratează însă și problema societății, a națiunii, a claselor sociale, a conducerii etc.. În deslegarea tuturor acestor probleme el este integralist, socotind realitățile sociale ca întreguri organice, ale căror părți trebuie să se îmbine armonios și a căror evoluție trebuie să se facă treptat, fără salturi și fără rupturi. Fenomenele sociale sunt fenomene naturale și ca atare se supun anumitor legi, care nu pot fi călcate fără urmări dintre cele mai grele. Dar ceeace pentru noi e vrednic de atenție, e faptul că Eminescu susține ideile acestea în numele *sociologiei* cu cea mai deplină știință. Intradevăr, Eminescu scrie:

„Sociologia nu este până acum o știință, dar ea se întemeiază pe un axiom, care e comun tuturor cunoștințelor omenești, că adică întâmplările concrete din viața unui popor sunt supuse unor legi fixe, cari lucrează în mod hotărât și inevitabil. Scriitorii, cari în privirea ideilor lor politice sunt foarte înaintați, au renunțat totuși de-a mai crede că statul și societatea sunt lucruri convenționale, răsărite din libera învoială reciprocă dintre cetățeni; nimeni nu mai poate susține că libertatea votului, întrunirile și parlamentele sunt temelia unui stat. De sunt acestea sau de nu sunt, statul trebuie să existe și e supus unor legi ale naturii fixe, îndărătnice, neabătute în cruda lor consecință”¹⁾.

Axiomul acesta, pe care se întemeiază sociologia, stă la baza tuturor considerațiilor sociale, politice și economice ale lui Eminescu.

Mai întâi Eminescu neagă că ar fi „existat înaintea constituirii statelor” o „stare de vecinică vrajbă... războiul tuturor contra tuturor”. Oamenii nu s’au adunat ca să stabilească „un modus vivendi prin discuție și punere la cale”. „Acest stadiu

1) M. Eminescu: Scrieri politice, ed. comentată de D. Murărașu, (col. Clasicii Români Comentați), pg. 99, art. Actualitatea (în Timpul, 1877).

vine... cu mult mai târziu. Dar precum în roiul de albine sau în mușinoiul de furnici nu există legi scrise și facultăți de drept, deși toate ființele câte compun un roi, trăesc într'o rânduială stabilită prin instincte înăscute, tot astfel omul primitiv trăește din cele dintâi momente în societate, iar când începe a-și da seamă și a căuta să explice modul de conviețuire și de conlucrare, se nasc religiile, care stabilesc adevăruri morale. sub forme adevărat că dogmatice sau mitologice, religii care sunt tot odată și codice. Cu încetul însă, omul perfectibil se desprinde din totalitatea organizației naturale și-și lărgeste din ce în ce cercul său de activitate individuală și atunci abia începe pentru el viața într'adevăr omenească, viața liberă¹⁾. Eminescu enunță în treacăt, la 1878, idei sociologice care vor face mai târziu carieră în opera unui Tönnies sau Durkheim. Cel dintâiu va susține prioritatea comunității, a vieții sociale naturale, instinctive, față de societate, ca formă de asociație, artificială, contractuală, convențională. Cel de al doilea va susține treptata eliberare a individului de grup și deci caracterul istoric evolutiv, al libertății și al ideii de om.

Eminescu întărește și cu alt prilej ideea că „popoarele nu sunt produse ale inteligenței, ci ale naturei” — fără de care o știință a societății n'ar fi fost posibilă. Popoarele la „începutul desvoltării lor... au nevoie de un punct stabil, împrejurul căruia să se cristalizeze lucrarea lor comună, statul lor, precum roiul are nevoie de o matcă”. Deci și statul este „un așezământ al naturei și nu al rațiunii”²⁾. Problema raportului dintre stat și societate, care frământă gândirea germană din veacul trecut, l-a preocupat și pe Eminescu, de sigur nu străin de influența acesteia. „Istoria dinlăuntru a popoarelor este o luptă între ideea statului și individualism”. Acesta din urmă constă în urmărirea intereselor proprii, împotriva tuturor. Dar „interesele individuale sunt armonizabile”. În aceasta constă „ideea statului”, în „ideea armoniei intereselor”. Indivizii se pot uni în clase sau partide, care vor continua însă sub forme superioare aceeași „luptă pentru supremație”. „Statul însă, ca o formă și mai înaltă... nu vede în clase indivizi deosebiți, ci un complex de organe sociale, un individ: națiunea. Toate clasele sunt înaintea sa egal de importante, menirea sa este de a stabili

1) Scrieri politice; pg. 170—171 (cap. Liberalism și conservatorism, 1878).

2) Op. cit. pg. 51 (Influența austriacă asupra Românilor din Principate, 1876).

armonia între ele, de a opri ca una să fie exploatată prea mult prin alta, căci toate trăesc și înfloresc una de la alta și pieirea uneia condiționează pieirea mai curând sau mai târziu a celeilalte”. „Statul mai are și un scop *moral* ...el va căuta a deprinde clasele superioare la o muncă folositoare, care să compenseze pe deplin sacrificiile celor inferioare”. „Deci societatea e câmpul schimbărilor vecinice, a luptelor pentru existență și supremație, — statul este regulatorul acestei lupte, el oprește ca aceste puteri egal de folositoare să se nimicească una pe alta. Societatea e *mișcarea*, statul *stabilitatea*”¹⁾.

Nu e de mirare deci că Eminescu dă o însemnătate cu totul deosebită statului în toate scrierile sale politice. Statul, pria puterea lui unificatoare, formează națiunea, tot el menține echilibrul între clase, asigură dreptatea în viața publică și face cu puțință progresul.

Dar din moment ce statul este „un așezământ al naturii”, el se supune unor legi fatale. Astfel, „orice Stat are nevoie de o seamă de condiții indispensabile, pentru ca să poată exista de pe o zi pe alta. La statele cu trecut istoric sau cari și-au avut în curs de sute de ani obiceiurile lor juridice și administrative, lucrul merge dela sine. Moravurile fără legi pot totul, legea fără moravuri aproape nimic. E un adevăr acesta, atât de general, aplicabil tuturor formațiunilor de Stat, încât... Statele în cari există și mai multă justiție și mai multă libertate cetățenească, sunt acelea unde obiceiul vechiu, datina ține loc legilor scrise, unde acea datină nici a fost codificată vre-odinioară”²⁾. De aceea „civilizația adevărată a unui popor consistă, nu în adoptarea cu deridicată de legi, forme, instituții, etichete, haine streine. Ea consistă în desvoltarea naturală, organică a propriilor puteri, a propriilor facultăți ale sale. Nu există o civilizație umană generală, accesibilă tuturor oamenilor în acelaș grad și în acelaș chip și fiecare popor își are civilizația sa proprie, deși în ea intră o mulțime de elemente, comune și altor popoare”³⁾. De unde concluzia foarte firească la care ajunge Eminescu:

„Natura poporului, instinctele și înclinările lui moștenite, geniul lui care adesea neconștiut, urmărește o idee, pe când

1) Op. cit. pg. 52 și urm. (Influența austriacă 1879).

2) Scrieri, pg. 280 (Desvoltarea istorică a României, 1881).

3) Scrieri, pg. 307—308 (Semi-Barbaria, 1881).

țese la războiul vremii, acestea să fie determinante în viața unui stat, nu maimuțarea legilor și obiceielor streine”¹⁾.

În lumina aceleiași concepții adânci despre natura fenomenelor sociale „arta de a guverna” — după Eminescu — „e știința de-a ne adapta naturii poporului, a surprinde oarecum stadiul de dezvoltare în care se află și a-l face să meargă liniștit și cu mai mare siguranță pe calea pe care a apucat”²⁾. De unde și ideea, care ni se pare cu totul modernă, că sistemul de organizare a neamului românesc trebuie să „îsvoască din studiul profund și conștiincios al trebuințelor noastre locale”, așa cum susține și școala sociologică monografică de azi.

În același fel trebuie înțeles și „conservatorismul” lui Eminescu, pentru că „cine zice progres nu-l poate admite decât cu legile lui naturale, cu continuitatea lui treptată. A îmbătrâni în mod artificial pe un copil, a răsădi plante fără rădăcină pentru a avea grădina gata în două ceasuri, nu e progres, ci devastare... Adevăratul progres nu se poate opera decât conservând pe de o parte, adăogând pe de alta: o vie legătură între prezent și viitor, nu însă o serie de sărituri fără orânduială. Deci progresul adevărat fiind o legătură naturală între trecut și viitor, se inspiră din tradițiunile trecutului, înlătură însă inovațiunile improvizate și aventurile hazardoase”³⁾.

Statul fiind organizarea forțelor vii ale popoarelor, trebuie să fie *național*. Vorbind despre România, Eminescu își exprimă convingerea că „Chestiunea de căpetenie pentru istoria și continuitatea de dezvoltare a acestei țări este ca elementul românesc să rămâe cel determinant, ca el să dea tiparul acestei forme de stat, ca limba lui, înclinările lui oneste și generoase, bunul lui simț, c’un cuvânt geniul lui să rămâe și pe viitor norma de dezvoltare a țării și să pătrundă pururea această dezvoltare”⁴⁾. Eminescu este atât de pătruns de această idee, încât crede că dacă „Evreii au zis congresului dela Berlin: „sau țara să fie cum o vrem noi sau să nu fie” — un apropiat viitor va zice: „sau țara aceasta să fie în adevăr românească, sau nici nu merită să fie”⁵⁾. O țară merită să existe numai atâta vreme cât își păstrează caracterul ei național.

1) Scieri, pg. 329 (Arta guvernării, 1882).

2) Idem.

3) Scieri, pg. 211—212 (Despre program, 1880).

4) Scieri, pg. 318 (Problema evreiască, 1881).

5) Scieri, pg. 294—295 (Teoria păturii suprapuse, 1881).

Antisemitismul lui Eminescu este întemeiat tot în chip științific, cu vădită încercare de obiectivitate, fără ură, fără slăbiciune. „Marile fenomene sociale se întâmplă, după a noastră părere”, — scrie Eminescu — „într’o ordine cauzală tot atât de necesară ca și evenimentele elementare, și dacă nu putem zice că avem ură în contra ploiei, chiar când cade prea multă, sau contra ninsorii, tot astfel nu ură putem simți pentru un eveniment atât de elementar ca imigrațiunea în masse a unui element etnic, care a contractat anume apucături economice ce nu ne convin, sub persecuțiile altor popoare. Dar totodată nici o minte serioasă nu poate pretinde că poporul nostru, cel nevinovat în chestie, să poarte urmările nefaste ale persecuțiilor, ce israeliții au avut a le suferi de la alții”¹⁾). De altfel Eminescu nu e propriu zis un „antisemit”, el este împotriva tuturor străinilor care falsifică ființa națională a țării, sentiment care este foarte răspândit la noi. Dovadă e că atacurile cele mai vehemente ale lui Eminescu nu sunt îndreptate împotriva Evreilor, care nu pătrunseseră în viața politică a țării, ci împotriva „păturii superpuse”, pe care o vedea la conducere. El distingea „de-o parte rassa română, cu trecutul ei, identică în toate țările pe cari le locuște, popor cinstit, inimos, capabil de adevăr și de patriotism. Avem apoi deasupra acestui popor o pătură superpusă, un fel de sediment de pungași și de cocote, răsărită din amestecul scursăturilor orientale și occidentale, incapabilă de adevăr și de patriotism”²⁾).

Înțelegem după toate acestea simpatia adâncă pe care a avut-o Eminescu pentru țărănime și teoria lui că aceasta este „singura clasă pozitivă” dela noi, „pe al cărei spate trăim cu toții”. Să reproducem însă și argumentele. „Să nu uităm un lucru — toată activitatea unei societăți omenești e mai mult ori mai puțin o activitate de lux, — numai una nu: producerea brută care reprezintă trebuințele fundamentale ale omului. Omul, în starea sa firească, are trebuință de puține lucruri: mâncarea, locuința, îmbrăcăminte. Aceste pentru existența personală. De aceea o nație trebuie să îngrijească de clasele care produc obiectele ce corespund acestor trebuințe... Producătorul materiei brute pentru aceste trebuințe este țăranul... Aceasta este într’o țară clasa cea mai pozitivă din toate, cea mai conservatoare

1) Scrieri pg. 316—317 (Problema evreiască, 1881).

2) Scrieri, pg. 287 (Pătura suprapusă, 1881).

în limbă, port, obiceiuri, purtătorul istoriei unui popor, nația în înțelesul cel mai adevărat al cuvântului”¹⁾).

Putem încheia. Insemnătatea lui Eminescu pentru sociologie — în afară de ideile lui naționaliste pe care o știință cu adevărat românească nu le poate decât fructifica și trebuie să le fructifice — constă în convingerea lui neștrămutată că fenomenele sociale sunt fenomene naturale, supuse unor legi fatale de care trebuie să se țină neapărat seama. W. Sombart a observat cu drept cuvânt că știința societății n’ar fi putut lua naștere fără o asemenea convingere, apărută în alte țări prin veacul 18, pentru că nu există știință pentru un domeniu al întâmplării, al bunului plăc sau al anarhiei. Eminescu reprezintă deci la noi convingerea care stă la originile sociologiei și dela el încoace sociologia românească devine posibilă, chiar dacă nu s’ar mai fi ivit nici o înrăurire din afară. Faptul că pe urmele gândirii germane, deosebește societatea de stat, deci obiectul sociologiei de al politicii, altă condiție pentru dezvoltarea sociologiei, cum a arătat Hans Freyer, este un merit în plus al lui Eminescu. Tot el a formulat, e drept, numai în poezie, una din puținele legi care pot fi primite până azi în sociologie: „Unde trece drum de fier, toate cântecele pier” — în care drumul de fier înfățișează capitalismul internațional, iar cântecele, forma străveche a civilizației autarhice.

4. *Aurel C. Popovici*. Aurel C. Popovici este din toate punctele de vedere mult inferior lui Eminescu. Totuși, pentru sociologia naționalistă, el merită să fie menționat. Ne vom mărgini la o singură lucrare a lui, „Naționalism sau Democrație”, cu subtitlul „O critică a civilizațiunii moderne”, din 1910, cu toate că și alte scrieri ale lui au un interes sociologic și anticipează în multe privințe ideile răspândite azi în Europa naționalistă, afară, se înțelege, de concepția sa privitoare la „statele unite ale Austriei mari”, pentru noi, cei de azi, complet neînțeleasă²⁾).

Intradevăr, Popovici desparte cu desăvârșire naționalismul de democrație, la fel ca gânditorii italieni sau germani de astăzi. Cele două concepții sunt, după el, contradictorii, ele nu pot sta

1) Scrieri, pg. 70 (Influența austriacă, 1876).

2) Cartea însă în care expune această concepție cuprinde numeroase idei sociologice, influențate de Gobineau și H. St. Chamberlain, cum a arătat P. Pandrea. cf. A. C. Popovici : Stat și Națiune. Statele-Unite ale Austriei-Mari. Trad. cu o prefață de Petre Pandrea (Fundafia „Regele Carol II”, 1939).

alături, fără a se primejdui soarta unui popor, căci una din ele, democrația, este distrugătoare.

„Se înșeală... toți naționaliștii cari nu pot înțelege că *între naționalism și democratism adevărat e o antiteză organică, dezastroasă pentru cel dintâiu*. Dezastroasă, dacă nu azi, atunci mâne sau poimâne, dar în orice caz. Pentru că naționalism însemnează îngrijirea în prezent ca viitorul naționalității să nu fie primejduit. Al naționalității, nu numai al poporului. Ceea ce constituie o enormă, o esențială deosebire politică...” Pe de altă parte, *„îndată ce masele mari ale poporului vor fi conștiente de forța voturilor, ele nu se pot preocupa decât de interesele lor materiale, de interesele „sociale”*. Atunci orice preocupări de cultură treptată normală, națională cad din plan în plan mai jos. Masele nu știu prețui libertatea ca factor de cultură. Pentru ele, egalitatea e idealul... Votul universal dă-rămă partidele cu adevărat naționale și constituie partide democratice, materialiste, al căror naționalism e un simplu oportunism de azi pe mâne”¹⁾.

Naționalismul singur asigură cultura, căci *„cultura adevărată nici nu se poate concepe altminteri decât în sens național: în legătură cu valoarea pe care o are pentru reala dezvoltare a particularităților unei naționalități”²⁾*. „Factorul adevărat al întregii culturi omenești este naționalitatea”³⁾. *„Întreaga civilizație a lumii nu se produce decât de naționalități. Și nu se poate menține și dezvolta decât în lăuntrul lor. Omenirea e o abstracție, un cuvânt. Ea nu trăiește și nu poate trăi decât în și prin naționalitățile ce o alcătuiesc”⁴⁾*.

Naționalitatea este izvorul și legea tuturor manifestărilor omenești. Astfel: „statul trebuie — în prima linie în interesul propriei sale conservări — să dea poporului sau popoarelor sale puțința de a trăi liber după geniul lor propriu”⁵⁾. Sau: „toate legile sunt bune dacă se fac în continuă potrivire cu limbile și obiceiurile, cu tradițiile și moravurile bune ale poporului. Și toate sunt rele cari le vatămă și le zgudue pe acestea. Și sunt nenorocirea și moartea unui popor, dacă le sapă și le nimicesc”⁶⁾.

1) Aurel C. Popovici, op. cit. Buc. Minerva, 1910, pg. 16—17.

2) Op. cit. pg. 28.

3) Pg. 358.

4) Pg. 56.

5) Pg. 126.

6) Pg. 127

De aceea și manifestările superioare ale culturii, trebuie să se adape din același izvor. „În popor nu numai că sunt cunoștințe înrădăcinate de legi și așezăminte concrete, istorice; în poporul românesc este o întreagă filosofie politică, o întreagă economie politică, o întreagă morală..., o întreagă estetică”, ce se găsesc „în limba lui, în literatura lui, în maximele, proverbele și zicătorile lui, în poveștile și poeziile lui populare”. Acestea „sunt creațiuni ale geniului său. Și aceste creațiuni sunt comori de înțelepciune pe care numai oameni cari s’au ocupat serios cu asemenea chestii le pot prețui... Un om, bine orientat în aceste științe și cu dragoste de neam și silitor, *ar putea scrie adevărate tratate de filosofie, de politică, de economie politică, de morală, de artă, exclusiv pe temeiul ideilor pe care le are poporul românesc despre el. Și am convingerea nestrămutată că s’ar putea da, pe baza acestor idei naționale românești, cea mai adevărată și cea mai luminoasă sinteză a tuturor condițiilor neapărate pentru existența și dezvoltarea normală a Statului și a poporului român*”¹⁾).

Sociologia, pe care Popovici n’o uită, trebuie să fie tot națională. Critica pe care o aduce sociologiei din vremea sa nu este lipsită de valoare nici pentru zilele noastre, cu toate că de atunci multe lucruri s’au schimbat cu desăvârșire.

„Nu există „om” într’o „omenire”, din punctul de vedere al unei analize serioase. Nu există decât om în familia sa, în naționalitatea sa: Român, Neamț, Turc ș. a. Numai cunoscându-i origina și mediul *real*, zilnic, în care trăește, îl poți înțelege. Tot așa nu există o „omenire” decât în formele ei concrete: ale diferitelor popoare și naționalități. Prin urmare, numai pornind dela *realitate*, dela experiențele practice, milenare ale unui popor oarecare, poți ajunge la constatarea condițiilor indispensabile dezvoltării lui, la constatarea unor adevăruri vecinice și valabile apoi pentru toată omenirea;... exact ca în știința pozitivă: n’ai voie și nu poți să construiești o sinteză, înainte de a fi făcut exact toate analizele necesare. Ca în toate cercetările serioase, mai întâiu trebuie să-ți *mărginești* obiectul cercetării, apoi să-ți aduni tot materialul necesar pentru studierea lui. Iată de ce *sociologia* e o „știință” și azi de batjocura lumii. Întâiu, ea nici azi nu știe ce vrea și apoi „tratează” toate chestiile „sociale” ale „omenirii”, cu

1) Op. cit. pg. 50—51.

fel de fel de date, clae peste grămadă, adunate din Belgia și din Patagonia, din Suedia și dela Bușmani, *fără nici un caz lămurit, fără nici un fir conducător, fără nici o singură teorie sau ipoteză științificește întemeiată*. Dar ce-mi pasă mie de Bușmani și Patagoni și de Suedezi! Pentru mine, ca Român, hotărât a descoperi condițiile de dezvoltare normală a poporului *meu*, tot materialul necesar există aici acasă, între Români, material național, produs al unei lungi dezvoltări istorice. Dacă știu ce caut, și mă pricep la treabă, la metodele de cercetare științifică, azi nu trebuie să mă deranjez nici până în Bulgaria să-mi aduc material. Aceasta poate fi util mai târziu, acum însă n'ar servi decât a-mi distrage atenția fixată asupra unui singur punct pe harta lumii: a neamului românesc. El constituie tot așa o parte a *naturei*, a omenirii, ca și Patagonezul sau Bușmanul. Dar în absolut alte condițiuni istorice și actuale. Tot ce voi descoperi eu *la acest neam românesc*, ca condițiune necesară vieții *lui* naționale, are să-i serve *în prima linie lui...* Dar atunci, când vom fi izbutit a cunoaște și a dovedi că aceste condițiuni sunt indispensabile vieții naționale românești și viitorului ei, între ele se vor găsi unele cari sunt indispensabile *orișicărui* popor cu aspirații naționale pe fața pământului. Acestea sunt atunci dovedite a fi mai mult decât condițiuni naționale: *ele constituie atunci eterne adevăruri în viața națiunilor, legi naturale de dezvoltare culturală*"¹⁾. „Nu-mai căutând deci a cunoaște mereu și temeinic microcosmosul naționalității, vom putea cunoaște odată macrocosmosul omenirii”²⁾. „Nu vreau să zic prin aceasta firește că sociologia... nu ar fi produs și câteva lucrări pozitive. Din contră. Susțin însă categoric că o mulțime de „savanți”, mai ales francezi și italieni, compromis nu numai politica, ci și sociologia”³⁾.

Aurel Popovici n'avea cum bănui că tocmai în 1910, când dădea la iveală gândurile acestea, cel care ocupa atunci prima catedră de sociologie la noi în țară, Profesorul D. Gusti, va lega sociologia de problemele neamului românesc, sub forma de azi a *științei națiunii* și a *sociologiei românești*, dând științei un temei realist, o metodă concretă și un rost precis. Nu-i mai puțin adevărat însă că și azi mai există sociologi care nu se pot hotărî pentru nimic precis și nimic folositor. Pentru aceștia

1) A. Popovici, op. cit. pg. 54—56.

2) Pg. 57.

3) Pg. 111.

critica vehementă, dar în multe privințe dreaptă, a lui Aurel Popovici, este încă valabilă.

5. A. C. Cuza. Legăturile lui A. C. Cuza cu sociologia sunt mai ușor de arătat. El nu este numai un gânditor politic, ci și un demograf și un economist, încât este înrudit din trei părți cu preocupările sociologiei¹⁾. Inteligența sa vie l-a dus, de altfel, chiar fără de voie, la interesante teorii sociologice.

Spre deosebire de majoritatea naționaliștilor de azi, A. C. Cuza era *democrat*. În cartea sa „Țăranii și Clasele dirigențe” din 1895, scrie: „Lucrarea de față se prezintă... cu pretenția de a stabili o nouă direcție în politică, a cărei tendinți sunt *naționale și democratice*. *Naționale*, pentru că afirmăm cu tărie dreptul de a ne dezvolta după caracterul nostru etnic deosebit, și nu recunoaștem alte interese, în marginile acestei țări, decât interese curat românești, adică ale rasei noastre proprii. *Democratice*, pentru că voim să ridicăm adevăratul element democratic al țării din starea de mizerie în care e lăsat de toți, pregătind pe țăranul nostru, prin cultură și prin îmbunătățirea stărei sale materiale, ca să poată lua parte la conducerea destinului sale²⁾).

Alte trăsături caracteristice ale naționalismului reprezentat de A. C. Cuza sunt creștinismul și antisemitismul. Lucrarea sa principală de doctrină politică „Naționalitatea în artă” are subtitlul: „Introducere la doctrina naționalistă-creștină”³⁾. Câteva spicuiuri din scrierea aceasta ne vor lămuri toate aspectele doctrinei.

„O nație — scrie A. C. Cuza — este totalitatea indivizilor de acelaș sânge formând prin coeziunea lor naturală aceeași ființă colectivă cu organe proprii care sunt clasele sociale și Statul și cu acelaș suflet, care este naționalitatea”⁴⁾. „Intocmai

1) Într'un sens deosebit puțin de al nostru, A. C. Cuza se socotește el însuși ca unul care activează în domeniul sociologiei, întrucât găsește că *Demografia* „se prezintă ca o ramură de sine stătătoare a Sociologiei, ocupând locul dintâu în sistemul încă neisprăvit al științelor sociale a cărei a doua parte ar fi *Economia politică* și a treia parte Știința Culturii intelectuale a societății, care se află abia la începutul dezvoltării sale” (*Despre Poporație*, Iași 1899, pg. 29).

2) Țăranii și Clasele dirigențe, Iași, 1895, pg. LXVIII. și urm. De altfel tot democrat și naționalist se socotește și N. Iorga și a fost încontestabil M. Kogălniceanu. Cf. N. Iorga: *Doctrina naționalistă* (cit.).

3) Publ. în rev. 1905—1906, apoi în volum, 1908. Intreb. ed. III, Cartea Românească, Buc. 1927.

4) Op. cit. Pref. la ed. III. pg. VII. În altă parte A. C. Cuza definește nația în termeni apropiați de ai italianului Mancini: „O nație este totalitatea indivizilor de acelaș sânge, așezați pe un pământ determinat, ca bază necesară a existenței lor, având: acelaș grai, pe care ei l-au format, acelaș

precum sufletul omului este factorul hotărîtor al manifestațiilor lui, tot așa și sufletul națiilor, care este naționalitatea, determină, în mod caracteristic pentru fiecare, în orice domeniu, manifestațiile ei. *Legea naționalității*, se poate dar cuprinde în următoarea formulă: *Naționalitatea este puterea creatoare a culturii umane — cultura, puterea creatoare a naționalității*". De unde concluzia: „*Națiile trebuie să se păstreze, cum sunt, cu orice sacrificii, dezvoltând naționalitatea lor, întrucât fiecare reprezintă o formă deosebită a culturii umane*"¹⁾.

„De la cultura pământului — care este baza culturii — națiile se ridică la cultura spiritului, fiecare cu însușirile ei”. O excepție dela drumul acesta normal o face numai nația e-vreiască, „străină dela început de cultura pământului, trăind pretutindeni suprapusă celorlalte popoare, din exploatarea muncii lor productive, parazitare, incapabilă să-și creieze cultura ei proprie”²⁾.

A. C. Cuza își rezumă astfel principiile și concluziile cărții sale „Naționalitatea în artă”:

„Plecând dela principiul că naționalitatea e puterea creatoare a artei — și arta putere creatoare a naționalității — am văzut că:

„Instrăinarea de sine a nației, e nimicirea ei”.

„Instrăinarea artistului, e nimicirea lui”.

„Instrăinarea operei de artă, e nimicirea ei”.

Că prin urmare:

„Arta nu poate să existe decât ca artă națională”.

„Arta însă e numai unul din elementele culturii umane — a cărei putere creatoare, în genere, e naționalitatea. Umanitatea nu-i decât cuprinsul națiunilor, care o compun și națiile nu există decât prin cultura lor, — care e puterea creatoare a naționalității”.

„Din aceste adevăruri simple, urmează unele concluzii necesare, pe care le-am rezumat în următoarele *patru reguli fundamentale ale culturii*...: 1. Fiecare popor să-și conserve naționalitatea sa... 2. Fiecare teritoriu să servească dezvoltării unei

trecut, aceleași interese prezente. aceleași aspirații în viitor și alcătuind, ca organism, aceeași putere. naționalitatea creatoare a culturii umane, care nu este dar decât produsul ei vădit”. (Naționalitatea în artă, ed. III. pg. 143). Cf. și „Problema națiunii” de D. Gusti (în Sociologia militans) pentru critica definiției și analiza sociologică a problemei.

1) Op. cit pg. VII—VIII.

2) Pg. 9.

singure naționalități... 3. Artiștii, învățații, bărbații politici, să fie reprezentanții naționalității lor... 4. Școala să cultive naționalitatea..."¹⁾).

E ușor de văzut măsura în care concepția lui A. C. Cuza despre artă, cultură, naționalitate, națiune, umanitate, este de esență *sociologică*. Avem aici a face din plin cu o *sociologie naționalistă*, în sensul de fundamentare științifică a unei doctrine politice sau, fiind vorba de naționalism, a unei concepții de viață.

O altă lucră a lui A. C. Cuza: „Despre Poporație”²⁾, din 1899, ni-l arată tot atât de apropiat de sociologie, dar de astă dată într'un sens absolut științific, fără preocupări de politică militantă. Toată lucrarea poate fi considerată ca o încercare a unui sistem de sociologie unilaterală — cum am numi-o în lumina istoriei doctrinelor de azi — adică o încercare de a lămuri toate fenomenele sociale printr'un singur factor: *cel demografic*³⁾. Câteva citate vor lămuri concepția aceasta

„Statistica poporației este adevărata oglindă în care putem privi starea unui popor și care singură poate să ne dea o idee exactă despre dezvoltarea la care a ajuns, despre destoinicia sa în lupta pentru existență, despre bunătatea instituțiilor sale și despre viitorul ce-l așteaptă”⁴⁾.

Aceasta ar fi oarecum surprinderea aspectului static, dar poporația este un factor dinamic, un factor al evoluției sociale, deci valoarea demografiei este mult mai mare:

„Sub presiunea nevoilor crescânde ale poporației, *stăpânită de tendința ei de a trece pururea de limita mijloacelor de existență disponibile*, omul și-a perfecționat însușirile sale, mijloacele sale de producere, și-a îmbogățit cunoștințele, a dezvoltat împărțirea muncii, și-a îmbunătățit formele politice și sociale în-lăuntrul cărora s'a mișcat. Aceasta este dar adevăratul *principiu al poporației* și în același timp *principiul civilizației*, cauza, prin urmare, căreia putem atribui înmulțirea speciei umane, și perfecționarea însușirilor ei, precum și, ca o consecință, răspândirea culturii pe pământ”⁵⁾.

1) Op. cit. pg. 136 și urm.

2) A. C. Cuza : Despre poporație. Statistica, teoria și politica ei. Studiu economic, Iași 1899.

3) Așa cum s'a încercat de alte sisteme lămurirea vieții sociale prin factorul geografic, rasial, economic etc., spre deosebire de sociologia integrală, care ține seama de totalitatea factorilor condiționați.

4) Op. cit. pg. 4.

5) Op. cit. pg. 241—242.

Cu tot caracterul unilateral al ei, teoria demografică și sociologică a lui A. C. Cuza, o corectare a doctrinei lui Malthus, nu este lipsită de valoare. Unilateral nu vrea să zică greșit, ci *necomplet*, încât o teorie mai cuprinzătoare ar putea ține seama de cele stabilite de A. C. Cuza în legătură cu determinările demografice, alături de alți factori tot atât de însemnați. De aceea prezentăm liniile mari ale acestei teorii.

După A. C. Cuza, *funcția esențială a vieții este păstrarea de sine*. Din acest „axiom” rezultă pentru problema populației următoarele „corolare”:

„1. Poporația are o putere nemărginită de înmulțire, din care cauză ea tinde să treacă de orice limite care ar mărgini dezvoltarea ei”.

„2. Limitele firești ale dezvoltării populației sunt determinate în tot momentul de cantitatea mijloacelor de existență pe care și le poate procura și cu care este obișnuită să trăiască”.

„3. Nefiind în stare să treacă de limitele mijloacelor de existență, la extremitatea cărora se îngrămădește neconținut, populația se silește pururea să le lărgască perfecționându-și însușirile și instituțiile, cuprinzând noi teritorii și intrând în luptă cu populațiile rivale”.

„4. Înăuntrul oricăror limite de dezvoltare, determinate întotdeauna de cantitatea mijloacelor de existență disponibile într-o epocă dată și în anumite condițiuni, naturale și sociale, fiecare individ se luptă de-a dreptul cu condițiunile în care este chemat a trăi, căutând să-și lărgască sfera lui de dezvoltare și cu toți ceilalți indivizi, cari trăesc în aceleași condițiuni, pentru a-și păstra existența proprie înaintea și în contra tuturor”¹⁾. Tezele acestea se cuprind rezumativ în această „lege a populației” formulată de A. C. Cuza astfel:

„Poporația are tendința constantă de a trece de limita de pe urmă a dezvoltării ei posibile, limita determinată în tot momentul de cantitatea mijloacelor de existență pe cari și le poate procura și cu cari este obicinuită să trăiască”²⁾.

A. C. Cuza își dă singur seama de strâmtețea teoriei sale, de aceea caută s'o lărgască pe altă cale. Examinarea „condițiilor care determină cantitatea mijloacelor de existență, ca limita de pe urmă a dezvoltării populației” îi dă un prilej nimerit.

1) Op. cit. pg. 373—374.

2) Op. cit. pg. 374

Condițiile acestea sunt de mai multe feluri și A. C. Cuza le clasează în două mari categorii:

„I. *Condiții naturale* — cari rezultă de-a dreptul din însușirile firești ale populației și din împrejurările naturale ale mijlocului (mediului) în care este chemată a se desvoltă și anume: 1. Insușirile populației, rasa, puterea și energia ei; 2. Productivitatea și situațiunea solului; 3. Clima, intemperiiile și anotimpurile; 4. Intinderea teritoriului”.

II. *Condiții sociale* — care rezultă din starea de desvoltare culturală și economică la care a ajuns populația și din relațiunile oamenilor între dânsii, și anume: 5. Cunoștințele, sănătatea și moralitatea populației; 6. Modul de administrare a intereselor publice; 7. Organizarea socială; 8. Relațiunile dintre diferite populații”¹⁾.

În chipul acesta, deși numai prin mijlocirea populației, sunt luați în seamă și alți factori ai stării și evoluției sociale, afară de factorii demografici. Prin aceasta A. C. Cuza este mult mai aproape de spiritul sociologiei de azi, care caută să redea realitatea socială sub toate fețele ei și să o lămurească prin toți factorii care o condiționează.

Spiritul sociologic, prin esența lui integralist, se vădește și mai limpede în teoria demografică a claselor sociale, pe care o adoptă (după Hansen) A. C. Cuza. Întradevăr, după A. C. Cuza „populația unui stat este o ființă organică, între a cărei părți există legătura cea mai strânsă. Clasa pozitivă care stăpânește pământul, clasa *rurală*, alimentează cu excedentele ei *clasa de mijloc orășenească*, și din aceasta se recrutează apoi elementele care alcătuiesc *clasa dirigență*”²⁾. De aici adevărul că un popor trebuie să stăpânească toate clasele sociale și în special clasa de mijloc, primejduită în chip deosebit prin infiltrația străinilor. „Când în sânul unei populații se introduce o *clasă de mijloc*, o populație de alt neam, cu alte tradiții, de alte obiceiuri, legătura dintre diferitele părți ale organismului este întreruptă” — scrie A. C. Cuza³⁾. Concluzia: „statul... trebuie să facă toate sforțările pentru a *elimina* elementele streine, care-i periclitizează existența”⁴⁾. Argumentul acesta demografic și sociologic împotriva străinilor a fost adoptat în urma lui A. C. Cuza de toți naționaliștii români și chiar

1) Op. cit. pg. 433.

2) Op. cit. pg. 464

3) Pg. 464.

4) Pg. 465.

de gânditorii de altă nuanță, cum e de pildă C. Stere, care au dorit o soluție obiectivă, fără caracterul unei prigoniri religioase sau de rasă, acestei probleme.

În sfârșit, unul din meritele lui A. C. Cuza pentru dezvoltarea științelor sociale din România, este preconizarea cercetărilor la teren sub forma de „monografii rurale” pentru studiul stării populației sătești. A întocmit pentru aceste cercetări și un chestionar, publicat sub titlul „Întrebări privitoare la starea populației rurale”, în 1901. În *Introducere*, A. C. Cuza arată că „o politică mai științifică” nu este cu puțință decât dacă, în afară de legile generale, se cunosc mai amănunțit *faptele*. În România clasa care merită o atenție deosebită este țărănimea, dar „începutul oricărei lucrări temeinice de îndreptare trebuie să plece dela cercetarea amănunțită a stărei satelor noastre, asupra căreia sântem încă departe de a fi lămurii”¹⁾.

„Se naște întrebarea: care va fi calea cea mai sigură pe care vom ajunge la dobândirea unei cunoștinți exacte a lucrurilor”. „Am avea ca model de cercetare a faptelor sociale metoda așa numită a *monografiilor de familie*, creată și experimentată de... F. Le Play.... Noi credem însă că dacă această metodă e foarte utilă când e vorba de cunoașterea muncitorilor *industriali*, în multe privințe ea este insuficientă pentru cercelarea populației muncitoare *rurale*, mai ales la noi în țară... Iată pentru ce am crezut că, într-o cât ne privește, e mai util să înlocuim *monografiile familiilor* cu *monografiile satelor*, mai potrivite, după părerea noastră, cu împrejurările în care trăim și cu cerințele subiectului”²⁾.

Întrebările, în număr de 51, se referă la următoarele probleme: I. Comuna și administrația ei. II. Locuitorii și averea lor. III. Starea fizică și morală a locuitorilor. IV. Dorințele și părerile locuitorilor. Un chestionar deci destul de sumar și cu totul nesistematic, dar oricum un început, care ar fi putut să dea roade, dacă ar fi fost aplicat cu stăruință și perfecționat în urma experienței. Căci „Întrebările” acestea au fost alcătuite și cu gândul că „vor servi deocamdată unui grup de studenți ai Universității din Iași, în cea mai mare parte fii de săteni, pentru a se călăuzi în cercetarea localităților lor, pe care le cunosc mai bine”. Și A. C. Cuza adaugă cu drept cuvânt: „E o experiență, din toate punctele de vedere interesantă, pe

1) Întrebări (Bibl. Soc. Universitare Române din Iași, No. 3, 1901) pg. 3,

2) Op. cit. pg. 5.

care ei (studenții) doresc a o întreprinde și care va fi foarte utilă, dacă va reuși”¹⁾). Experiența n’a reușit. A. C. Cuza a văzut însă limpede într’o problemă de metodologie, care va fi deslegată după toate cerințele științifice și va fi aplicată într’un chip menit să rodească, abia cu un sfert de veac în urmă, de către Profesorul D. Gusti și școala sa. Meritul de pioner pe care îl are A. C. Cuza în domeniul cercetărilor monografice rurale nu i-l va putea tăgădui însă nimeni; chiar dacă faptul de acum 38 de ani a devenit abia în urmă un merit prin străduința altora și fără nici o înrăurire directă.

III. Sociologia de specialitate.

Un început de specializare în domeniul sociologiei găsim chiar în rândul gânditorilor politici amintiți, fie prin aprofundarea preocupărilor politice, ca la C. Stere sau C. Dobrogeanu-Gherea, fie prin preocupări științifice alături de cele politice, ca la C. Rădulescu-Motru sau mai în urmă, la Ștefan Zeletin. Procesul acesta de specializare cuprinde însă și gânditori care nu s’au remarcat în domeniul doctrinei politice sau au făcut politică întâmplător sau, în sfârșit, au avut preocupări științifice cu totul străine de cele politice. Va trebui să însemnăm câteva cuvinte și despre aceștia, mai înainte de a înfățișa contribuția celor care și-au făcut din sociologie străduința principală a vieții lor.

A. Primele încercări.

Mai înainte ca sociologia să fi apărut pe plan științific ca o preocupare de sine stătătoare, ea s’a ivit în sistemele mai largi de gândire: în filosofie, din nevoia de întregire a concepției despre lume cu o concepție despre societate, care tot parte din lume este, și în filosofia istoriei, din nevoia de a delimita precis câmpul istoriei și natura ei ca știință, față de alte preocupări de știință socială, printre care de pe la sfârșitul v. 19 sociologia ocupă un loc de frunte. În prima situație găsim idei sociologice în filosofia lui *Vasile Conta*, în a doua situație, în filosofia istoriei a lui *A. D. Xenopol*.

1) Întrebări, pg. 5.

Alte încercări sociologice s'au ivit în învățământul filosofic universitar, din nevoia de a lămuri, cel puțin în cursuri întâmplătoare, studenții despre noua ramură „filosofică” în plină dezvoltare și cu răsunet mare în publicistica de specialitate; aceasta într-o vreme în care profesorii Facultăților de Filosofie predau pe rând mai toate disciplinele filosofice, dela istoria filosofiei, metafizică, logică și teoria cunoștinței, până la psihologie, pedagogie, etică și sociologie. Astfel C. Stere ne informează la 1897 că: „La Universitatea din București a fost deschis anul acesta un curs de sociologie de către eminentul profesor al Facultății de litere d. C. Dimitrescu-Iași”¹⁾, — probabil primul curs de acest fel în țara noastră. Din păcate C. Dimitrescu-Iași nu și-a publicat cursurile, încât nu putem ști precis care au fost ideile sociologice profesate de el. Din amintirile celor care l-au apucat și din puținele scrieri cu caracter social care au rămas dela el²⁾, se pare că C. Dimitrescu-Iași avea în sociologie o atitudine mai mult politică, democratică, iar când încearcă să trateze problemele obiectiv, făcea psihologie socială. Dar faptul însuși că a introdus sociologia în Universitate, lucru rar în străinătate, constituie un merit cu neputință de tăgăduit. De aceea suntem întru toate de părerea Profesorului C. Rădulescu-Motru, care scrie:

„Meritul cel mai mare al lui C. Dimitrescu-Iași, în câmpul activității sale de profesor de filosofie, este însă *crearea cursului de sociologie*. Într-o vreme, când un asemenea curs era considerat oarecum ca subversiv la cele mai multe Universități europene, el a fost introdus în București printre cursurile obligatorii ale Facultății de filosofie și litere, după insistența lui”. Și tot C. Rădulescu-Motru lămurește: „Insistența pentru crearea cursului de sociologie se explică, după noi, dintr'un singur motiv, și pe care îl cunoaștem toți prietenii lui C. Dimitrescu-Iași. C. Dimitrescu-Iași avea convingerea că noua știință este menită să servească idealul democrației. Sociologia era pentru el știința revoluționară, care avea să netezească drumul spre solidaritatea omenească, și astfel să grăbească morala iubirii dintre oameni... Sociologia era pentru el o știință revoluționară, dar revoluționară în înțelesul că ea avea să înlăture prejudecățile pentru a face loc adevărului. Sociologia expusă de el la curs, dacă n'a anticipat adevărul deplin, a combătut totuși prejudecățile, și de

1) C. Stere: *Evoluția individualității* (cit), pg. VIII. notă.

2) Cf. C. Dimitrescu-Iași. *Omul și opera*. Volum omagial. București. Socec, 1933. Mai ales cap. II. Studii filosofice.

aceea rolul său de critic pe terenul filosofiei sociale, a fost, la vremea sa, un rol important, din care a profitat tinerețea română între anii 1885—1916”¹⁾.

La Universitatea din Iași „C. Leonardescu a predat logica, estetica, psihologia, metafizica, istoria filosofiei, dela 1897 *chiar și sociologia*” ne informează Profesorul D. Gusti. Situația aceasta a durat până ce „prin regulamentele... facultății de litere și filosofie din Iași și București (sanctionate prin înaltul decret regal din 1908), profesorul de istoria filosofiei vechi și etică” a fost „obligat a face și un curs de sociologie pentru licența în filosofie”²⁾.

Reținem în orice caz faptul că de pe la 1897 încoace în Universitățile românești s’au predat și cursuri de sociologie, ceea ce dovedește un interes în plină dezvoltare pentru știința aceasta și indică existența unei atmosfere prielnice pentru dezvoltarea sociologiei însăși, pentru înrădăcinarea ei în cultura românească și deci pregătirea zilei în care va putea să se manifeste ca o preocupare originală.

Tot din timpul acesta ni se semnalează un manuscris de *Istoria Sociologiei*, în posesia unui librar din Iași, rămas în urma poetului și istoricului *Nicolae Beldiceanu*, care din nenorocire, se pare că s’a pierdut³⁾.

După 1900 apar tot mai des lucrări românești închinată sociologiei. Unele dintre ele n’au decât meritul preocupării, reușind să popularizeze noua știință până aproape de zilele noastre, fără a contribui în chip deosebit la dezvoltarea ei. Dintre acestea fac parte și lucrările lui *G. D. Scraba* și *H. Fundățeanu* (fostul profesor de sociologie la Școala de științe de Stat⁴⁾). Altele

1) *C. Rădulescu-Motru* : Cuvânt înainte (vol. omagial cit).

2) *D. Gusti* : Introducere la cursul de Istoria filosofiei grecești. Etică și Sociologie. 1910 (publ. și în *Sociologia militans*. 1934. cf. pg. 24—25).

3) După *Al. I. Alexandrescu*. *Originele Civilizației*. Ed. II. Buc. 1931.

4) *G. D. Scraba*. *Sociologie*. Buc. 1914 etc. *H. Fundățeanu*: *Sociologia*, 1912: *Despre Războaie*. 1915: etc. Cu totul altfel trebuie să luăm în calcul lucrările lui Scraba despre *Heliade Rădulescu* și *V. Conta*, prin care a atras atenția cercetătorilor asupra unei *sociologii românești*, merit care îi aparține în întregime. În 1898 își începe apariția „*Revista de Drept și Sociologie*”. Din perioada de după 1900 mai pot fi citați *Popovici (Spulber)*, *Tib. Constant*, *Porșena*, mai târziu *Trisca* etc. (vezi *G. Vlădescu-Răcoasa*: *La Sociologie en Roumanie*, în *Revue Int. de Soc.* 1929) Apoi: *Șt. Antim*: *Studii sociologice*, 1907. Faptul cel mai însemnat din această vreme este „*Intâiul Congres Român de Științe Sociale*” din 24—27 Sept. 1906. Cu prilejul cărui s’a încercat să se „oglindească starea noastră socială din prezent, mai ales starea „populației rurale” pe temeiul unei „vaste anchete sociale” printr’un chestionar trimis autorităților sătești prin Ministerul de Interne. Anchetele acestea sunt deosebit de interesante pentru istoria sociologiei rurale dela noi, pe care vom încerca-o în altă lucrare. Rezultatele lor au fost prezentate de *G. D. Scraba* în lucrarea: *Starea socială a săteanului*. București. 1907.

încearcă primele înjghebări de sisteme, fără să izbutească însă a se situa în câmpul propriu zis al sociologiei, rămânând oarecum la marginea filosofiei sau a științelor exacte. Astfel sunt sistemele de gândire socială ale lui *D. Drăghicescu* și *Spiru Haret*. Acestea au însă un merit de netăgăduit, prin căile pe care le deschid, dacă nu întotdeauna prin contribuția lor științifică propriu zisă.

În procesul acesta de specializare și autonomie, merită deci o atenție deosebită Vasile Conta, A. D. Xenopol, D. Drăghicescu și Spiru Haret, contribuția sociologică a cărora urmează să o înfățișăm pe scurt.

1 *Vasile Conta*. Gânditor de măsură neobișnuită, cel dintâiu creator de sistem filosofic în România, Vasile Conta a dat și sociologiei românești un imbold și o strălucire care nu pot fi date utării. Este meritul mai vechiu al lui G. D. Scraba și mai recent al Profesorului Traian Brăileanu, de a fi arătat limpede faptul acesta¹).

Vasile Conta face primul pas spre sociologie din nevoia specific filosofică, de a dovedi unitatea universului prin aplicarea aceluiași principii la toate fenomenele existente. Ceeace știința constată ca valabil pentru fenomenele fizice și filosofice este valabil și pentru fenomenele sociale. Nici în domeniul acestora nu există liber arbitru sau libertate. Aceleași legi statornice și inflexibile stăpânesc întregul univers.

„1. Orice națiune” — scrie Vasile Conta în *Teoria Fatalismului* (1875-76) — „este produsul *mediului* în care ea trăiește. Se înțelege aici prin mediu toate obiectele exterioare cari vin în contact cu omul, precum: natura și configurația solului, aspectul Naturii, climatul, felul nutrimentului, etc. Legătura de cauzalitate între mediu și națiune este astfel de strânsă, încât toate manifestățiunile de viață ale acesteia oglindesc pe cel dintâiu. Astfel mediul se reflectă în toate ideile și instituțiile sociale, politice și religioase ale poporului care este produsul său. Așa dar, acesta nu poate simți, nici gândi, nici crede, nici voi, nici lucra altfel decât cum este poruncit de către mediu, care-i trimite impulsuni necesare”.

„2. Mergerea unei națiuni în decursul timpului asemenea ascultă de legi fixe. Faptele istorice și succesiunea lor nu sunt

1) G. D. Scraba: Vasile Conta. Studiu filosofic. Buc. Socec (fără dată), paragr.: *Filosofia socială* (pg. 85) și *Sociologia științifică* (pg. 90). *Traian Brăileanu*: *Filosofia socială a lui Vasile Conta* (în „Rev. de pedagogie”, II. Cernăuți, 1932).

rezultatul întâmplării. Ele constituiesc o înlanțuire care a trebuit să fie așa și nicidecum altfel. Această concluziune a fost scoasă mai cu seamă din observațiunea faptului acestuia; că adică, la două sau mai multe națiuni, cari se găsesc în aproape aceleași condiții, aceleași idei, se nasc și dispar în același chip, dau naștere la aceleași idei fizice, la aceleași acțiuni și reacțiuni, cari toate se realizează în aceleași instituții, astfel că înlanțuirile de fapte a tuturor acestor nații se aseamănă”¹⁾.

Deci „nu există nici cea mai mică deosebire între legile fenomenelor sociale și între acelea ale lumii fizice, propriu zise: și unele și altele sunt *exacte, inflexibile* și prin urmare *fatale*”²⁾. De unde concluzia că „*fatalitatea domnește asupra fenomenelor sociale, întocmai ca și asupra fenomenelor fiziologice*”³⁾.

Ideea aceasta l-a preocupat pe Vasile Conta în toate operele sale și ajunge la aceeași încheiere chiar dacă se vede constrâns de fapte să recunoască unele deosebiri între *stadiul* de dezvoltare al sociologiei față de științele fizice și biologice. Astfel, în privința legilor, Vasile Conta scrie că: „nu trebuie să se uie că psihologia și sociologia ca științe pozitive sunt la început; că în domeniul lor s’a stabilit niște legi false și necomplete, inerente tuturor științelor pozitive când se aflau în faza aceasta. Așa că azi putem face afirmația că o lege psihologică sau sociologică este neprecisă sau falsă, însă nu cu certitudinea hotărâtă că niciodată nu se vor mai descoperi legi complete și statornice în acest domeniu”⁴⁾.

Ideile acestea circulau însă peste tot în veacul 19, sub înrâurirea filosofiilor pozitivistice (Comte), evoluționiste (Spencer), materialiste (Büchner) etc.. Le-am găsit și la alți gânditori români. Deci nu aici trebuie căutată originalitatea lui Vasile Conta. Aceasta se vedește în încercarea de a aplica teoria undulațiunii universale și în domeniul sociologiei⁵⁾ și de a lua o poziție critică atât față de Comte, cât și față de Spencer în problema fundamentală a sociologiei de pe vremea aceea: problema raporturilor dintre individ și societate⁶⁾.

1) *Vasile Conta* : Opere filosofice. Ed. revăzută de Nicolae Petrescu, Buc. Cartea Românească, pg. 37. Ideile acestea sunt prezentate ca rezultatul cercetărilor lui Comte și Buckle.

2) Op. cit. pg. 40.

3) Op. cit. pg. 41.

4) *Întăile principii cari alcătuiesc lumea, operă postumă*, publ. în 1888 în *Opere*, cit.), pg. 530—31.

5) Cf. *Teoria undulațiunii universale*, 1876—77, (în *Opere*, pg. 157—270).

6) Cf. *Originea Specilor*, 1877 (în *Opere*, pg. 271—338).

„Formele Materiei, după modul stabilirii și dezvoltării lor, se împărtășesc” — după Vasile Conta — „în două categorii: în *evolutive* și *neevolutive*. Formele evolutive sunt acelea, cari dela momentul nașterii lor cresc pe nesimțite și treptat până la un punct culminant și de acolo tot așa de regulat descresc până la extincțiune; și care totodată ascultă de legea undulațiunii universale... Ca exemplu de forme evolutive se pot cita animalele, plantele, planetele, etc.. Forme neevolutive sunt acelea cari nu îndeplinesc condițiunile de mai sus. Astfel sunt: zidirea unei case de mână de om; formarea unui munte prin erupțiune vulcanică, etc.”¹⁾. „Orice formă evolutivă este o undă... Fiecare undă conține alte unde secundare.. și la rândul său, ea este conținută de o undă mai mare... Cu chipul acesta, Materia în metamorfozarea ei veșnică face o adevărată mișcare ondulatorie... În toate aceste mișcări Materia ascultă de... *legea undulațiunii universale*”²⁾.

Fenomenele sociale și spirituale se supun aceleiași legi. „Nu este religie, sistem de organizațiune socială ori politică, nu este un cuvânt, ordine de idei care să nu aibă undă sa”³⁾. Ideea aceasta este reluată, cum vom vedea, în zilele noastre, de Traian Brăileanu și înrădăcinată în sociologia științifică.

În „Originea speciilor” Vasile Conta revine asupra problemelor de sociologie și schițează chiar un început de sistem personal (Cap. III. intitulat Chestiuni de Sociologie)⁴⁾. În-răurirea lui Spencer (ale cărui Principii de Sociologie apăruseră de curând) în dezvoltarea acestor chestiuni este recunoscută chiar de Vasile Conta. Astfel, găsim la el definiția societății ca un *organism* și ideea evoluționistă că între nenumăratele feluri de societăți animale și omenești „nu există deosebiri radicale, ci numai deosebiri de grad”⁵⁾. Totuși Vasile Conta are și idei personale în sociologie. El combate în multe privințe pe Spencer, reușind să-l depășească uneori în chip evident, cum se poate dovedi prin textul de mai jos, care merită să fie reprodus în întregime.

„Spencer conchide că, pe când în individul organic scopul și destinația celulelor este conservarea și fericirea întregului individ, în societatea politică, din contră, conservarea și feri-

1) Teoria Ondulațiunii universale. (în op. cit. pg. 163)

2) Op. cit. pg. 166.

3) Op. cit. pg. 178.

4) Op. cit. pg. 324

5) Op. cit. pg. 331—332.

cirea indivizilor este scopul societății. Ceeace înseamnă că în viața politică nu individul trebuie să fie sacrificat pentru interesul statului, precum se făcea în antichitate, ci statul trebuie să fie organizat așa ca fiecare individ să-și procure cea mai mare fericire posibilă. Eu cred că atât opiniunea celor antici, cât și opiniunea modernă susținută și de Spencer, sunt greșite; fiindcă amândouă sunt exclusive și unilaterale. Este adevărat că societatea are de scop și de efect, conservarea și progresul indivizilor; dar și asociațiunea și cooperarea indivizilor are de scop și de efect conservarea și progresul societății. Și precum cutare grad de conservare și fericire pe care îl găsesc indivizii în societate nu se poate concepe fără o anumită cooperare a indivizilor. Așa dar, pe cât interesul societății trebuie sacrificat interesului indivizilor, tot pe atâta și interesul acestora trebuie sacrificat interesului societății; căci aici e vorba de doi termeni corelativi, iară nu de o subordonațiune militară. Și în fapt așa s'au și practicat lucrurile în toate timpurile, cu toate piedicile filosofice și juridice din favoarea unei sau alteia din opiniunile unilaterale de mai sus. Niciodată n'au lipsit, chiar în societățile cele mai civilizate, legi penale și restrictive pentru indivizi în favoarea conservării sociale; precum niciodată n'au lipsit sarcini și îngrijiri a puterii sociale în favoarea conservării și fericirii indivizilor. Forma și chipul efectuării acestor sacrificii reciproce se modifică, și trebuie să se modifice, în decursul timpurilor; dar principiul rămâne același¹⁾.

Afirmția că indivizii și societatea sunt „doi termeni corelativi”, este reluată azi în sociologie ca o idee cu totul modernă, ceea ce dovedește încă odată puterea de intuiție și gândire sociologică a lui Vasile Conta.

Opera lui Vasile Conta a rămas neterminată²⁾. Întâmplarea aceasta a păgubit mai ales sociologia. „Este un mare nenoroc pentru știința socială” — scrie Profesorul D. Gusti — „că printr'o moarte atât de timpurie Conta n'a putut desvolta lucrările pe care le plănuise în ultimii ani ai vieții sale. El avea intențiunea să scrie un tratat de sociologie (după afirmările lui proprii din manuscrisul.... „Notes préparatoires pour un traité de droit civil”), precum și cel puțin o lucrare de sociologie juridică și morală...”³⁾.

1) Op. cit. pg. 336—337.

2) Cf. de pildă (Plan de l'ouvrage) L'art de se conduire et de conduire dans la Société, de V. Conta, publicat după un manuscris inedit de D. Gusti în Arhiva pentru știința și reforma socială, 1920 și Sociologia militans (cit).

3) Sociologia militans, pg. 544. Conta s'a născut la 1845 și a murit la 1882.

Dar chiar așa neîmplinit, Vasile Conta și-a câștigat un loc nediscutat în sociologia românească¹⁾.

2. *A. D. Xenopol*. Celălalt mare gânditor român, A. D. Xenopol, care se bucură până azi de o prețuire neștirbită în toate cercurile științifice din lume, n'a fost nici el străin de sociologie. Sistemul său de filosofia istoriei este astăzi îndeajuns de cunoscut ca să mai stăruim asupra lui²⁾, dar însemnătatea sa în cadrul sociologiei românești merită să fie subliniată cel puțin prin câteva cuvinte.

În cartea principală de gândire teoretică a lui A. D. Xenopol: *Principiile fundamentale ale Istoriei*³⁾, să găsește și un capitol intitulat: „Legile sociologice”, în care găsim o parte din ideile care ne interesează, dar care de fapt sunt răspândite și dezvoltate în publicații foarte numeroase din țară și străinătate.

După A. D. Xenopol științele sunt de două categorii, după natura fenomenelor pe care le studiază și procedeele logice pe care le întrebuintează: științe teoretice și științe istorice. Primele se ocupă cu fenomenele de coexistență sau repetiție, urmăresc asemănările dintre fenomene și au deci un caracter de generalizare, urmărind să stabilească legi. Științele istorice se ocupă dimpotrivă, cu fenomenele de succesiune, urmăresc diferențele dintre fenomene și au deci un caracter de individualizare, urmărind să stabilească serii.

Sociologia este o știință teoretică și deci se deosebește limpede de Istorie. Dar în cazul acesta trebuie să se înțeleagă prin sociologie numai partea statică, sociologia dinamică fiind de fapt același lucru cu Istoria.

„Confuzia care s'a făcut întotdeauna între fenomenele coexistente și fenomenele succesive, se repetă și în domeniul faptelor sociale, în care se confundă, pe nedrept, sociologia statică, studiul stărilor societății sau a acțiunii lor reciproce simultane, cu sociologia dinamică, studiul dezvoltării sociale. Fără să se țină seama de diferența de natură între faptele coexistente și faptele succesive, se aplică întregii științe a manifestărilor spiritului social, principii care nu pot cârmui decât o parte

1) În politică V. Conta a luptat pentru naționalism. Discursul său din 1879 ca deputat de Iași, în chestia evreiască, este până azi unul din izvoarele principale ale gândirii naționaliste dela noi. Discursul acesta poate fi amintit și printre lucrările de sociologie naționalistă românească.

2) Cf. *D. Gusti*. În memoriam A. D. Xenopol (în *Sociologia militans*) și *N. Bagdasar*: *Filosofia contemporană a istoriei* (cit).

3) *Întrebuintăm* ed. franceză din 1899. Cf. și ed. II. *Théorie de l'histoire*, 1908.

din ele; se trece ideea de lege de pe tărâmul faptelor coexistente al sociologiei statice, pe cel al faptelor succesive al sociologiei dinamice, și se face din întreaga sociologie, prin urmare și din istorie (sociologie dinamică), o știință în genul științelor naturale de caracter coexistent, întemeiată pe legi de manifestare și de producere și comportând o previziune a evenimentelor”¹⁾).

Sociologia studiază deci fenomenele sociale coexistente, având puțința să stabilească legi de repetiție și să facă previziuni — la fel ca științele naturale.

Deosebirea pe care o face A. D. Xenopol între sociologie și istorie, atât de însemnată pentru dezvoltarea și îndrumarea amândorora, se păstrează până azi în știință, ea nefiind decât rar depășită de poziții mai cuprinzătoare.

3. D. Drăghicescu. Scriitor de limbă franceză, cu excepția „Psihologiei Poporului Român”²⁾, D. Drăghicescu este foarte puțin cunoscut în țară și înrăurirea operei lui în dezvoltarea sociologiei românești este aproape inexistentă. Il amintim totuși ca un exemplu de efort individual pe tărâmul sociologiei și mai ales al filosofiei sociale, efort prin care D. Drăghicescu a reușit să fie cunoscut peste graniță și să-și cucerească un loc satisfăcător în istoria doctrinelor sociologice³⁾. Meritul lui D. Drăghicescu pentru sociologie constă în năzuința neîncetată de a asigura acesteia un domeniu propriu și o ființă aparte ca știință, față de științele naturale. În schimb desființează psihologia și o confundă cu sociologia. Într’una din primele sale lucrări: *Le Problème du déterminisme social*⁴⁾, D. Drăghicescu încearcă să demonstreze că „determinismul social are o realitate, nu numai deosebită de realitatea determinismului biologic, dar chiar opusă acestuia”⁵⁾. Trăsăturile esențiale ale determinismului social sunt: „artificialul, idealul, conștientul, justiția, ca opuse

1) Op. cit. pag. 208—209. Cf. și A. D. Xenopol: *La prévision en sociologie. Communication faite le 10 Janvier 1912 à la Société de Sociologie de Paris* — (publ. în *Revue Internationale de Sociologie*, 1912) — din care se văd și mai clar legăturile lui Xenopol cu sociologia și cercurile sociologice din străinătate.

2) *Din Psihologia Poporului Român*, București, Alcalay, 1907.

3) Vezi de pildă *F. Squillace: Die soziologischen Theorien*, trad. R. Eisler). 1911 (citată în nota 2, pg. 279). *P. A. Sorokin: Les Théories sociologiques contemporaines* (trad. R. Verrier) 1938 (înălțat în Cap. VIII. *L'école du sociologisme*, paragr. 3) sau *H. E. Barnes and H. Becker: Social Thought from Lore to Science*, 1938 (2 vol.), (amintit la pag. 829 și 1060, înălțat pe scurt la pag. 1090—91

4) Cu subtitlul: *Déterminisme biologique & Déterminisme Social*, Paris 1903.

5) Op. cit. pag. 7.

selecției naturale, mecanismului, instinctivului”¹⁾. Sau mai amănunțit: „Realitatea etico-socială nu numai că nu este naturală *stricto sensu*, dar natura sa este o „denaturare”, „o răsturnare” a ordinii naturii, sau mai exact, ea este o *a doua natură*, gândită, rațională și prin urmare o *a doua natură de ideal*, de artă, de rațiune și intenție, în opoziție cu natura biologică sau alta, care este mecanică, spontană, irațională, negândită, și care poate fi rezumată într’un singur cuvânt: natura organică a instinctului”. „Legea etico-socială cea mai incontestabilă, care conduce raporturile *exterioare* ale indivizilor, este *justiția*, și prin urmare *egaliitatea* și *solidaritatea*, care sunt negația însăși a legilor naturale: selecția, concurența, inegalitatea”²⁾. „Deosebirea dintre determinismul vital și determinismul social constă în aceea că *determinismul social derivă dintr’un ansamblu de instituții exterioare față de corpul individului, și care constituiesc Ereditatea socială*, pe când determinismul biologic derivă dintr’un ansamblu de instincte înscrise în corp și care constituiesc ereditatea biologică”³⁾.

Plecând dela această deosebire fundamentală dintre determinismul social și cel biologic, D. Drăghicescu ajunge să construiască un sistem complicat de filosofie socială de tip speculativ, care ar trebui să fie discutat odată amănunțit și la noi. Aici amintim numai câteva din afirmațiile de bază.

După D. Drăghicescu fenomenele sociale sunt fenomene subiective, în care individul joacă un rol hotărâtor. Sociologia care ar încerca să trateze obiectiv societatea, ar cădea exact în greșala celor care însușeau natura, căci precum nu trebuie să atribuim fenomenelor naturale o viață sufletească, nu putem tăgădui faptul acesta fenomenelor sociale. „Dacă nu se poate săvârși o știință subiectivă a lumii obiective fizice, nu se va putea săvârși nici o știință obiectivă a lumii subiective, a spiritului și a societății”⁴⁾. Sociologia naturalistă denaturează faptele cele mai reale și evidente, ori de câte ori tăgăduiește autonomia și inițiativa indivizilor în viața socială⁵⁾.

În realitate, în orice „eveniment social” se găsesc două elemente necesare. „1. o stare socială dată care este condiția ce ușurează și ajută intenția și eforturile individului; 2. efortul

1) Op. cit. pag. 17.

2) Op. cit. pag. 39.

3) Op. cit. pag. 84.

4) *Du rôle de l'individu dans le déterminisme social*, Paris, 1904, pag. 25.

5) Op. cit. pag. 6.

individului, al cărui rol este să ușureze și să ajute mișcarea necesară a societății..."¹⁾). De aceea, în măsura în care individul se identifică cu societatea, legile psihologice și legile sociologice sunt identice. Cu atât mai mult că întreaga viață psihică superioară a omului este de origine socială, condiționată de trăirea lui în societate. „Conștiința omenească și personalitatea sunt fenomene individuale, cărora noi le-am găsit condițiile de apariție și de existență date în cea a societăților în care ele apar și se continuă. Cu necesitate, procesul de evoluție al conștiinței și cel al evoluției sociale, din care rezultă, urmează un drum paralel și identic”²⁾). Deci dacă este imposibilă o sociologie obiectivă, e tot atât de imposibilă o psihologie individuală, ceea ce înseamnă că până în cele din urmă, cele două științe trebuie să se contopească³⁾).

Ideile acestea sunt dezvoltate de D. Drăghicescu pe larg într-o seamă de lucrări speciale, atât pentru a aplica sistemul său de „sociologie subiectivă”, cât și pentru a trage toate concluziile din teoria originii sociale a conștiinței, ceea ce implică originea socială a idealului și în genere a întregii vieți spirituale omenești⁴⁾).

Să amintim și lucrarea sa „Din Psihologia Poporului Român”, care are meritul de a fi cea dintâi încercare de acest gen, ca să ne dăm deama cel puțin în parte, de activitatea lui D. Drăghicescu.

4. *Spiru Haret*. Creator al învățământului modern din România, om politic, matematician și fizician de seamă, Spiru Haret a încercat să construiască și o *mecanică socială*, adresată deopotrivă „matematicienilor” și „sociologilor”⁵⁾). Este vorba deci de o încercare pornită din științele exacte de a rezolva prin analogie și problemele sociologiei, sau, în intenția lui Spiru Haret, de a aplica „metoda științifică în studiul chestiunilor sociale”⁶⁾).

Metoda preconizată de Spiru Haret se întemeiază pe considerația că „anumite principii care stau la baza Mecanicii Ra-

1) Op. cit. pag. 16.

2) Op. cit. pag. 340.

3) Cf. *Le Problème de la Conscience. Étude psycho-sociologique*. Paris 1907.

4) Cf. *L'Idéal créateur*, Paris, 1914; *La réalité de l'esprit. Essai de sociologie subjective*, Paris, 1928; etc.

5) *Sp. C. Haret: Mécanique Sociale*, Paris-Bucarest, 1910 (Prefața). Lucrarea aceasta e și ea des citată în istoriile doctrinelor sociologice din străinătate, ca și lucrările lui Drăghicescu.

6) Op. cit. Introducere.

ționale, pot, într'un anumit fel, să fie stabilite și pentru fenomenele sociale", chiar dacă pe de o parte „cauzele care determină echilibrul și mișcarea sunt mai numeroase în Sociologie decât în Mecanică", iar pe de altă parte „studiul felului de acțiune al acestor cauze este departe de a fi atât de înaintat în Sociologie ca în Mecanică”¹⁾.

Spiru Haret dă apoi o largă întrebuințare „metodei matematice” în studiul „fenomenelor și problemelor sociale”, convins că pe calea aceasta asigură sociologiei caracterul de „știință exactă”. Reproducem una din „legile” stabilite de el, ca să dăm o idee despre rezultatele aplicării principiilor mecanice în sociologie.

„*Toate fenomenele sociale sunt continue...* Este un fapt de observație că nici o funcție socială nu ia niciodată o valoare infinită în limitele observației; această cauză de discontinuitate nu se prezintă deci în sociologie. Bine înțeles, aceasta nu înseamnă că unele variabile care figurează în ecuația care reprezintă fenomenul nu sunt susceptibile de a lua în această ecuație valori infinite; dar aceste valori nu sunt niciodată realizate în viața socială. Pe de altă parte, e tot un fapt de observație că, fiind date condițiile unui fenomen social, schimbările de stare în corpul social se fac prin trepte insensibile și în așa fel că el nu poate trece dela o stare la alta fără să treacă prin toate stările intermediare. Aceasta înseamnă că, dacă legea fenomenului este reprezentată printr'o curbă sau printr'o parte de curbă cuprinsă între punctele A și B, toate punctele curbei cuprinse între cele două puncte vor corespunde unor faze succesive ale fenomenului, și că nu va fi niciodată o întrerupere. În sfârșit, în nici un fenomen social, atâta timp cât condițiile sale nu se schimbă, nu se observă o oprire bruscă. Deci fenomenele sociale sunt continue, atâta timp cât condițiile în care se produc nu se schimbă”²⁾.

Noutatea mecanicii *sociale* ca atare se reduce deci, în cazul cel mai bun, la câteva expresii matematice și fizice, aplicate unor fenomene și relații despre natura cărora se cunoștea foarte puțin.

Alteori „mecanica socială” sărăcește de-a-dreptul realitatea, ca în definiția „societății sau a corpului social” ca „o reuniune de indivizi supuși pe de o parte acțiunilor lor reciproce,

1) Op. cit. pag. 2.

2) Mécanique Sociale, pag. 32—33.

și pe de altă parte acțiunilor exterioare”; sau a individului ca un „*element* constitutiv al corpului social”, care „joacă, pentru corpul social, același rol ca atomul pentru un corp material”¹⁾ — pierzându-se din vedere tocmai „diferența specifică” a societății și individului față de alte fenomene.

Spiru Haret era un om de prea mare inteligență și largă cultură, ca să nu fi surprins și unele adevăruri sociologice, chiar când metoda întrebuintată de el îl ispitesc să reducă la forme mai simple de existență bogăția fenomenelor sociale, adică tocmai ceea ce au ele *nou* și *propriu* față de fenomenele fizice. De aceea Mecanica Socială a sa se citește și azi cu folos, cu condiția să se facă abstracție de ce e *mecanică* în ea și să se urmărească numai studiul societății. Disocierea nu este întotdeauna ușoară, dar nici cu neputință.

Spiru Haret stabilește trei grupe de cauze care contribuiesc la formarea și dezvoltarea unei societăți: cauze de natură *economică* (fertilitatea solului, bogățiile naturale, aptitudinile populației pentru comerț și industrie etc.), cauze de natură *intellectuală* (gradul de inteligență, de instrucție, numărul și valoarea instituțiilor culturale etc.) și cauze de natură *morală* (prescripțiile morale ale religiei, principiile legislației civile, instituția familiei etc.)²⁾.

Factorii primordialii însă care au favorizat progresul societăților omenești sunt *conformația mâinii și limbajul*, cele două deosebiri esențiale dintre om și animale. Mâna și limbajul sunt „adevărate forțe sociale, deoarece sunt cauze de prim ordin care au determinat mișcarea socială, adică variația stării economice, intelectuale și morale” a societății³⁾.

Spiru Haret și-a dat seama deci de complexitatea determinismului sociologic, ca și știința de azi, și simplificările în expresie nu înlătură și adâncimea gândirii și seriozitatea analizei științifice. El ține seama în lămurirea evoluției sociale de toți factorii reali, dela mediul geografic până la personalitatea umană, cu manifestările ei spirituale și tendințele de desăvârșire morală.

El însuși, cu toată recomandăția obiectivității „matematice”, când e vorba de realitățile fundamentale ale existenței omenești, depășește punctul de vedere *cantitativ* și chiar punctul

1) Pag. 42.

2) Op. cit pag 42—43.

3) Op. cit. pag. 183.

de vedere al *constatării*, pentru a schița un *ideal social*, de justiție și progres.

„Nu este deajuns” — scrie Spiru Haret în legătură cu civilizația, — „ca suma factorilor de bună stare economică, intelectuală și morală a unei societăți să fie mare; mai este nevoie ca ea să fie repartizată cât mai armonios cu putință în masa socială; căci este greu de a numi bogată sau cultivată o societate în care averile colosale ale câtorva indivizi se ridică deasupra unei gloate de flămânzi, sau un strat intelectual subțire acoperă și ascunde masa adâncă ce clocește în neștiință”. Se poate deci vorbi de o „civilizație interioară”, față de „civilizația exterioară” și dacă atingerea idealului celei dintâi pare grea, este totuși „permis de a face eforturi pentru a se apropia de el cât mai mult cu putință”¹⁾, pentru că „civilizația trebuie să aibă de scop scăderea sumei de suferință a societății omenеști”²⁾. În fața problemelor specifice ale umanității, mecanicismul lui Haret cedează treptat locul unei concepții de morală socială, dovedindu-se prin aceasta prea strâmt ca să deslege complet problemele sociale. Sociologia nu se poate constitui ca o știință de analogie, fie că e vorba de psihologie, ca la D. Drăghicescu, sau de mecanică rațională, ca la Spiru Haret; ea are probleme care reclamă un gen propriu de știință. Incercările amintite până acum n’au reușit să închege un sistem autonom de sociologie. Acesta se va ivi din altă parte.

B. *Primul sistem de sociologie.*

D. Gusti. În timp ce dintre gânditorii înfățișați până acum, C. Stere da la iveală ideile sale de sociologie poporanistă, C. Dobrogeanu-Gherea aplica marxismul în deslușirea fenomenelor românești, Radu Rosetti lămurea prin istoria socială starea de-nădăjduită a țărănimii, D. Drăghicescu încerca o sociologie subiectivă, iar Spiru Haret o mecanică socială, își începea cariera D. Gusti, menit să fie autorul celui dintâiu sistem de sociologie științifică din țara noastră. Tot D. Gusti este creatorul învățământului sociologic de strictă specialitate, inaugurând în 1910 primul curs regulat și sistematic de sociologie la Universitatea din Iași. De atunci dezvoltarea sociologiei românești se leagă strâns de activitatea Profesorului D. Gusti, până în

1) Op. cit. pag. 235.

2) Op. cit. pag. 236.

zilele noastre, când îl găsim în fruntea Institutului de Științe Sociale al României, conducând cercetările sociologice la teren ale numeroșilor săi elevi, care formează, cum vom vedea, cea dintâi școală sociologică românească.

Sistemul de sociologie al Profesorului D. Gusti, în forma lui de astăzi, s'a încheiat încetul cu încetul. Intuit în chip lămurit încă dela începuturile carierii științifice¹⁾, sistemul acesta este schițat la 1910 în mai toate liniile lui mari²⁾, adâncit până la 1919³⁾ și dezvoltat în înfățișarea lui de azi prin cercetările monografice la teren, care i-au adus cea mai deplină verificare⁴⁾.

Sociologia, după Profesorul D. Gusti, este sistemul de cunoaștere a realității sociale prezente. Concepută ca știința realității sociale, sociologia capătă un fundament pozitiv. Ea nu se poate mulțumi, ca până acum, cu vagi speculații de filosofie socială, ci trebuie să urmărească fenomenele sociale vii, în forma lor concretă, așa cum le găsim răspândite pe glob. Observația directă, sub forma monografiilor de unități sociale, devine metoda fundamentală a sociologiei. Caracterul acestui realist al sociologiei se întărește prin aplicarea ei în studiul realității sociale *prezente*, de fapt a singurei realități adevărate. De aceea sociologia nu reconstruiește realitatea, cum procedează istoria cu societățile apuse, ci redă fenomenele de viață socială omenească așa cum se găsesc în realitatea concretă, urmând apoi să le prelucreze după nevoile de clasificare, generalizare și lămurire ale științei, pentru că „ea se ridică până la cele mai îndrăznețe operații științifice, dela descoperirea condițiilor de producere a fenomenului social până la explicarea mecanismului

1) *D. Gusti: Egoismus und Altruismus. Zur soziologischen Motivation des praktischen Wollens*, 1904 și *Sozialwissenschaften, Soziologie, Politik und Ethik*, în ihrem einheitlichen Zusammenhang, 1909.

2) *Introducere la cursul de istoria filosofiei grecești, etică și sociologie*, 1910 (publ. și în opera capitală a Prof. D. Gusti, *Sociologia militans*, I. S. R. 1934).

3) *Sociologia războiului*, 1915 și *Realitate, știință și reformă socială* (în *Arhiva pentru știință și reforma socială*, An. I. Nr. 1. 1919, publ. și în *Sociologia militans*).

4) *Sociologia monografică, știință a realității sociale* (studiu introductiv la *Teoria monografiei sociologice* de Traian Herseni, I. S. R. 1934) și *La Monographie et l'Action monographique en Roumanie. Conférences données à l'Université de Paris (Etudes de Sociologie et d'Ethnologie Juridiques. Paris, 1935)*. Cf. și *Sociologia militans* (cit). Bibliografia completă în *Mélanges D. Gusti*, 1936 (*Archives pour la science et la réforme sociales*) Notice biobibliographique. Despre viața și opera Profesorului D. Gusti vezi studiile semnate de G. Vlădescu-Răcoasa, M. Vulcănescu, H. H. Stahl și Traian Herseni din *Mélanges D. Gusti și Omagiu Profesorului D. Gusti*, 1936. publicate cu prilejul împlinirii a 25 de ani de învățământ universitar.

de funcționare și înțelegerea intuitivă a sensului adânc obiectiv pe care îl cuprinde”¹⁾).

Sociologia nu este însă singura știință socială. Din pricina aceasta situația ei ca știință nu poate fi pe deplin lămurită decât printr’un sistem de clasificare a științelor.

După Profesorul D. Gusti științele se pot împărți în trei categorii: în științe naturale, științe sociale și științe formale²⁾. De grupa științelor naturale țin științele fizico-chimice și biologice. De grupa științelor formale țin matematica și logica. Sociologia face parte din grupa științelor sociale. Aceasta însemnează că e nevoie și de o clasificare a științelor sociale. După Profesorul D. Gusti științele sociale sunt de două categorii: statice și dinamice, după cum urmăresc fenomenele sociale realizate, încheiate pe deplin, sau fenomenele sociale în devenire, în mecanismul lor de înlăptuire, căci „prin viața socială se pot înțelege două lucruri” — ea „se poate înțelege ca fenomen, ca fapt, obiect, ca ceva devenit ori ca proces, eveniment, ca ceva care devine”³⁾. Primele sunt științe de constatare și explicare, celelalte sunt științe normative, de apreciere și valorificare. Științele sociale statice la rândul lor pot urmări aspecte parțiale ale realității sociale, cum sunt fenomenele juridice, economice, lingvistice etc., și atunci obținem grupa științelor sociale particulare, ca dreptul, economia politică, lingvistica etc. — sau studiază realitatea socială în toată complexitatea ei, ca totalitate, sarcină care revine sociologiei. „...Viața socială, cu toate manifestările ei complexe, formează un tot indivizibil, care singur *există* sub formă concretă; activitatea economică, morală ș. a. m. d. nu se pot concepe fără o viață socială, ele sunt părți nedeslipite din viața socială și numai printr’un proces de abstracțiune se pot privi izolat”⁴⁾. „Științele sociale particulare au a studia și cunoaște cauzal părțile abstracte ale totului social și concret, pluralitatea socială. Sociologia are a studia acest tot însuși, unitatea socială”⁵⁾. Sociologia este deci știința realității sociale prezente, privită ca totalitate. Din grupa științelor dinamice fac parte etica și politica, prima fiind

1) Sociologia militans, pag. 80 (Cap. Monografia sociologică, știință a realității sociale).

2) Cf. și D. Gusti și Traian Herseni: Elemente de Sociologie, ed. IV, 1938.

3) D. Gusti: Sociologia militans, pag. 33.

4) Sociologia militans, pag. 32.

5) Sociologia militans, pag. 34.

știința idealului etic, a doua, știința mijloacelor pentru realizarea valorilor și normelor sociale și etice.

A clasifica științele nu înseamnă însă a le înstrăina una de alta. Profesorul D. Gusti stăruiește asupra unității cunoașterii și clasificarea științelor în sistemul său înseamnă mai mult o diviziune a muncii științifice, decât o fărâmițare a domeniului cunoștinței. Realitatea socială prezintă se leagă de realitatea socială viitoare prin tendințele ei firești de evoluție. Realitatea socială viitoare, la rândul ei, este în continuu proces de înfăptuire, de realizare a scopurilor urmărite de viața socială. Realitatea socială tinde spre ideal, iar idealul se transformă în realitate socială. De aceea științele sociale particulare, sociologia, politica și etica urmăresc de fapt momentele aceluiași proces de viață socială omenească și ele numai împreună pot da socoteală de procesul acesta întreg. „Între sociologie și științele sociale particulare există un raport de intimă reciprocitate. Sociologia se întemeiază pe rezultatele științelor sociale particulare, căci numai în cunoașterea analitică progresivă a părților stă condiția de suverană cunoaștere și stăpânire a totului. Științele sociale la rândul lor au nevoie de reflecțiile sociologiei, căci fiecare din ele are imperioasă nevoie de cunoașterea generală a legăturii problemelor lor cu problemele celorlalte științe sociale...”¹⁾ Pe de altă parte, „științele sociale, ca și sociologia, constată și lămuresc cauzal fenomenele sociale ca o realitate necesară, ele nu se ocupă, nu se pot ocupa, dacă această realitate are vreo valoare și care anume. Pentru aceste științe un criminal ca și un erou, o crimă ca și o salvare a patriei din pericol, sunt fenomene de o egală însemnătate... Politica și etica se întrebă dimpotrivă: dacă realitatea socială are vreo valoare și care anume, dacă acest proces de apreciere este întemeiat și pentru ce, mai înainte de toate însă dacă actualitatea socială *posibilă*, pe care ne-o dă sinteza sociologiei, este realizabilă prin activitatea voinței și anume cum”²⁾. Sociologia arată ceea ce este, etica ceea ce trebuie să fie, iar politica mijloacele prin care ceea ce este se poate transforma în ceea ce trebuie să fie. „Științele sociale — sociologia — politica și etica formează o serie riguros logică, fiecare știință dintre ele este o consecință logică a celor care o precedează, după cum fiecare știință care precedează este ipoteza metodologică a celei ce urmează; —

1) Op. cit. pag. 34.

2) Op. cit. pag. 34.

asa, sociologia este o consecință logică a științelor sociale, politica și etica sunt o consecință logică a sociologiei și a științelor sociale... Politica se fondează pe sociologie și pe științele sociale particulare, științele sociale particulare și sociologia găsesc completarea lor necesară în politică. Etica este știința normativă cea mai înaltă, care închide seria științelor sociale explicative și normative”¹⁾).

O gândire socială completă, după această concepție despre științele sociale, nu se poate mărgini la un sistem în cadrul unei singure științe, ci trebuie să se închege într’un sistem unitar de sociologie sintetică, de politică și etică. Intradevăr, sistemul Profesorului D. Gusti cuprinde toate aceste trei științe într’o desăvârșită unitate de gândire, iar științele sociale particulare se cuprind ca elemente de sinteză în sociologie.

Profesorul D. Gusti pornește în sistemul său de sociologie, politică și etică, dela ideea de om, pentru că nu trebuie să se uite că termenul abstract de realitate socială înseamnă viață socială *omenească*. Fără ideea de om nu se înțelege nimic din realitatea socială. Analizând omul, Profesorul D. Gusti, ajunge la concluzia că ceea ce deosebește ființa acestuia față de celelalte genuri de realitate, este conștiința de sine. La rândul ei conștiința de sine este însoțită de trei afecte fundamentale: iubirea de sine, simpatia și religiozitatea. Prin primul afect omul ia act pe cale emoțională de sine însuși, pune stăpânire emotivă pe propria sa ființă. Prin al doilea, omul își proiectează eul în afară, mai ales în conștiința semenilor și astfel simpatia devine izvorul socializării omului. Al treilea afect constă în îmbinarea de teamă și respect pe care le simte omul în fața necunoscutului care îl înconjoară. Prin conștiința de sine activitatea omului se schimbă și ea cu desăvârșire; din instinctivă devine conștientă, adică voluntară. Omul, datorită voinței sale, urmărește scopuri și mănuește mijloace. Prin urmare ceea ce caracterizează omul este conștiința de sine și voința. Dintre acestea, pentru un domeniu de activitate cum este viața socială, mai însemnată e voința, care din toate punctele de vedere ne apare ca o realitate relativ independentă, cu un determinism propriu, în sâmul universului. De aceea, după Profesorul D. Gusti, voința socială, care depune activitatea socială creatoare, este însăși esența realității sociale. „În toate manifestările sociale, în activitatea economică, morală, în faptele politice, în

1) Sociologia militans. pag. 38.

obiceiurile juridice, ca și în obiceiurile religioase, elementul primordial și inițial, care dă acestor manifestări pecetea socială, este voința socială, căci nu se întâmplă nimic prin aceste manifestări care să nu izvorască din relațiunile, acțiunile și reacțiunile dintre indivizi. Voința este principiul de unire al acestor manifestări sociale, voința dă tuturor ideilor și sentimentelor putere de realizare socială. Se poate spune: ideile și sentimentele sunt simple cuprinsuri obiective de voință, sunt simple motive ale voinței”¹⁾).

Datorită simpatiei și voinței, omul este social mai înainte de orice experiență, *a priori* social, adică prin însăși structura sa psihică. Omul nu este social pentru că trăiește în societate, ca o deprindere câștigată prin experiență, ci este social pentru că societatea trăiește în el, ca un element component al alcătuirii sale sufletești, „pentru că prin însăși constituția psihică a voinței sale este sociabil”. Simpatia dă omului primul impuls spre societate, iar voința, urmărind scopuri sociale și mijloace tot sociale, devine un factor permanent de socializare. „Scopul valorizat nu este niciodată izolat, el este condiționat național, religios, economic, într’un cuvânt este condiționat social, căci face parte integrantă și nelipsită dintr’un imperiu de alte scopuri și valori, dintr’un sistem de scopuri și valori, care se raportează la familie, națiune, epoci istorice, umanitatea însăși”²⁾).

Societatea nu se reduce însă la voința socială. Ca existență fenomenologică ea ni se înfățișează ca o sumedenie de *unități sociale*, adică de asociații de indivizi cu un caracter sintetic totalitar, cu numeroase relații înăuntru și în afară și în continuă desfășurare de viață și transformare, adică *procesele sociale*. „O unitate socială ne apare ca o totalitate de relații, acțiuni, și reacțiuni ale membrilor cari le compun, toate forme ale activității omenești, expresii deci ale voinței”³⁾).

Unitățile sociale sunt de trei feluri, după gradul lor de consistență, obiectivare și durată. „1. Comunități sociale. Sunt unitățile sociale care au păstrat și în formele complexe de viață ceva din autonomia unității sociale elementare prin ea însăși. Adică sunt forme organice, aproape complete de viață socială, cu o legătură puternică înăuntru și cu o durată mare, cari

1) Sociologia militans, pag. 32.

2) Pag. 32.

3) D. Gusti : Sociologia unităților sociale (în rev. Sociologie Românească, I. 6. 1936) pag. 3.

constrâng aproape până la anihilare membrii componenți, în sensul că aceștia n'au libertatea să le aleagă și nici să le părăsească după voie. O astfel de comunitate este de pildă familia. 2. Instituții sociale. Sunt unitățile sociale create ulterior prin cristalizarea și obiectivarea deprinderilor sociale în așa fel încât să se poată desprinde de indivizii anumiți, putând să-i înlocuiască unii cu alții. Instituțiile nu mai au membri, ci funcționari, slujitori. Aceștia au în genere libertatea să intre sau să părăsească instituția, dar înăuntrul ei trebuie să-i respecte, întru toate, normele. Instituția cea mai mare a zilelor noastre este Statul, cu organele lui administrative. 3. Grupări sociale. Sunt unitățile sociale libere, create prin voința părților, cari se constituiesc ușor și se desfac ușor, iar înăuntru asigură membrilor destulă inițiativă personală. Ele se dezvoltă în mai toate societățile și sunt bazate pe simpatia pură sau pe diferite interese. Astfel sunt cluburile, asociațiile sportive, literare etc."¹). Societatea concretă se compune întotdeauna din asemenea unități. De aceea sociologia, ca știință de realități, trebuie să pornească întotdeauna dela studiul unităților sociale.

Indiferent însă sub ce anume formă ni se prezintă ele, unitățile sociale sau societatea își păstrează caracterul voluntar și deci se găsesc în continuă desfășurare de voință, în neîntreruptă activitate. Orice societate depune deci o seamă de *activități* sau *manifestări*. Numărul acestora și felul lor par a fi nelimitate. Știința însă trebuie să le reducă la tipurile lor fundamentale. Sistemul Profesorului D. Gusti le reduce la patru categorii: manifestările *economice*, *spirituale*, *politice* și *juridice*. Orice unitate socială, fiind compusă din oameni, va trebui să satisfacă nevoile fundamentale ale acestora, nevoi care sunt sau de ordine materială, care impun necesitatea manifestărilor sociale economice; sau de ordine sufletească, de unde necesitatea manifestărilor sociale spirituale (religia, arta, știința, morală). Aceste două manifestări constituiesc însăși substanța sau materia vieții sociale și sunt deci *categorii constitutive* ale societății. Activitățile constitutive nu pot însă sta alături, nu se pot dezvolta împreună fără o reglementare a lor. De aici nevoia altor manifestări, care să coordoneze pe cele dintâi, să le conducă, să le organizeze, să le administreze, să le reglementeze. Acestea sunt manifestările politice și juridice, categorii deci de natură

1) Sociologia unităților sociale, pag. 5.

funcțională sau *regulativă*¹⁾. Cele patru categorii sunt necesare și universale, în înțelesul că nici o societate normală nu se poate lipsi de ele și deci se găsesc pretutindeni, în toate formele de viață socială omenească.

Dacă sociologia s'ar mulțumi să fie o știință strict descriptivă, ea s'ar mărgini la studiul unităților, relațiilor, proceselor și manifestărilor sociale. Sociologia este însă, după cum am arătat, o știință *explicativă*. Ea trebuie să urmărească și geneza fenomenelor sociale, împrejurările datorită cărora societățile sunt atât de variate în structura lor și în forma manifestărilor de viață. Factorii care înrăunesc societatea sunt și ei foarte numeroși. Și pe aceștia sistemul Profesorului D. Gusti îi reduce, sub numele de *cadre*, la patru tipuri fundamentale, cadrul *cosmologic*, *biologic*, *psihic* și *istoric*. Orice societate se dezvoltă într'un mediu fizic, geografic, și nu poate scăpa de înrăurirea acestuia. Societatea omenească este în legătură cu toate învelișurile pământului, atmosferă, hidrosferă, litosferă, biosferă și deci fiecare din ele poate înrăuri într'un fel sau altul desfășurarea activităților sociale. Profesorul D. Gusti cuprinde toți factorii aceștia fizici sub numele de cadru cosmologic. Cu atât mai mult o societate omenească este înrăurită de factorii biologici umani, populație, rasă, ereditate, boli etc., cuprinși în cadrul biologic. Aceste două cadre sunt *cadre naturale*, dar societatea se dezvoltă și într'un mediu social, fie sub înrăurirea indivizilor componenți sau a altor societăți coexistente, care constituiesc cadrul psihic, fie sub înrăurirea trecutului, a tradiției dela o generație la alta, ceea ce constituie cadrul istoric. Aceste două cadre sunt *cadre sociale*.

Cadrelor sunt și ele necesare și universale, pentru că nu se găsește nicăieri o societate omenească, nici în trecut, nici în prezent, care să scape de înrăurirea lor. Profesorul D. Gusti precizează însă că cele patru cadre numai *condiționează*, nu cauzează viața socială. Ele sunt simple condiții care împiedică sau favorizează manifestările societății, dar nu le determină în chip absolut. Factorul primordial al oricărei manifestări sociale rămâne voința. Așa se explică de ce în cadre asemănătoare s'au putut dezvolta societăți deosebite și de ce în cadre deosebite s'au putut totuși dezvolta societăți în mare parte asemănătoare. Aceasta însemnează că determinismul social sau

1) Sociologia militans (cap. Sociologia războiului, mai ales pag. 357).

cauzalitatea în sociologie, sunt duble, pe de o parte un impuls dinlăuntru, în funcție de voința socială, pe de altă parte, o condiționare exterioară, în funcție de cele patru cadre.

Elementele fundamentale ale sistemului de sociologie al Profesorului D. Gusti sunt așa dar *unitățile sociale*, cu esența lor, *voința socială*, *manifestările sociale* și *cadrele*. Se pune în mod firesc problema raporturilor dintre aceste elemente. Profesorul D. Gusti stabilește în această privință cinci raporturi de paralelism care constituiesc împreună *legea paralelismului sociologic*¹⁾. Există un raport de paralelism între voință și cadre, voință și manifestări, cadre și manifestări, cadre între ele și manifestări între ele. Voința și cadrele determină întotdeauna împreună manifestările. O manifestare este produsul comun al voinței și al cadrelor. Acestea acționează deci paralel. Ele nu se pot nici desființa una pe alta și nici nu au vreo eficacitate când acționează separat. Între voință și manifestări există tot un raport de paralelism, dar de natură deosebită. Voința și manifestările sunt realități echivalente, una exprimă pe cealaltă. Fiecare tip de voință socială desfășoară manifestări pe măsura sa și fiecare manifestare este expresia directă a voinței. Cele două realități pot fi deduse în chipul acesta una din alta, ele având o dezvoltare paralelă, corelativă. Paralelismul dintre cadre și manifestări constă în înrăurirea reciprocă a acestora. Nu numai cadrele înrăuresc și deci transformă după natură lor manifestările, dar și manifestările transformă prin reacție cadrele. Societățile omenesti se adaptează activ la mediu, ele suferă schimbări în contact cu acesta, dar în aceeași măsură îl transformă după nevoile lor. Constatăm deci o acțiune paralelă atât dela cadre la manifestări, cât și dela manifestări la cadre. Paralelismul între cadre constă în acțiunea lor simultană asupra societăților și deci în imposibilitatea de a lămuri viața socială numai printr-o parte din cadre. Cadrele acționează întotdeauna toate deodată, în chip paralel și deci și sociologia trebuie să le urmărească în această acțiune paralelă a lor. În sfârșit, paralelismul între manifestări constă în coexistența acestora, în sensul că ele există toate deodată și se înrăuresc reciproc. O manifestare poate să se desvolte la un moment dat mai mult decât celelalte, dar nu poate nici să suprimă pe acestea, nici să scape complet de influența lor. Paralelismul acesta sociologic demon-

1) D. Gusti: Paralelismul sociologic (în rev. Sociologie Românească, II. 9—10, 1937).

strează unilateralitatea sistemelor sociologice care atribue un primat factorilor economici, manifestărilor spirituale sau oricăreia din cele patru manifestări amintite. Societatea nu poate fi redusă nici ca fenomen, nici ca determinism la una singură sau numai la o parte din manifestări. Acestea există și se dezvoltă întotdeauna paralel.

În urma acestor analize, Profesorul D. Gusti definește societatea ca *totalitatea autonomă a manifestărilor economice și spirituale, reglementate politic și juridic, depuse de unitățile sociale, prin voința socială, condiționate de cadrul cosmologic, biologic, psihic și istoric.*

Pe lângă problemele arătate, sociologiei îi revine și studiul tendințelor de evoluție socială. Urmărind procesele sociale, adică transformările de structură pe care le poate surprinde în cercetarea realității sociale, sociologia ajunge pe nesimțite la problema direcției pe care o urmează transformările sociale. Ea stabilește astfel tendințele pe care le are viața socială spre formele viitoare de realitate socială. Pe baza acestor studii, sociologia încearcă și previziuni, dacă nu cu siguranța științelor exacte, totuși cu destulă probabilitate. Cu studiul tendințelor de evoluție socială, sociologia își atinge însă limita ei ca știință, domeniul realității prezente sfârșindu-se aici. Problemele ei sunt continuuate de aici încolo de celelalte două științe sociale, politica și etica, în domeniul cărora cade realitatea socială viitoare. Profesorul D. Gusti, căutând să lămurească procesul întreg de desfășurare a vieții sociale, își întregeste sistemul de sociologie printr'un sistem de politică și etică.

Idealul etic este personalitatea creatoare de valori culturale, care ne apare ca o realitate maximală, unitate armonioasă a iubirii de sine, simpatiei și religiozității, cu o voință cât mai puternică. Imperativul moral este ca atât indivizii cât și individualitățile colective cum sunt națiunile, să devină personalități creatoare de valori culturale. „Valoarea personalității și valoarea culturii (care porcede din valoarea personalității) sunt valori etice absolute. Idei personalității și idei culturii trebuie să se supună toate valorile și scopurile voinței, toate valorile și scopurile politice”¹⁾.

Politica este sistemul mijloacelor pentru realizarea idealului moral și este deci subordonată etice. Norma politică, după

1) Sociologia militans, pag. 37,

Profesorul D. Gusti, este dreptatea, concepută ca armonia scopurilor și mijloacelor individuale naționale și umanitare. Sunt drepte acțiunile care nu ating nici ființa indivizilor, nici a națiunilor, nici a umanității (în sens de unitate culturală și morală a națiunilor). „Dreptatea politică este de valoare etică, pentru că servește idcii personalității și ideii culturii, căci fără dreptate nu se poate desvolta nici o personalitate, nici o cultură”¹⁾.

Încadrat în istoria gândirii sociale, sistemul de sociologie, etică și politică al Profesorului D. Gusti rezolvă într-o sinteză cuprinzătoare multe din antinomiile anterioare și prevestește pe de altă parte câteva din soluțiile sociologiei de mai târziu.

Prin analiza esențială a ideii de om, Profesorul D. Gusti înlătură antinomia dintre egoism și altruism. Sub forma lor normală, aceste două motive ale acțiunii omenești nu se exclud, ci, dimpotrivă, se sprijină reciproc. Sub forma iubirii de sine și a simpatiei, după cum am văzut, ele sunt afectele fundamentale însoțitoare ale conștiinței de sine și cu cât una este mai dezvoltată, cu atât mai dezvoltată este și cealaltă. Iubirea de sine care exclude simpatia, adică egoismul în înțelesul obișnuit, nu este decât o formă degenerată.

Teoria personalității înlătură antinomia dintre individualism și colectivism, atât sub aspectul ei sociologic, cât și sub aspectul etic și politic. Apriorismul social desleagă antinomia din sociologia clasică, a raporturilor dintre individ și societate. Nici individul nu poate fi conceput fără societate, din moment ce o cuprinde în însăși structura sa psihică, nici societatea nu are o realitate de sine stătătoare față de indivizii care o compun, din moment ce este manifestarea simpatiei și voinței lor creatoare. Prin afirmația aceasta, că individualitatea umană și societatea sunt corelative, Profesorul D. Gusti anticipează totodată sociologia fenomenologică dezvoltată mai ales după războiu. Poziția aceasta este întărită apoi prin ideea de personalitate, prin care opozițiile dintre individ și societate se absorb treptat. Personalitatea maximizează ca existență tocmai ceea ce este specific individualității omenești, adică iubirea de sine, simpatia, religiozitatea și voința, dar în același timp ea integrează prin creația valorilor culturale pe om în societate și îl leagă indisolubil de aceasta. Antinomia dintre individ și societate, redusă considerabil prin teoria apriorismului social, este îndepărtată cu desăvârșire prin teoria personalității.

1) Op. cit. pag. 37.

Pe plan etic, teoria personalității dă o valoare maximă, de ideal și imperativ moral, tocmai procesului acesta de contopire a tendințelor individuale și sociale în câmpul creațiilor culturale care le cuprind și le întrebuințează pe amândouă. Individul ca atare e lipsit de valoare, cum lipsită de valoare e și societatea care nu este în stare să desvolte o cultură. Individul câștigă o valoare prin personalitate, adică tocmai prin faptul care dă puțința societăților să desvolte o cultură și care, în același timp cu socializarea sa, îi asigură cea mai deplină originalitate.

Ca o ultimă consecință, teoria personalității înlătură pe plan politic antinomia dintre liberalism și totalitarism. Individul nu are dreptul să fie ocrotit decât în măsura în care se străduiește să devină o personalitate. Liberalismul care vrea să asigure individului o libertate cu orice preț și să-l socotească egal cu toți ceilalți indivizi, împotriva intereselor colective, culturale sau de stat, e lipsit de un temei științific serios. Genul acesta de individualism duce în ultimă consecință la anarhism. În realitate oamenii se deosebesc și ca existență și ca valoare, prin gradul lor de personalitate, și statul este obligat să sprijine eforturile indivizilor de a deveni personalități, prin care se realizează atât ceea ce au ei mai original, cât și misiunea culturală a statului. Pe de altă parte totalitarismul e tot atât de lipsit de fundament științific, când preconizează absorbirea completă a individului de către stat, sărăcirea personalității umane prin uniformitate și reducere la funcțiile folositoare unui anumit regim politic. Națiunile și statele nu-și pot îndeplini cea mai de seamă misiune a lor în lume, dezvoltarea valorilor culturale, decât prin puternice personalități individuale și colective. Formula la care ajunge Profesorul D. Gusti este a statului cultural întemeiat pe personalități creatoare de valori culturale.

În sfârșit, teoria personalității ca ideal social înlătură antinomia dintre realism și idealism din etică. Realitatea așa cum este dată, din punct de vedere moral este neîndestulătoare, de unde necesitatea unui ideal, dar idealul social străin de realitate, oricât ar fi el de frumos și de înalt, este inoperant. Profesorul D. Gusti nu acceptă realitatea dată, dar nici nu formulează un ideal străin de această realitate. Personalitatea ca ideal social indică desăvârșirea puțințelor care îi sunt date omului, desăvârșirea lor continuă până la dezvoltarea maximă, a creației culturale.

Pe lângă anticiparea sociologiei fenomenologice prin con-

cepția apriorismului social, Profesorul D. Gusti anticipează multe din tezele sociologiei noologice prin concepția sa despre valorile culturale; ale sociologiei universaliste prin caracterul totalitar pe care îl dă societății și ale sociologiei realiste prin teoria sociologiei ca știință a realității sociale. Dacă ținem seama și de cercetările monografice, asupra cărora vom reveni, creatorul celui dintâiu sistem de sociologie din țara noastră este și cel dintâiu sociolog român care întoarce, sub o formă originală, sociologiei mondiale un împrumut științific care a rodit printr'însul, ca un aport românesc la știința universală.

C. *Sociologia de catedră.*

1. *Privire generală.* Cu Profesorul D. Gusti ia ființă și la noi sociologia de catedră, adică sociologia reprezentată de personalul didactic universitar specializat în această materie și care îmbină preocupările științifice cu cele pedagogice. Cursurile mai vechi de sociologie, cum am văzut, nu erau predate de sociologi, încât perioada nouă însemnează un progres vădit. Activitatea sociologică românească de azi se datorește aproape numai universităților. Faptul acesta porcede de sigur din împrejurarea că la noi oamenii de știință nu au puțină să trăiască pe urma cercetărilor științifice, încât sprijinul statului și încadrarea lor în învățământ sau alte activități învecinate, este absolut necesară. Posturile de specialitate din universități asigură și activitatea științifică permanentă, de-o viață întreagă, a celor care le dețin. În chipul acesta apar atât puțină cât și obligația unei dezvoltări neîntrerupte a sociologiei. Pe de altă parte, cursurile și seminariile universitare răspândesc și întrețin interesul pentru știință în rândul oamenilor de cultură și uneori chiar în masele mai mari ale populației. Aceeași activitate asigură înflorirea și largirea cadrelor prin tineretul tot mai numeros care se dedică, începând chiar cu studiile de licență și doctorat, preocupărilor sociologice. Sociologia are astfel un câmp de activitate și o bază de dezvoltare, care chiar dacă prezintă unele defecte, cum sunt dogmatismul didactic și erudiția greoaie și adeseori inutilă a universitarilor, sunt totuși foarte greu de înlocuit în faza actuală a culturii românești. De aceea trebuie să recunoaștem că sociologia de catedră și-a dovedit cu prisosință foloasele științifice, alături de cele pedagogice. Ea și-a îndeplinit în

chipul acesta rosturile ei istorice, constatare care prețuiește mai mult decât orice apreciere.

Străduințele sociologiei de catedră nu sunt însă pretutindeni aceleași. După geniu și vârstă, ca tot ce e creație omenască, sociologia profesorilor de sociologie este foarte inegală și ca valoare și ca înțindere. Generația mai veche a dat câțiva sociologi de seamă care și-au asigurat un loc definitiv în istoria sociologiei românești, pe când alții s'ar putea să fie cu totul uitați prin selecția neiertătoare a vremii. La fel, generația tânără s'a remarcat prin câteva nume, fără să se poată spune precis că se vor menține până la sfârșit în știință, pentru a se realiza pe deplin, sau vor dispărea nu peste mult, fără nici o urmă durabilă. De aceea situația istoricului în ce privește sociologii în viață este deosebit de grea. El este dator să amintească pe toți care s'au relevat printr'o activitate sociologică, dar nu poate stăruie decât asupra acelor care s'au impus în chip neîndoielnic prin opera lor științifică, adică asupra acelor care au adus o contribuție originală în domeniul sociologiei, contribuție care să însemneze o promovare a cunoștințelor științifice, sau cel puțin un drum nou pentru cercetările viitoare.

2. *Universitatea din București.* Catedra de sociologie și etică a Universității din București a fost ocupată mai întâi de *I. Rădulescu-Pogoneanu*, care a trecut apoi la catedra de pedagogie practică. Din timpul preocupărilor sale de știință socială, a rămas o lucrare interesantă despre „Etica lui Wundt”, care se poate citi și astăzi cu folos¹⁾. Catedra a fost ocupată apoi prin transferare dela Universitatea din Iași de către Profesorul D. Gusti, titularul ei actual. Asupra sistemului de sociologie, etică și politică al Profesorului D. Gusti am stăruit pe larg, ca cel dintâiu sistem încheiat și original de sociologie românească. Asupra colaboratorilor universitari ai Profesorului D. Gusti (Gh. Vlădescu-Răcoasa, M. Vulcănescu, H. H. Stahl, Traian Herseni și Anton Golopenția), întru cât e vorba de elevii săi, care împreună cu alții formează cea dintâi școală sociologică românească, vom reveni. Rămâne deci să amintim aici numai opera sociologică a lui N. Petrescu, conferențiar de sociologie comparată pe lângă catedra de sociologie din București.

N. Petrescu a publicat până acum și lucrări interesante de

1) *I. Rădulescu-Pogoneanu* : Studii asupra Eticei germane contemporane, I. Etica lui Wundt, București 1911

logică, politică, istoria filosofiei și istoria civilizației, dintre care unele privesc și sociologia, cum sunt lucrările despre Hegel și Hobbes sau cele despre civilizația americană și cea engleză¹⁾. În toate lucrările sale N. Petrescu dovedește o informație bogată și o gândire ordonată. Contribuția sa personală în sociologie constă în încercarea unei „sociologii comparate”, concepută altfel decât ca o întrebuintare a metodei comparative, fapt prea vechiu (Spencer, Wundt, Durkheim etc.) și prea răspândit în sociologia de azi, ca să mai poată fi socotit ca meritul unui singur gânditor.

După N. Petrescu „sociologia comparată este o disciplină complementară a științei generale a societății. Ea izvorăște din nevoia de a explica și interpreta diferențierile infinite cari se ivesc din natura psihică a fenomenelor sociale și din valorile naționale în curs. Dar astfel de diferențieri sunt manifestările unui fond comun, care se află la baza oricărei organizări sociale. Ca aspecte ale aceluiași substrat, manifestările omului în societate reprezintă situațiuni provizorii, întotdeauna capabile de transformat. Caracterul relativ al relațiunilor stabilite de sociologia comparată nu implică însă, cum s'ar putea crede ușor de doctrinari și dogmatici, că această disciplină este imposibilă ca știință și inutilă ca metodă. Sociologia comparată e posibilă ca știință pentrucă... se bazează pe un concept de unitate, spiritul omenesc, prin care fenomenele sociale se explică în condițiunile de evoluție, rasă și naționalitate. Ca metodă, sociologia comparată e utilă, pentrucă ne dă un mijloc de a interpreta fenomenele sociale dintr'un punct de vedere mai adecvat complexului de condițiuni pe care ni-l oferă societatea. În sfârșit, înfățișată din punctul de vedere al principiului pe care se bazează și al scopului suprem pe care îl urmărește, sociologia comparată este în același timp propedeutica unei științe generale a spiritului omenesc”²⁾.

1) Teoria statului la Hegel (în Revista de Filosofie vol. XVI. Seria Nouă, nr. 3—4, 1931); Thomas Hobbes, viața și opera (Societatea Română de Filosofie, București 1939); Fenomenele sociale în Statele-Unite, București 1922; Anglia, societatea, statul, civilizația. București Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1938 (ed. II. 1939). „Anglia” este socotită de autor ca o aplicare a concepției sale sociologice, întrucât „întreaga lucrare tratează diferențierile naționale din punctul de vedere comparativ” (pag. 9) — în orice caz e una dintre cele mai fecunde și apreciate lucrări ale lui N. Petrescu, de mare folos pentru sociologie.

2) N. Petrescu: Introducere în studiul comparativ al societății (conferință de inaugurare a cursului de sociologie comparată), București 1922, pag. 19. Cf. și lucrările sociologice principale ale lui N. Petrescu: The Principles of Comparative Sociology, London 1924 și The interpretation of Na-

Aşa dar „sociologia comparată se bazează pe diferenţierile determinate de natura psihică a fenomenelor sociale şi pe diferenţierile naţionale recunoscute ca valori de judecată în societate”¹⁾ şi „îşi pune problema de a explica conflictele şi contradicţiunile sociale în timp şi spaţiu” şi problema „incompatibilităţii valorilor naţionale între popoare”²⁾, cu alte cuvinte problema „diferenţierilor care complică societatea”³⁾. Ea e posibilă ca ştiinţă datorită faptului că „spiritul omenesc” înţeles „ca sinteza tuturor motivelor care dau naştere la condiţiunile şi complicaţiunile societăţii... constituie substratul comun al tuturor manifestărilor sociale” şi deci „particularităţile unui grup social sau ale unui popor” nu sunt „ceva în sine, absolut, ci o formă a aceleiaşi spirit omenesc, care creează în continuu forme noi de viaţă socială”⁴⁾.

Utilitatea sociologiei comparate, astfel concepută, se vădeşte mai ales pe planul unei culturi şi politici internaţionale. „Când omenirea va începe să privească diferenţierile locale şi naţionale ca manifestări ale unui fond comun, atunci cultura va deveni compatibilă cu viaţa socială şi politică a popoarelor. Atunci vom putea realiza o societate a naţiunilor unde valorile morale să reprezinte nu constrângeri dictate de împrejurări politice, ci obligaţiuni corespunzând naturii omeneşti”⁵⁾. „Prin studiul comparativ al societăţii” — susţine N. Petrescu — „ne apropiem de idealul culturii”⁶⁾.

3. *Universitatea din Iaşi.* La Universitatea din Iaşi sociologia este reprezentată, după transferarea Profesorului D. Gusti la Bucureşti, de Petre Andrei, actualul titular al catedrei de sociologie şi etică. Profesorul Petre Andrei este unul dintre cei mai de seamă învăţaţi ai ţării şi înrăurirea sa, mai ales prin activitatea ministerială, întrece cu mult cadrele universităţii, încât va trebui să-i înfăişăm opera într’o secţiune aparte. Dintre colaboratorii săi, amintim pe V. Harea, Ioan Lupu şi Elena Moisuc⁷⁾.

tional Differentiations, London 1929. In prima găsim această scurtă dar precisă definiţie: „Sociologia comparată este ştiinţa procesului diferenţierilor sociale”.

1) Introducere etc. pag. 13.

2) Op. cit. pag. 14.

3) Op. cit. pag. 15.

4) Op. cit. pag. 9—10.

5) Pag. 17.

6) Pag. 16. Dintre lucrările lui N. Petrescu mai amintim: Psihologia popoarelor primitive (în *Analele de Psihologie*, vol. V. Bucureşti 1938).

7) V. Harea a publicat numai articole de revistă; I. Lupu: *Die Grundlagen der Gesellschaft, das Recht und die Religion in der Durkheim Schule*

La aceeași Universitate au profesat Ștefan Zeletin la catedra de Istoria filosofiei grecești, a cărei contribuție sociologică am amintit-o, M. D. Ralea, la catedra de psihologie și estetică, până la recenta sa transferare la catedra de estetică și critică literară a Universității din București, și funcționează în prezent Al. Claudian, pe lângă catedra de filosofie și logică. Pentru că atât M. D. Ralea cât și Al. Claudian au debutat în știință ca sociologi și sunt cunoscuți în cultura românească mai ales prin latura aceasta a activității lor, trebuie să-i amintim și aici.

Mihai D. Ralea este un gânditor de netăgăduit talent. Începuturile sale științifice, prin câteva lucrări de sociologie, au însemnat pentru mulți o adevărată revelație. Din păcate M. D. Ralea a părăsit treptat preocupările acestea de început pentru a se dedica psihologiei și criticei literare și într-o largă măsură politicii militante. De aceea opera sa de sociologie a rămas neîncheiată și cuprinde mai mult intuiții decât idei pe deplin încheiate, păreri inteligente în loc de rezultate științifice sigure, schițe promițătoare în loc de construcții masive și durabile. De sigur nu se poate spune același lucru despre câmpurile de activitate pentru care a părăsit dela o vreme preocupările sociologice.

M. D. Ralea a publicat trei lucrări de sociologie care merită să fie analizate: „Ideea de revoluție în doctrinele socialiste”¹⁾, „Introducere în sociologie”²⁾ și „Contribuții la știința societății”³⁾.

Prima este cea mai serioasă lucrare sociologică a lui M. D. Ralea, cunoscută și în străinătate și adeseori citată ca o contribuție cu autoritate. Cuprinde trei părți: I. Formarea idealului revoluționar (Revoluția economică sau „revoluția-program”), II. Formarea ideii de cucerire a puterii politice (Revoluția politică sau „revoluția-mijloc”), III. Formarea ideii de clasă (Revoluția mixtă, politică și economică sau „revoluția-organ”). „Introducerea” cuprinde un studiu substanțial despre „Definiția revoluției”.

Iași 1931; Vina și procesul ei la Români, Iași 1934 etc.; *E. Moisuc*: Das Verhältnis von Ethik und Soziologie in der neuen soziologischen Literatur, Leipzig 1936.

1) Cu subtitlul: Studiu asupra evoluției tacticii revoluționare, București, ed. Casei Școalelor 1930. Teză de doctorat la Sorbona, a apărut mai întâi în limba franceză,

2) Ed. de Fundația Culturală „Principele Carol”. Fără dată,

3) București, ed. Casei Școalelor 1927,

„Un corp social, un program de valori și un transport de putere” — scrie M. D. Ralea — „iată cele trei elemente fără de care o revoluție nu mai e revoluție. Dacă întrebuițăm metoda diferenței înlăturând necesar pe fiecare din aceste elemente, dar păstrând pe celelalte două, vom vedea că ori de câte ori unul din ele lipsește, conceptul de revoluție e necomplet. 1) O mișcare care nu se sprijină pe un corp social, pe o clasă ce nu a avut până atunci puterea, se va putea numi *reformă*, o reformă mai îndrăzneală, dar cu toate acestea acordată de bună voie de clasa dominantă. Dacă e vorba de luptă, ea se va putea numi războiu civil, luptă de partid, schimbare de ministere, dar nu va fi o revoluție. 2) Fără un ideal, fără un tablou de valori, mișcarea va rămâne o răscoală, o *răzvrătire*, ușor de potolit. 3) În sfârșit, fără un transfer de putere, ea va rămâne o *conspirație*, un complot împotriva siguranței Statului, o *crimă* sancționată de toate codurile”. De unde această „definiție completă”: „Revoluția este cucerirea puterii de către o clasă care nu a mai ocupat-o niciodată mai înainte, cu scopul de a impune grupului întreg un nou etalon de valori”¹⁾.

Definiția aceasta îi înlesnește lui M. D. Ralea o tipologie a revoluției, care stă la baza întregii sale lucrări.

„Dacă analiza, pe care am făcut-o, e adevărată, cele trei elemente deosebite în noțiunea de revoluție, ne vor conduce să privim această noțiune sub trei aspecte diferite: revoluția ca *program*, fiica filosofiei istoriei și mai ales a ideii de progres și de drept natural: revoluția ca *mijloc*, corespunzând tacticei de partid, concepție care își are originea în ideea de conspirație, continuată mai târziu de cucerirea puterii politice; în sfârșit, revoluția ca *organ*, corespunzând ideii de clasă și constituirii proletariatului sub formă de clasă revoluționară. *Revoluția-program*, *revoluția-mijloc*, *revoluția-organ*, iată cele trei tipuri din contopirea cărora a ieșit noțiunea contemporană a revoluției”²⁾.

Lucrarea aceasta de tinerețe și început de carieră științifică a lui M. D. Ralea este o dovadă limpede și puternică despre ceea ce ar fi putut crea acest gânditor român dacă ar fi continuat să activeze pe tărâmul sociologiei.

Celelalte două lucrări, deși mai puțin dezvoltate și mai puțin originale, dovedesc același lucru. „Introducere în sociologie”, cu un caracter informativ și didactic, este o lucrare clară

1) Ideea de revoluție în doctrinele socialiste, pag. 24.

2) Op. cit. pag. 25.

și concisă, în care M. D. Ralea expune ideile sociologice pe care le adoptă și care ar fi putut constitui o bază pentru dezvoltări ulterioare. Astfel, după M. D. Ralea, „sociologia este studiul comparativ al societăților: comparație în timp, între societățile antice și cele contemporane, cu ajutorul metodei istorice, comparație în spațiu, între societățile primitive și cele complexe, cu ajutorul metodei etnografice. Din compararea instituțiilor diverselor societăți se pot scoate tipuri comune, legi de formațiune, legi de evoluție”¹⁾. Dar ce sunt societățile? „O societate e o stare de mulțime” — stabilește M. D. Ralea — „tipizată prin repetiție în instituțiuni, sancționată prin reguli de constrângere și condusă de valori comune. Punctul de greutate al acestei definițiuni cade astfel pe următoarele elemente: 1) stare de mulțime, 2) instituție, 3) valoare”²⁾.

Cartea „Contribuții la știința societății” cuprinde o seamă de studii publicate mai întâi în revistele de specialitate, dintre care remarcăm pentru vigoarea atitudinii sau documentarea lor științifică: „Sociologia claselor”, „Democrație și creație”, „Sociologia și teoria cunoașterii” și „Problema clasificării societăților”.

Ideea sociologică cea mai de preț a lui M. D. Ralea, atât prin originalitatea ei, cât și prin consecințele pe care le-ar fi putut avea în știință, se referă la *sancțiunile premiale* sub forma *succesului*. La sfârșitul tezei sale de doctorat, M. D. Ralea emite părerea că cele două tipuri de sancțiuni — penală și premială — stabilite de Durkheim, se dezvoltă în funcție de viața socială. Cu cât societățile sunt mai dezvoltate, cu atât sancțiunile premiale ocupă un loc mai însemnat. De aceea în societățile contemporane „cazurile de infracțiune susceptibile de pedeapsă sunt din ce în ce mai rare. Se încurajează însă orice invenție și mai ales acelea care sunt de ordin moral, artistic sau științific. Societatea decernă oricărei invenții fericite brevetul său, care e *succesul* însuși. Putem chiar afirma că pe măsură ce *sancțiunile penale* se împuținează, *sancțiunile premiale* se înmulțesc. Poate în societățile viitoare *succesul* va înlocui *responsabilitatea*”. Și o notă ne informează că autorul își propune să desvolte această idee într-o „lucrare viitoare”³⁾.

Promisiunea aceasta e repetată și în Introducere în Sociologie, în care citim: „Alături de *sancțiunile penale*, coercitive,

1) Introducere în Sociologie, pag. 22.

2) Op. cit. pag. 34

3) Ideea de revoluție etc. pag. 357.

emanate dela regula instituțională, trebuie să alăturăm *sancțiunile premiale*, recompensatorii, pe care le acordă societatea acelor care îi indică valori fecunde, utile, pentru consolidarea vieții colective. De aceea știința sociologică, rămasă prin opera lui Durkheim numai la studiul *pedepsei*,... trebuie întregit cu studiul *succesului*, adică al felului cum societatea recompensează indivizii merituosi. O „*Sociologie a succesului*” — studiu pe care îl vom întreprinde într-o lucrare viitoare, — ni se pare complementul necesar al cercetărilor sociologice actuale”¹⁾.

Faptul că M. D. Ralea revine mereu asupra problemei, însemnează fără îndoială că o socotește deosebit de importantă atât pentru știință, cât și pentru posibilitatea proprie de a contribui în chip hotărîtor la dezvoltarea sociologiei. Credem că M. D. Ralea are dreptate. Dezvoltarea ideii lui Durkheim despre sancțiunile premiale, într-o teorie vastă a succesului, ar însemna un câștig foarte mare pentru sociologia contemporană. M. D. Ralea care s'a ocupat ani de-a-rândul de această problemă și care este încă tânăr și în plină activitate spirituală, ne dă dreptul să sperăm că va scrie cândva și această lucrare prin care suntem siguri că își va asigura un loc de frunte în istoria gândirii sociologice.

Alexandru Claudian, celălalt gânditor de esență sociologică al Universității din Iași, este mult mai puțin cunoscut de marele public, pentru că este un cărturar retras, preocupat neîntreput de idei, fără o activitate publică prea întinsă. În schimb Al. Claudian a izbutit să adâncească în chip ne bănuît un domeniu puțin cunoscut la noi — deopotrivă de instructiv pentru sociologie și filosofie — anume: istoria socială a ideilor. Preocupările acestea l-au apropiat de Ștefan Zeletin și l-au desemnat, după moartea acestuia, ca pe continuatorul cel mai de seamă al lui. În chipul acesta Al. Claudian, părăsind oarecum sociologia pentru istoria filosofiei, ajunge totuși la o concepție care luminează pe alte căi și problemele sociologiei.

Reținem trei din lucrările de interes sociologic ale lui Al. Claudian: „Cercetări filosofice și sociologice” (Iași 1935) în care strânge laolaltă studii mai vechi răspândite prin reviste, „Colectivismul în filosofia lui Platon” (Iași 1936) și cartea sa principală: „Originea socială a filosofiei lui Auguste Comte” (București 1936).

Nu putem stăruî aici asupra rezultatelor la care ajunge

1) Introducere în Sociologie, pag. 33—34.

Al. Claudian — acestea privesc mai mult istoria filosofiei — dar metoda și viziunea sa de ansamblu merită să fie relevate și în istoricul sociologiei românești.

„Adesea fără ‘ca gânditorul s’o știe lămurit’”, — precizează Al. Claudian — „societatea în care el trăiește imprimă sufletului său pecetia bine desenată a unor tendințe și aspirații colective. Aceste aspirații leagă pe creatorii celor mai abstracte sisteme de idei de epoca istorică și de țara în care au trăit. *Substratul social al ideilor filosofice, prin intermediul substratului lor sufletească, iată ce ne propunem să descoperim, în limita posibilului*”¹). „Variatatea curentelor filosofice, altfel greu de explicat, se explică ușor dacă nu uităm că filosofia este justificarea teoretică a aspirațiilor difuze ale unei epoci. Și când se schimbă aspirațiile colective, se schimbă și filosofia”²).

Până acum Al. Claudian a izbutit să explice științific mai ales ideile politice ale lui Platon și Comte, precum și o seamă de asemănări pe care le găsește între ideile acestor doi gânditori, demonstrând că „idealurile sociale nu pot fi operante decât în anumite condiții economice, sociale, psihologice, culturale, care le favorizează”³).

„O serie de desamăgiri (cele dela Atena), — scrie Al. Claudian — și mai ales nemulțumirea de o aristocrație în care crezuse, făcuse pe Platon să adauge idealului politic al lui Socrate — aristocrație sobră, înțeleaptă și competentă politicește — asceza regimului colectivist, impus aristocrației de exemplul impresionant al filosofilor conducători politici. Alte deluzii (dela Syracuse) l-au întors pe elevul lui Socrate la concepții mai realiste, la o aristocrație educată cu multă grijă, ca cea din *Legi*, dar fără regim colectivist propriu zis, aristocrație pe care Socrate ar fi recunoscut-o, poate, părtășe în unele privințe la spiritul lui”⁴).

Sau, despre Aug. Comte: „cugetarea pozitivistă trebuie condiționată, în ce privește apariția ei, atât în *timpul istoric*, cât și în *stratificarea socială* a unui anumit moment istoric...”⁵). „Crescută pe tărâmul liberalismului revoltat contra Restaurației, filosofia pozitivistă este, de fapt, o *disidență a liberalismului*, este filosofia „savanților” revoltați contra „industrialilor”, răs-

1) Cercetări filosofice și sociologice, pag. 6.

2) Op. cit. pag. 17

3) Colectivismul în filosofia lui Platon, pag. 105.

4) Op. cit. pag. 105—106.

5) Originea socială a filosofiei lui Auguste Comte. pag. 206.

coala ideologică a tinerilor intelectuali plini de avânt progresist contra unei burghezii care s'a împăcat mai ușor decât ei cu Restaurația. Revoltă dublă: și contra Restaurației clericale și contra lipsei de orizont a burgheziei liberale" ¹⁾).

În sfârșit, despre asemănările dintre Platon și Comte: „Dacă Platon și Comte și-ar fi văzut realizate cel puțin o parte din aspirațiile lor vechi de acțiune politică eficientă, dacă le-ar fi fost îngăduit de împrejurările externe, ca și de reacțiunea lor interioară, să contribuie la progresul social, așa cum îl concepeau ei, ei n'ar fi visat conducerea societății de către filosofi, (adică, în ultimă analiză, de către ei înșiși). Această idee constituie ieșirea pe care și-a săpat-o pe planul teoretic o aspirație care nu izbutise să se realizeze și căreia nereușita îi dă proporții foarte mari" ²⁾).

Pe calea aceasta Al. Claudian ajunge nu numai să dea un temei științific istoriei filosofiei, dar și să demonstreze *semnificația socială* a filosofiei și deci necesitatea pentru orice sociologie „integrală” de a-și încorpora problema sau cel puțin de a ține seama de rezultatele obținute de istoria socială a ideilor. Filosofia este și ea, în mare parte, un *aspect* al vieții sociale. De sigur istoria socială a ideilor și sociologia cunoașterii sunt îndeajuns de dezvoltate în alte țări, dar la noi este meritul lui Al. Claudian (alături de Șt. Zeletin) de a le fi indicat foloasele și de a fi făcut cele dintâi aplicații largi și doveditoare.

4. *Universitățile din Cluj și Cernăuți*. Catedra de sociologie a Universității din Cluj a fost ocupată după Unire, deodată cu românizarea ei, de Virgil Bărbat, un sociolog de mare bogăție sufletească și de un rar prestigiu de catedră, care însă a decedat în plină activitate, fără să fi putut da toate roadele de care era capabil.

Virgil I. Bărbat a lăsat în urma lui o operă foarte inegală ca valoare și neunitară ca preocupări: cărți, broșuri, articole de revistă și de ziar, orientate mai ales practic, către problemele politice, educative, culturale și economice ³⁾). Prin vocație a fost sociolog al culturii, preocuparea de fenomenul cultural revenind mereu în scrierile sale ca un motiv fundamental al gândirii. Una din cele mai bune lucrări ale sale, „Imperialismul ame-

1) Op. cit. pag. 220.

2) Cercetări etc. pag. 104.

3) Cf. *I. E. Naghu: Viața și opera lui Virgil Bărbat (1879—1931)*, Note biografice și bibliografice (în rev. Sociologie Românească, III. 4—6, 1938, pag. 258).

rican”¹⁾, ne îndreptățește să credem că Virgil Bărbat ar fi putut să închege lucrări mari și durabile, dacă ar fi avut norocul să se realizeze pe deplin. În înfățișarea ei de azi opera științifică a lui Virgil Bărbat este mai mult o schiță promițătoare, un plan de înaltă gândire, abia pornit spre înfăptuire. Poate că publicarea manuscriselor, rămase în urma sa, să schimbe situația aceasta²⁾.

Virgil Bărbat va rămâne de sigur în istoria mișcării culturale de după războiu, prin cursurile sale universitare, prin „Extensiunea Universitară” dela Cluj, al cărei suflet a fost, prin publicarea „Revistei de Sociologie” și colaborarea sa la publicațiile politice și culturale, dar ca om de știință amintirea lui va slăbi deodată cu dispariția celor care l-au apucat în viață și l-au putut prețui și altfel decât prin scrieri.

Pentru istoria sociologiei românești este deosebit de prețios un articol al lui Virgil Bărbat din „Revista de Sociologie” pe care o conducea, intitulat „Sociologia — o schiță istorică și o definiție”³⁾, care ne lasă să vedem în chip neîndoelnic cât de mult a pierdut știința prin moartea sa prematură, care i-a tăiat nemilos puțința de a-și desvolta sistemul de gândire.

„Sociologia — scrie Virgil Bărbat — nu este un accident în viața spirituală a omenirii...” „Sociologia apare atunci când omul începe să privească de-a-lungul timpurilor cu ajutorul rațiunii lui și atunci când el se simte destul de tare spre a încerca să domine cu ajutorul acestei rațiuni, vremea și istoria neamului lui omenesc”⁴⁾. Pasul spre problemele adevărat sociologice „va fi făcut atunci când omenirea, după ce comparase pe de o parte diferitele culturi, care apăruseră și muriseră de-a-lungul vremurilor și pe de altă parte, culturile existente și variate, din diferitele părți ale pământului zilelor noastre, se va întreba care este, la urma urmelor, unitatea de măsură și de judecată a acestor culturi și care este, prin urmare, esența oricărei culturi și drumul care să o poată duce pe a noastră la o prosperitate cât mai durabilă”⁵⁾. „Sociologia a voit să-și creeze un obiect, propriu, al ei, desprinzând „societatea” de toate finalitățile

1) Cu subtitlul: Doctrina lui Monroe, București, Cartea Românească, 1920. (Naghiu datează greșit lucrarea aceasta în 1913, căci ea a fost scrisă în 1912 și publicată abia în 1920).

2) Lista acestor manuscrise a fost publicată de Cornu V. Bărbat în Anuarul Universității din Cluj, 1931—1932 (după Naghiu, op. cit.).

3) În Revista de Sociologie, I, Aprilie 1931, Cluj, pag. 23.

4) Op. cit. pag. 23—24.

5) Op. cit. pag. 26.

umane, acaparate de celelalte științe. Aceasta a fost o greșală...” pentru că pe de o parte umanitatea este izvorul a tot ce este omenesc, pe de altă parte „umanitatea fără creația umană este o abstracție, ceva neexistent”. „Sociologia va avea drept misiune să precizeze noțiunea astfel completată, începând prin a fixa diferența dintre „om”, considerat ca ființă culturală, în fața omului-animal dela care el a pornit și terminând cu caracterelor esențiale ale culturii. Ea va trebui să studieze apoi care sunt condițiile de dezvoltare ale omului cultural, sau mai pe scurt ale culturii și în fine, să prindă direcția, adică idealul acestui proces nou din univers... Sociologia este știința celei mai vechi preocupări omenești, știința creației umane”¹⁾.

Dacă Virgil Bărbat ar fi izbutit să scrie un tratat de sociologie ca știință a culturii, probabil că ar fi dat la iveală opera mare a vieții lui și ar fi dăruit sociologiei românești o concepție de temei, menită să-și taie un drum propriu și să ducă la roade de lungă durată.

Dintre colaboratorii lui Virgil Bărbat pot fi amintiți Const. Sudețeanu, urmașul său la catedra din Cluj, și George Em. Marica, elevul său cel mai apropiat, asistent la aceeași catedră.

C. Sudețeanu n'a publicat până acum decât scrieri fără importanță. „Introducere în sociologia lui Aug. Comte” (Arad 1925) sau „Durkheim și doctrina școlii sociologice franceze” (Cluj 1936) sunt lucrări de popularizare, iar „Opinia publică” (Cluj 1935) e lipsită de valoare științifică²⁾. Singurul merit de necontestat al lui C. Sudețeanu este traducerea cărții lui Emile Durkheim: *Regulile metodei sociologice* (București 1924), care a ajutat destul de mult la formarea unei culturi sociologice în țara noastră.

George Em. Marica a publicat până acum două lucrări serioase și documentate de istoria sociologiei: „Emile Durkheim. Soziologie und Soziologismus” (Jena 1932), teză de doctorat la Colonia și „Problema culturii moderne în sociologia germană” (București 1935) în care înfățișează sistemele de gândire ale lui F. Tönnies, G. Simmel și M. Weber. Dacă George Marica va reuși să aducă și o contribuție originală la sociologie, va putea fi socotit de sigur printre sociologii de valoare ai României.

Tot la Universitatea din Cluj, profesează Eugeniu Spe-

1) Op. cit. pag. 33-34.

2) Cf. D. Gust: Raportul pentru verificarea titlurilor, lucrărilor și activității candidaților la catedra de sociologie a Universității din Cluj în rev. Sociologie Românească, I. 3, 1936, pag. 10).

rantia la catedra de filosofia dreptului, care a avut un timp în titulatura catedrei sale și sociologia. Jurist, psiholog, pedagog, filosof, estetician, manifestat prin numeroase lucrări, Eugeniu Sperantia este în aceeași măsură și sociolog, unul dintre cei mai interesați și mai productivi din țara noastră. Lucrările sale merită deci o analiză specială, pe care vom face-o într'un paragraf aparte.

La Universitatea din Cernăuți catedra de sociologie și etică este ocupată de Profesorul Traian Brăileanu, unul dintre cei mai harnici și mai apreciați sociologi români. Revista sa „Insemnări Sociologice” care și-a încetat apariția, strânsese în jurul său o seamă de tineri preocupați de sociologie. Dintre aceștia amintim mai ales pe Leon Topa, asistent pe lângă catedra de sociologie a Universității din Cernăuți, un tânăr harnic și pregătit.

Insemnătatea Profesorului Traian Brăileanu întrece cu mult câmpul de activitate universitară, ca și a Profesorilor Petre Andrei și Eugeniu Sperantia, încât îl vom trata ca și pe aceștia, într'un paragraf aparte. Abia atunci vom putea judeca la justa ei valoare dezvoltarea sociologiei universitare din România.

5. *Petre Andrei.* Profesorul Petre Andrei are pentru dezvoltarea sociologiei românești o îndoită semnificație: 1) este cel dintâiu sociolog format în țară, într'o universitate românească; 2) este un sistematician de frunte, căruia sociologia românească îi datorează până acum cea mai vastă orânduire științifică de material și un puternic spirit de metodă.

Petre Andrei s'a format în cel dintâiu seminar de sociologie din țară, în Seminarul Universității din Iași, de sub conducerea Profesorului D. Gusti. Studiile pe care le-a făcut ulterior în străinătate au însemnat de sigur o adâncire și o completare a pregătirii sale științifice, dar temeiurile acesteia le-a căpătat în țară. Dacă ținem seama de faptul că o universitate nu se poate mândri cu profesorii ei pregătiți în străinătate, decât în sensul că se bucură de activitatea lor, că meritul ei constă numai în elementele pe care ea însăși le poate forma, Petre Andrei este cea dintâi și până astăzi cea mai mare mândrie a învățământului sociologic din România. Elev al Profesorului D. Gusti, Petre Andrei a devenit în curând el însuși un strălucit maestru în specialitatea care ne preocupă. În dezvoltarea românească a sociologiei faptul acesta nu poate fi trecut cu vederea.

Pentru începuturile științifice ale Profesorului Petre Andrei, literatura sociologică din țară păstrează un document deo-

sebit de prețios. Sunt acele „Studii sociologice și etice — Din lucrările Seminarului de Sociologie și Etică al Facultății de Litere și Filosofie din Iași; Director: Dimitrie Gusti; vol. I. și II”, apărute la Iași în 1915. Petre Andrei semnează studiul masiv și documentat despre: „Mecanicism și teleologism în sociologia contemporană: 1) Mecanicism și teleologism în sociologia lui H. Spencer și G. Tarde; 2) Sociologia marxistă și sociologia neokantiană, — și o anexă: Despre procesul de cunoaștere și recunoaștere al valorilor, în care își expune ideile personale¹⁾).

Înrăurirea Profesorului D. Gusti asupra primelor lucrări ale lui Petre Andrei este foarte firească și ușor de arătat. „Viața socială, realitatea socială” — scrie P. Andrei — „a cărei esență este voința socială, este complexă și are mai multe elemente, mai multe aspecte decât au considerat sociologia marxistă și cea neokantiană. Acele elemente nu stau într'un raport de dependență genetică, nu se pot reduce unele la altele. Realitatea socială e constituită de anume elemente, deci are *elemente constitutive* și e călăuzită, e organizată de alte anumite elemente, care sunt *elemente organizatoare*. Elementele constitutive, care sunt manifestările psihice și fenomenele economice, formează *structura unității sociale*, iar elementele organizatoare: fenomenele politice și juridice formează *funcțiunea realității sociale*... între aceste elemente există un raport de coexistență originară, sau, cum spune D. Gusti, un *paralelism*, căci toate cele patru elemente considerate sunt în orice realitate socială, poate nu în același grad de dezvoltare, dar sunt, căci fără ele nu putem avea o realitate socială formată, cu structură și funcțiune”²⁾). Concluzia că „în locul monismului materialist marxist și al monismului neokantian” trebuie să se introducă „un monism voluntarist” în sociologie este tot gustiană³⁾).

1) Celelalte lucrări ale Seminarului din Iași sunt semnate de *Neculai Ghulea*: *Mecanica și matematica în științele sociale*; *Corina N. Leon*: *Sociologia ideilor-forțe* după A. Fouillée; *Gheorghe Savul*: *Încercări asupra problemei individualului și socialului în producțiunea artistică*; *Ion Setlaceac*: *Despre evoluționism economic*, I. *Considerațiuni asupra legilor evoluției economice*; II. *Despre socialismul de stat și socialismul de catedră*.

2) P. Andrei, op. cit. pag. 146—147.

3) P. Andrei, op. cit. pag. 148. Înrăurirea Profesorului Gusti asupra scrierilor din tinerețe ale lui P. Andrei se poate urmări și în etică. După P. Andrei idealul îl constituie cultura, iar „valorile culturale sunt opera personalității” (Despre procesul de cunoaștere și recunoaștere al valorilor, cit. pag. 164). După D. Gusti idealul etic este personalitatea creatoare de valori culturale.

Cf. și lucrarea principală de etică a Profesorului P. Andrei: *Problema fericirii, fundamentul său etico-sociologic* (Iași 1921) în care susține că „sco-

În lucrările de mai târziu Profesorul P. Andrei își încheagă treptat un sistem personal de sociologie și adoptă chiar poziții potrivnice față de doctrina fostului său profesor¹⁾. În privința aceasta trebuie să ținem seama mai ales de cele două lucrări fundamentale ale sale: *Probleme de sociologie*²⁾, din 1927 și *Sociologie Generală*³⁾, din 1936, prima, o colecție de studii substanțiale, publicate anterior în revistele de specialitate, a doua un vast tratat scris pe baza experienței de profesor, cu referințe la literatura sociologică din toată lumea.

Punctul de plecare al Profesorului Petre Andrei în gândirea sa sociologică îl constituie problema metodei, „Discuția asupra metodei, pe care o întrebuițează sociologia în cercetarea fenomenelor sociale”, — scrie Petre Andrei — „are o foarte mare importanță, pentru că a explica metoda înseamnă a lămuri în același timp și obiectul de cercetat”⁴⁾.

Despre metodă Petre Andrei se întreabă: „există o anumită metodă unitară, recunoscută de toți drept cea mai bună și întrebuintată în toate științele — sau fiecare știință are metodele sale proprii?” Soluțiile sunt grupate în două categorii: „Monismul metodologic”, care afirmă „necesitatea unei metode unitare pentru toate științele, indiferent de obiectul lor” și „dualismul metodologic”, care susține „deosebirea metodelor după obiectul de cercetare sau după grupele de științe”⁵⁾.

Petre Andrei socotește că „din punct de vedere metodologic sociologia trebuie să fie *eclectică*... să utilizeze întotdeauna observația și experimentul, clasificarea și generalizarea, inducția și deducția, pentru că fenomenele sociale sunt determinate de factori mai numeroși și mai variați decât cele fizice. Fenomenele sociale sunt produsele sufletului omenesc, în primul rând, ele se dezvoltă însă într'un mediu fizic și biologic și sunt condiționate istoricește, de aceea sociologia nu se poate limita la întrebuintarea unei singure metode rigide”⁶⁾.

pul moral, idealul etic e umanitatea”, iar „umanitatea e totalitatea valorilor culturale omenești” și mijlocul de realizare e personalitatea (pag. 136). Pentru problema valorilor vezi și teza de doctorat: *Filosofia valorii* (lito-grafiată, Biblioteca Facultății de Litere din Iași), care ar fi meritat să fie tipărită.

1) Cf. „Sociologie Generală”, în care pune la îndoială valoarea teoretică a monografiilor sociologice, recunoscând doar valoarea lor descriptivă (pag. 296).

2) București, ed. Casei Școalelor (316 pag).

3) Craiova, ed. Scrisul Românesc (590 pag).

4) *Probleme de sociologie*, pag. 73.

5) Op. cit. pag. 76.

6) Op. cit. pag. 95.

Chestiunea metodei îl duce pe Petre Andrei la analiza vieții sociale și la o concepție sociologică personală, care merită să fie pusă în adevărata ei lumină, fiind o contribuție științifică nu numai interesantă, dar și prețioasă ca adevăr.

„Fenomenele sociale, transformările societății și ale statului, formele juridice, economice, religioase, nu le poate cerceta sociologul, dacă se mărginește să arate numai fundamentul lor material, căci toate acestea indică o existență spirituală necesară, care se manifestă ca o puternică forță creatoare. Societatea e produsul spiritului, e o parte din spirit. Intradevăr nu orice grupare de indivizi se poate numi societate; astfel simpla juxtapunere spațială a mai multor oameni nu formează societatea... Numai când o grupare, o mulțime de indivizi, are un scop comun, numai atunci se formează o societate. Dar și această idee de scop comun trebuie bine înțeleasă... Pentru ca să putem vorbi de societate trebuie neapărat să existe relații de reciprocitate între indivizi. Numai acolo unde oamenii au legătură între ei, urmărind un scop comun, numai unde e o conștiință comună, idei și sentimente comune, există cu adevărat o societate. Prin urmare societatea umană nu este o sumă mecanică de unități, ci ea apare ca o adevărată totalitate, ca o organizație teleologică, cu un spirit al ei, cu voința și viața proprie deosebită de aceea a indivizilor”¹⁾.

Analiza aceasta îl apropie pe Petre Andrei din nou de D. Gusti, păstrând însă o independență destul de accentuată. „Esența societății — scrie Petre Andrei — este *comunitatea de scop*, de *interese*, de aceea propriu zis societatea ne apare ca o *comunitate teleologică*, care creează apoi comunitatea de sentimente și de idei. Dar scopul, interesul, sunt în funcție de voință, încât în ultima instanță, voința apare ca factorul fundamental pentru constituirea societății, când vorbim despre voință, nu ne gândim însă la voința individuală... ci e vorba de o voință superioară celei individuale, de *voința socială*... Această voință nu este o resultantă a unor voințe individuale concordante, ci ea cuprinde în sine voințe diferite, legate într-o unitate durabilă, ea înglobează într’un tot motive convergente și divergente de acțiune. Această voință ne impune și ne constrânge prin organele sale”²⁾. „Societatea este deci o comunitate psihică și ca atare sociologia va trebui să utilizeze și *metoda psihologică* în cercetarea fenomenelor sociale”³⁾.

1) Op. cit. pag. 95—97.

2) Op. cit. pag. 97—98.

3) Op. cit. pag. 99. Față de tendința Profesorului D. Gusti de a îngloba

Concepția aceasta schițată în „Probleme de sociologie” este dezvoltată pe deplin în tratatul de „Sociologie Generală”, pe aceeași bază eclectică, nedogmatică, de sinteze personale a adevărilor aflate în diferite sisteme.

Petre Andrei pornește mai ales dela două concepții sociologice contemporane: dela sociologismul lui Durkheim și dela formalismul și relaționalismul sociologic (G. Simmel, Max Weber, L. von Wiese), care în aparență nu pot fi conciliate, dar care de fapt nu pot lămuri decât împreună realitatea socială în toată complexitatea ei. „...Fiecare concepție are o parte de adevăr, toate fiind însă unilaterale, pentru că nu privesc decât un aspect al problemei și nu cercetează societatea în totalitatea ei reală”¹⁾. Meritul deosebit al Profesorului Petre Andrei constă tocmai în desăvârșirea celor două concepții amintite și într-o superioară îmbinare și întrebuințare științifică a lor.

„Societatea are un îndoit caracter, ea apare mai întâi ca ceva exterior, care ne depășește și ni se impune, dar în același timp este și interioară, existentă în sufletul nostru, pentru că toate fenomenele și instituțiile sociale constau în ultima instanță din anumite forme și modalități de relații între indivizi”²⁾. „Fenomenele sociale, ca raporturi dintre indivizi, sunt bazate pe fapte psihice, chiar dacă ele apar cu un caracter exterior și constrângător” pentru că „*instituțiile sociale sunt numai forme de obiectivare și de concretizare a raporturilor dintre indivizi*. Și dacă ele au un caracter obiectiv și constrângător, aceasta se explică, în primul rând, prin faptul că produsele spiritului chiar și cele care par foarte subiective, toate se pot obiectiva, dobândind un caracter concret și impersonal... Societatea trăiește în noi, dar în același timp trăiește și prin noi... Fiecare individ găsește, dela nașterea sa, instituții create de generațiile anterioare, legi și obiceiuri sub a căror dominare crește și a căror influență se imprimă adânc în spiritul său. Dar toate legile, toate instituțiile, au fost la origine *raporturi vii ale unor indivizi*, rezultate ale unor trebuinți simțite, nu numai ceva rece și exterior, cum le vedem noi astăzi”³⁾.

Profesorul Petre Andrei precizează însă că prin această

toate metodele în monografia sociologică, Profesorul P. Andrei susține necesitatea de a întrebuința toate metodele în chip convergent, fără o erarhizare a lor.

1) Sociologie Generală, pag. 144.

2) Op. cit. pag. 146

3) Op. cit. pag. 147 și urm.

interpretare nu ajunge la nominalism sau individualism, căci nu privește societatea numai ca un nume pentru gruparea indivizilor, ci vede în ea „o realitate cu viață proprie, deosebită de aceea a indivizilor și care poate influența pe individ, dar care totuși trăiește prin indivizi”. După Petre Andrei „fenomenele sociale sunt relații dintre oameni *substanțializate, concretizate, obiectivate*”¹⁾.

„Societatea este o realitate, care trăiește prin indivizi, dar durează mai mult ca ei și își materializează existența în diferite obiecte. Religie, drept, artă, știință, ne apar ca și cum ar fi produse ale unei realități superioare, exterioare și independente față de noi, tocmai pentru că ele se formează treptat, treptat, prin aportul fiecărei generații și se concretizează în fapte. Conținutul lor rămâne însă tot spiritual și tot produs al raporturilor interindividuale, deși întotdeauna aproape nu se mai recunoaște partea individuală de colaborare. În acest mod dobândește societatea o existență de sine stătătoare”²⁾. Societatea poate fi definită deci ca „o totalitate de relațiuni interindividuale, obiectivate și concretizate în instituțiuni”³⁾.

Formula aceasta nu este numai ingenioasă, ci ne ajută să înțelegem mai precis mecanismul de formare și funcționare a vieții sociale, care rămâne în multe sisteme sau nelămurit, sau obiect de pură speculație filosofică.

„Față de societate individul apare într-o dublă hipostază, jucând două roluri, când *pasiv*, când *activ*, căci el suferă influența fenomenelor sociale, este determinat de ele, dar și el le poate influența prin puterea spiritului său creator. El este suportul fenomenelor sociale, dar și agentul cu putere de inovație. De aceea explicarea societății nu va putea fi complectă și adevărată dacă se va neglija cu totul individul și mai ales nu se va putea explica evoluția socială, fără a se lua în considerare individul. Societatea în evoluția sa, își schimbă structura neconținut, dar în toată gama acestor schimbări agentul activ, dinamic, este omul. În orice societate au loc două procese succesive, care se repetă mereu și anume *un proces de individualizare și un altul de socializare sau tipizare*”⁴⁾.

„Psihismul omenesc este întradevăr un reflex al societății, dar el are în același timp puterea de a prelucra datele sociale

1) Op. cit. pag. 148

2) Op. cit. pag. 148—149.

3) Op. cit. pag. 363.

4) Op. cit. pag. 149.

în mod propriu și de a crea lucruri noi, care sunt apoi socializate și tipizate. Încât individul apare ca un factor dinamic de primă importanță în evoluția socială. Iată în ce mod înțelegem noi” — conchide Petre Andrei — „că societatea e în funcție de indivizi și indivizii în funcție de societate. Sociologia, ca știință de sine stătătoare, trebuie să studieze tipurile generale de instituții, precum și modurile de obiectivare și concretizare ale relațiilor sociale în instituțiuni”¹). „A explica societatea în mod obiectiv înseamnă a cerceta cum dobândesc fenomenele de relație reciprocă un corp și cum se concretizează ele în instituții cu viață proprie”²).

Concepția aceasta a Profesorului Petre Andrei a fost schițată și în lucrarea sa „Das Problem der Methode in der Soziologie” (Lepzig, 1927), încât este cunoscută și apreciată și în străinătate³). Este o verificare, de care trebuie să se țină seamă în judecarea străduințelor sociologice a acestui gânditor, care ocupă de mult un loc de frunte în cadrul universității și științei românești.

„Sociologia generală” a Profesorului Petre Andrei este foarte bogată în idei și în material documentar, încât ne este greu să-i înfățișăm complet conținutul. E destul să notăm că în fiecare capitol, (1. Sociologia ca știință, 2. Ce este sociologia, 3. Raporturile dintre sociologie și alte științe, 4. Metodologia sociologiei, 5. Ce este societatea: natura și esența ei, 6. Factorii și condițiile vieții sociale, 7. Geneza vieții sociale și formele ei, 8. Structura și evoluția societății), Petre Andrei expune pe lângă concepțiile personale, teoriile mai de seamă care circulă azi în știință, ca să ne dăm seama că tratatul acesta de sociologie este în același timp o prețioasă istorie a doctrinelor sociologice.

Pe de altă parte — pentru a nu pierde din vedere sistemul său întreg de gândire socială — trebuie să precizăm că Profesorul Petre Andrei n’a publicat până acum decât ideile sale de sociologie generală. Petre Andrei desparte însă știința societății (Sociologia) de știința statului (Politica), iar sociologia o divide în sociologie generală și sociologie specială. („Prima va trebui să fie... teoria societății omenești,

1) Op. cit. pag. 150.

2) Op. cit. pag. 281.

3) Cf. și precizările Profesorului Petre Andrei în legătură cu unele obiecții care i s’au adus de criticii germani (Sociologie Generală, pg. 150—151). Petre Andrei este cunoscut în străinătate și prin lucrarea: Die soziologische Auffassung der Erkenntnis, Berlin 1927.

arătând ce este ea, care e natura societății, ce înseamnă structura socială, care sunt elementele și condițiile necesare pentru existența unei societăți, precum și în ce constă procesul de transformare socială. În schimb sociologia specială are menirea de a studia diferitele tipuri de instituțiuni în evoluția lor, începând dela forma cea mai primitivă, dela clanul nediferențiat și până la statul național din zilele noastre”¹⁾). Prin urmare Profesorul Petre Andrei mai are de publicat o Politică și un sistem de Sociologie specială, ca să dea la iveală toate preocupările sale în legătură cu organizarea și evoluția societății.

6. *Traian Brăileanu*. Profesorul Traian Brăileanu este un scriitor fecund, care a publicat nu numai lucrări de sociologie, ci și de etică, politică și teoria cunoștinții²⁾). Pentru cunoașterea gândirii sale sociologice trebuiesc consultate mai ales: *Introducerea în Sociologie*, din 1923, și *Sociologia Generală*, din 1926.

Meritul deosebit al Profesorului Traian Brăileanu în dezvoltarea sociologiei românești constă în încercarea de a fructifica în știință un sistem românesc de gândire: filosofia lui Vasile Conta.

„...Ceeace constituie originalitatea și genialitatea lui Conta” — scrie Traian Brăileanu — „este distincțiunea între forme evolutive și forme neevolutive, o chestiune de importanță fundamentală pentru problema sociologică, și care nu-și poate găsi, după părerea mea, o soluțiune mai nimerită de cum e cea dată de Conta”³⁾). E vorba despre raporturile dintre „sistem” și „elementele” sale, așa cum le-a conceput Conta, și care îl ajută pe Profesorul Traian Brăileanu să emită o teorie originală în sociologie.

„Sistemul, cum este organismul viu sau orice alt sistem, poate fi analizat până la cele mai mici elemente, dar nicicând noi nu vom putea explica sistemul prin părțile sale, noi nu vom putea compune un sistem din elementele combinate de noi. Orice

1) *Sociologie Generală*, pg. 165.

2) Amintim: *Die Grundlegung zu einer Wissenschaft der Ethik*, Wien und Leipzig, 1919; *Despre condițiunile conștiinței și cunoștinței*, Cernăuți 1912; *Politica*, Cernăuți 1928; *Sociologia și arta guvernării*, 1937; *Statul și comunitatea morală*, Cernăuți, 1936. *Traian Brăileanu*, este colaborator la *Revue Internationale de Sociologie* — încât ideile sale mai de seamă sunt cunoscute și peste hotare.

O bună expunere a sistemului de sociologie al Profesorului Traian Brăileanu se găsește în articolul lui *Leon Topa*: *La Sociologia în România* (estratto da „Genus”, vol. III. nr. 1—2, Maggio 1938).

3) *Introducere în Sociologie*, pg. 12.

sistem vom constiiui, lui îi va lipsi lucrul esențial, *pe care-l poate dobândi numai în contact cu alte sisteme și care este autonomia*. Procedarea dela elemente la sistem, ne va da totdeauna un mecanism, nicicând un organism”¹⁾).

Majoritatea doctrinelor sociologice au nesocotit acest adevăr, crezând că pot construi societatea din elementele ei. „Adevărul e tocmai invers: însușirile individuale sunt explicabile prin analiza comunității în care se naște și trăiește individul”. „Individul dispăre într’un sistem” pe care Profesorul Brăileanu îl numește „comunitatea omenească”. „Raporturile *interindividuale*, din cari se explică fenomenele „nașterii”, dezvoltării și „morții” individului, formează obiectul științei etice, care în acest fel ar forma partea întâia, critică, a filosofiei sociale. În partea a doua ar trebui continuată cercetarea dela punctul dispariției individului în comunitate. În acest punct, separațiunea biologică și psihică a individului, autonomia sa, *care are o mare importanță reală pentru individul-sistem în raport cu indivizii-sisteme*, devine o iluzie, o nerealitate, o ficțiune. Înaintea noastră se ridică altă realitate: comunitatea”. De unde definiția sociologiei ca „știința despre raporturile intercomunitare”²⁾).

Așa dar, individul și comunitatea sunt sisteme autonome, care revin spre cercetare etice și sociologiei. Sociologia nu se ocupă de individ, ci de comunitate.

Profesorul Traian Brăileanu elimină deci „opозиția dintre individ și societate” prin recunoașterea autonomiei individului și prin conceperea societății ca un sistem ireductibil la indivizii componenți. Comunitatea nu poate fi explicată „prin raporturi interindividuale, prin asociere de indivizi, ci prin diferențierea originară de țesuturi sociale”³⁾).

De aici ipoteza Profesorului Traian Brăileanu: „*Societatea este un sistem autonom sau o formă evolutivă*”⁴⁾). Societatea este... un organism „un sistem, caracterizat prin echilibrul părților din care este compus. Aceste părți nu sunt însă reprezentate prin indivizi, ci prin țesuturi sociale în stare să creeze, pentru adaptarea societății la mediul împrejurător, organele necesare menținerii echilibrului”⁵⁾).

Faptul elementar al societății omenești nu este un agregat

1) Op. cit. pg. 18.

2) *Introducere în Sociologie*, pg. 20.

3) *Sociologia Generală*, pg. 23.

4) *Sociologia Generală*, pg. 28.

5) *Sociologia Generală*, pg. 38.

omogen de indivizi, ci *diferențierea în sexe și vârste*, din care s'au desvoltat ulterior societatea complexă. „Toate formele sociale nu sunt decât variații ale raporturilor între țesuturile biologice, adică între sexe și vârste”¹⁾.

„Structura fundamentală e dată din capul locului, și ea nu se poate schimba: o anumită rasă sau varietate biologică omenească constantă într'un mediu constant va da același tip social. Variațiunile tipurilor sociale pot fi deci reduse la înrăuririle unor factori externi care acționează asupra structurii sociale sau în mod direct sau prin mijlocirea tipului biologic dependent de ele”²⁾.

Diferențierile sociale pot fi reduse deci la cauze externe „*Între aceste cauze sau forțe externe îl găsim și pe individ, care, prin acțiunea sa, îi imprimă societății omenești caracterul specific omenesc, deosebit de caracterul societăților animale*”³⁾. Individul înrăurește asupra mediului ce-l împresoară și deci și asupra mediului social, prin modul cum interpretează fenomenele supuse observației sale. Raportul dintre individ și societate este deci altfel decât în sistemele sociologice curente. „Dacă facem sociologie și năzuim a explica fenomenele sociale, raportul între societate și individ este unul dintre multele raporturi posibile între societate și totalitatea mediului cu care stă societatea în contact, iar dacă facem psihologie individuală, vom trebui să ținem seama și de faptul că individul trăește și în societate, deci pe lângă contactul său cu obiectele moarte, cu animalele, cu semenii săi etc., vom avea să analizăm și efectele contactului său cu sistemul social”⁴⁾.

Rosturile sociologiei și problemele ei se deduc după aceste considerații cu destulă limpezime. „Sociologia generală trebuie să ne dea conceptul lămurit al comunității omenești ca sistem autonom, ca formă evolutivă”⁵⁾, și are de descoperit și fixat toate legile sociale, întemeiate pe principiul cauzalității generale⁶⁾. Dacă se urmăresc efectele înrăuririi mediului ambiant asupra societății și se studiază deci structura societății în condițiunile în care se găsește, se dobândesc legi sociale statice; dacă se urmăresc efectele acțiunii societății asupra mediului sau funcțiunile societății, se dobândesc legi sociale dina-

1) Sociologia Generală, pg. 61.

2) Op, cit. pg. 62.

3) Pg. 63.

4) Pg. 70.

5) Sociologia Generală, pg. 73.

6) Pg. 74.

mice. Profesorul Traian Brăileanu precizează că „nici când nu sunt date, în timp și spațiu, aceleași condițiuni, același complex de forțe, astfel că în mod necesar fiecare societate își va avea caracterul ei individual unic. Prin comparația, în timp și spațiu, a complexelor de forțe cari acționează asupra sistemului social, se vor putea fixa cu privire la structură tipuri sociale, fie ca faze de dezvoltare ale aceleiaș societăți, fie ca varietăți de forme sociale”. La fel, „societatea fiind o formă evolutivă, modul ei de acțiune, va depinde de faza de dezvoltare, în care se găsește într’un moment dat; ea nu va acționa deci nici când într’un mod identic. Prin comparația felului de comportare a societăților în diferitele faze de dezvoltare în care se află, putem dobândi tipuri sociale dinamice. Legile sociale generale, statice și dinamice vor putea fi fixate din sinteza celor două puncte de vedere, întrucât fenomenele sociale pot fi considerate ca fiind produse de sistemul social, fie prin schimbarea structurii sale (a raportului între părțile sale constitutive), fie prin acțiunea societății asupra mediului (prin schimbarea structurii mediului ambiant)”¹).

În cuprinsul statice sociale Traian Brăileanu stabilește principiul că „structura unei societăți va fi determinată de înrăurirea mediului ambiant, deci ea va fi expresia adecvată a acțiunii mediului ambiant asupra societății”²). De unde concluzia că după „forțele care acționează asupra comunității” se poate stabili „tipul social structural”. Astfel „mediul ambiant ca totalitate (sistemul cosmic)” determină „familia (comunitatea biologică diferențiată în sexe și vârste)”. „Forțele fizice (climatul, pozițiunea geografică, structura și configurația solului)” determină „semințele (varietățile antropologice)”. „Flora și forma” determină „genurile de viață (culegători, pescari, vânători, păstori, agricultori)”. „Forțele politice (comunitățile străine)” determină formarea statelor, pentru asigurarea autonomiei. Individul determină comunitățile juridice, adică o ordine socială sau legi care să înlesnească și să asigure viața comună și colaborarea pașnică.

În cuprinsul dinamice sociale, care are de fixat funcțiile comunității, rezultatele acțiunii ei asupra mediului, Traian Brăileanu stabilește „funcțiunile sociale desprinse de acțiunea mediului ambiant” și „sistemele create prin funcțiunea societății”.

1) Sociologia Generală, pg. 75.

2) Op. cit. pg. 76.

Astfel „educația creează „tipul psihic individual (adaptat la ordinea socială)”. „Politica” la rândul ei creează „statul identic cu națiunea (sistemul social autonom adaptat la mediul internațional)”. „Economia” și „industria” creează „sistemul social autarc (adaptat la mediul biologic și fizic)”. În sfârșit, „religia (știința)” creează „cosmosul corespunzător ordinei sociale”¹⁾.

Iată în liniile lui mari sistemul de sociologie al Profesorului Traian Brăileanu, așa cum este înfățișat în lucrările de până acum. Profesorul Traian Brăileanu a anunțat o dezvoltare specială a acestui sistem ca o „teorie a comunității omenești”, care va însemna, de sigur, încoronarea operei sale științifice. Dar indiferent de lucrarea aceasta, sistemul publicat permite o ordonare satisfăcătoare a problemelor sociologice și cel puțin în mână celui care l-a gândit și a adepților săi, este un instrument folositor pentru sistematizarea și înțelegerea fenomenelor sociale, ceea ce nu se poate spune decât despre foarte puține sisteme din sociologia contemporană.

7. *Eugeniu Sperantia*. Profesorul de Enciclopedia Dreptului dela Universitatea din Cluj e un gânditor multilateral, cu o bogată activitate publicistică, îndeajuns de cunoscută și în străinătate. Dintre lucrările sociologice ale lui Eugeniu Sperantia amintim „Tradiția și rolul ei social — studiu de sociologie biologică” (Oradea, 1929), „Factorul Ideal — Studii sociologice și aplicări la viața noastră națională” (Oradea, 1929), „Fenomenul social ca proces spiritual de educație” (Oradea, 1930), „Curs de Sociologie Generală”²⁾, (Oradea, 1932), „Problemele Sociologiei contemporane” (București, 1933), „Perspectiva istorică în viața socială, în cultură și în educație” (București, 1934) și lucrarea masivă care umple un gol în literatura sociologică românească: „Introducere în Sociologie, Tomul I, Istoria concepțiilor sociologice; Tomul II, Principiile fundamentale ale Sociologiei” (Cluj, 1938 și 1939, 772 pg.).

„Viața socială — scrie Eugeniu Sperantia, — e interacțiunea conștiințelor. Participăm la viața cu adevărat socială, exclusiv prin ființa noastră spirituală. Contactul nostru material ține de mecanică, de fizică, de chimie, sau de fiziologie, dar nu de sociologie. Mâinile și picioarele noastre nu fac parte din lumea socială, și nici n’o pot ajunge vreo dată; numai stările

1) Cf. *Sociologia Generală*, pg. 236.

2) Partea I. Teoriile determinismului social. 1930—1931. Note luate la prelegeri și editate de studentul Toma V. Ștefănescu, Tiberiu Popovici și I. Tărânga. Facultatea de Drept din Oradea.

noastre psihice o pătrund în măsura în care se comunică dela o conștiință la alta. Atitudinile psihice care rămân subiective, care nu exercită nici o acțiune obiectivă asupra altor conștiințe, sunt sociologicește inexistente. Conștiințele diverse, ca energii diferite, puse în contact și acționând unele asupra altora, constituiesc o sinergie asemănătoare aceleia la care se reduce organismul fiziologic. Și dintr'una și din cealaltă nu fac parte decât acele elemente care se înfățișează ca energii și care exercită o acțiune. Reprezentări, idei, credințe, sentimente, aprecieri, aspirații, decizuni, iată principalele elemente constitutive ale organismului social; toate sunt de aceeași natură și origine: toate sunt spirituale. Ele se determină reciproc, fiecare pe toate și toate pe fiecare”¹⁾.

Sociologia trebuie să se ocupe de „factorul ideal”, de „masa sau sistemul valorilor circulante”. „Factorul ideal al vieții sociale — scrie Eugeniu Speranția — poate... să fie studiat separat, abstracție făcând de influențele sale reciproce cu factorul antropologic, individual și gregar. Realitatea acestui „factor ideal” este însă de natură pur socială. El nu există decât socialmente, și tot ce există socialmente trebuie să-l conțină. El este realitatea centrală a vieții sociale”²⁾. Și Eugeniu Speranția ajunge să schițeze liniile mari ale unui sistem de sociologie a „factorului ideal”, care ar lua locul filosofiei culturii.

„...Cele trei chestiuni speciale care trebuiesc elucidate pentru deplina înțelegere a vieții sociale — susține Eugeniu Speranția — vor fi următoarele:

„1. Problema culturii în genere, a esenței și structurii ei, a alcătuirii și transformărilor ei. E problema „factorului ideal” sau „axiologic”; e problema simplexiei și corelațiunilor reciproce ale „valorilor circulante”.

„2. Problema repercusiunii „factorului ideal” asupra celui antropologic; problema dirijării și modificării manifestărilor individuale prin acțiunea „factorului ideal”. Dar aceasta e pe deoparte tocmai problema „civilizației” (ca educație a grupului) și de alta: a „educației” (civilizarea individului). Unul dintre efectele pe care această acțiune le implică este însăși coeziunea *socială* a indivizilor. Altfel e contagiunea socială (cum sunt: alcoolismul, sinuciderea) în ceea ce are ea pur suflutesc și abstracție făcând de factorul antropologic-individual.

1) Tradiția și rolul ei social, pg. 104—106.

2) Problemele Sociologiei contemporane, pg. 27.

„3. Problema influenței exercitate de către particularitățile raselor și de toți factorii bio-fiziologici asupra „factorului ideal” (asupra structurii, naturii, nașterii și evoluției lui). Apoi: repercusiunile împrejurărilor materiale asupra civilizației și educației, deci asupra fizionomiei grupelor sociale. Considerentele darwinismului social, cum sunt: lupta pentru existență, concurența, imperialismul, selecțiunea și ierarhia (stratificarea socială), în măsura în care pot fi constatate în viața socială, urmează a fi tratate tot în cadrul celei de a treia probleme speciale. Deasemenea, tot aci intră acțiunea *individului omenesc*, prin particularitățile sale psihologice și fiziologice, asupra vieții sociale: în special: rolul „geniului”, rolul „inventatorului”, al „prestigiului personal”, al „propagandistului”, al „agitatorului” și al „criminalului”¹⁾.

Ideile acestea — care în forma expusă reprezintă o simplă schiță sau uneori un program — au fost dezvoltate cum se cuvine abia de curând în lucrarea amintită: *Principiile fundamentale ale Sociologiei* (1939) — cea mai de seamă și mai originală scriere sociologică a lui Eugeniu Sperantia și una dintre cele mai frumoase din literatura sociologică românească. Aici Eugeniu Sperantia își încheagă pe deplin sistemul său de *sociologie axiologică*, pe care îl socotim ca o contribuție foarte însemnată la lămurirea realității sociale.

„...Viața socială” — scrie Eugeniu Sperantia — „cursul întreg al istoriei, cu toate amănuntele sale, nu se poate concepe în mod adecvat dacă nu se țin în seamă: *motivațiunile* pe care oamenii le dau actelor lor, dacă nu se ține în seamă caracterul *intențional* al acestor acte, *semnificația* (sau sensul) ce se atribue lucrurilor, precum și *valoarea* lor *Intențiune, motivațiune, semnificație și valoare* sunt attribute exclusive ale conștiinței și tot ce e conștient le presupune”²⁾. Se adaugă faptul că: „indivizii cu adevărat sociali trebuie să-și *atribue* unii altora intențiuni, motivațiuni, semnificațiuni și aprecieri”³⁾. „...Realitatea socială nu există decât dacă e gândită, știută de noi cei care participăm la ea”⁴⁾. „Societatea e un fapt care se petrece în gândire. Existența ei e „idee”. Deci sociologia trebuie să plece dela gândire și nu poate exista decât ca o prelungire

1) Op. cit. 27—28.

2) *Introducere în Sociologie*, T. II, pg. 497.

3) Op. cit. pg. 498.

4) Pg. 500.

și aplicare a epistemologiei”¹⁾). De aici definiția rezumativă: „*lumea socială este lumea valorilor circulante care în manifestările lor caracteristice și reciproce se comportă în mod analog cu ființele organice*”²⁾). „O biologie cu totul specială a acestui tip de *vieață derivată* sau de *vieață sublimată* din alte vieți, rămâne de făcut; ea are să consemneze condițiile de naștere și filiațiune, condițiile de răspândire și de adaptare, de luptă și de conjuncțiune, de mutațiune și de selecțiune, de dominanță și recesivitate ale acestor entități vii care sunt valorile circulante”³⁾).

Sociologia astfel concepută se desface în două părți: Dinamica socială (forțe, elemente, condiții) și Statica socială (eficiențe și entități sociale).

Dinamica socială se ocupă de „goana după valori”, înțelesă ca două tendințe: 1. *conformizarea* cu valorile, sau însușirea lor, și 2. *expansiunea valorilor* sau propagarea lor⁴⁾), — interiorizarea și exteriorizarea valorilor. Apoi: de ierarhia socială, de conținuturile sau elementele circulante și de condițiile circulației.

De pildă, exteriorizarea sau comunicarea de valori are ca procedeu psihologic general „sugestia în sensul cel mai larg”. Eugeniu Speranția distinge „trei tipuri de sugestie, după modul de desfășurare și după gradul de eficacitate: 1. gestul deitic, 2. gestul verbal (expresia verbală) și 3. constrângerea”⁵⁾).

Valorile duc astfel la o ierarhie socială: „Orice grup își organizează automat și spontan, o *elită*. Caracterele oricărei elite se po’ reduce la un număr de trei particularități funcționale: I. Ea e centru de creațiune și emisiune a valorilor circulante, deci ea e principiu al orientărilor sufletești, sursa tradițiilor și a patrimoniului axiologic colectiv; II. Ea e propulsoarea circulației valorilor, deci centru al forțelor cohezive; III. Ea e factor determinant al modurilor de comportament, deci și factor al fizionomiei grupurilor”⁶⁾). Caracteristicile elitei sunt: 1. Preferința pentru preocupările spirituale și subordonarea celor de ordin animal; 2. Increderea în spiritualitate (increderea în spirit și în creațiunile lui; credința în preeminența spiritului); 3. Increderea în propriile puteri spirituale.

1) Pg. 501.

2) Op. cit. pg. 516.

3) Op. cit. pg. 515.

4) Op. cit. pg. 543.

5) Op. cit. pg. 552.

6) Op. cit. pg. 565.

În ce privește conținuturile sau elementele circulante, Eugeniu Sperantia distinge două tipuri: cultura și civilizația. Planul culturii constă din finalități și motive: 1. nevoia conștiinței a apărării „vieții”, 2. nevoia comunicării intermintale, 3. nevoia de a ști, 4. nevoia de frumos, 5. nevoia normei de conduită față cu „alter”, 6. nevoia de justiție, 7. aspirația spre absolut (spre norma absolută și spre principiul transcendent al „ființei”). Planul civilizației constă din valori realizate, semnificațiuni și mijloace: 1. tehnica (industrială etc.), 2. limbajul, 3. știința, 4. arta, 5. moravurile, 6. dreptul, 7. religia — corespunzătoare „nevoilor” culturale¹⁾.

Concluzia dinamicei sociale în ce privește viața socială e că aceasta presupune: 1. Spiritualitate, 2. Credința în spiritualitate, 3. Comunicativitate, adică: postulatul transmisibilității conținuturilor: de conștiință, 4. Adopțiunea subiectivă a valorilor exogene, 5. Normativitate uniformizată și 6. Ierarhizarea persoanelor²⁾.

Statica socială se ocupă de grupul social, de instituție și de persoană.

„Un grup social este sinergia conștiință a unor comportamente personale (adică a comportamentelor mai multor persoane) sub acțiunea unui total organic de valori circulante”³⁾.

Întovăășirile de oameni iau naștere prin puterea gândurilor pe care ei și le schimbă între ei și care-i leagă împreună. Firea felurită a oamenilor înrăurește felul gândurilor și schimbul lor, iar schimbul de gânduri, astfel înrăurit, hotărăște purtarea și faptele înlănțuite între ele ale întregii întovăășiri omenești”⁴⁾. De aici două probleme pe care Eugeniu Sperantia le tratează pe larg: 1. Repercusiunile factorului ideal (sau „axiologic”) în viața grupului și 2. repercusiunile factorului antropologic în viața grupului social.

Grupurile sociale fiind extrem de numeroase, Eugeniu Sperantia încearcă o „tipologie genetică și analitică” a lor.

„...După cum socialitatea decurge din unele condiții de gregaritate sau creează o gregaritate nouă, există două feluri de grupări sociale”, denumite în termenii consacrați de Tönnies: comunități și societăți. „Însă, deosebit de acest proces spontan sau primar, care dă aparițiuni nouă, primare, putem observa

1) Op. cit. pg. 607.

2) Op. cit. pg. 634.

3) Op. cit. pg. 643.

4) Pg. 646.

— scrie E. Sperantia — că grupele sociale pot lua naștere prin procese secundare, adică prin deviație din alte formațiuni preexistente”¹⁾).

Eugeniu Sperantia distinge „în formarea secundară sau derivativă a grupurilor sociale, următoarele patru cazuri: a) Adeziunea (spirituală) disjunctivă (formarea de grupe gregare nouă din cauza divergenței spirituale într’un grup vechiu); b) Adeziunea (spirituală) conjunctivă (formarea unui grup gregar nou prin convergența spirituală a mai multora); c) Coeziunea (gregară) conjunctivă (convergență spirituală din cauza aglutinării gregare); d) Coeziunea (gregară) disjunctivă (formarea dispersivă de grupuri mici în divergență spirituală din cauza segregării)²⁾).

„După condițiile constitutive” grupările sociale pot fi clasificate în: 1) agregări spațiale și 2) grupuri de contiguitate ideală. În sânul celor dintâi E. Sperantia deosebește „*aglomerările exogene*” în care „factorul sufletesc vine după constituirea turmei, fiind exterior și eterogen față cu împrejurarea care i-a dat prilejul să se formeze” și „*aglomerările endogene*” în care „factorul sufletesc este însăși cauza directă a întâlnirii spațiale dintre indivizi: forța de agregare pornește din viața launtrică”. „Aglomerările exogene sunt de trei feluri: 1) instabile, accidentale, 2) periodice și 3) stabile”³⁾. Aglomerările endogene sunt tot de trei feluri: 1) trecătoare, 2) intermitente și 3) permanente”⁴⁾. „A doua mare categorie de grupări sociale (grupurile de contiguitate ideală)... care nu comportă conviețuirea și contiguitatea spațială, ci exclusiv raportul interminal, pedesupra oricărei proximități materiale, cuprinde trei ordine sau cazuri posibile: a) Contiguitatea ideală întemeiată pe conștiința similarității; b) contiguitatea ideală datorită convergenței teleologice (a acelorași interese sau scopuri) și b) cea care rezultă din conștiința de comunitate axiologică”⁵⁾.

Ultimele probleme de care se ocupă Eugeniu Sperantia în lucrarea sa de sociologie axiologică sunt instituția și persoana. Instituția e definită ca o „sinteză de funcțiuni sociale, sub norme fixe, în vederea unor scopuri sau tendințe definite”⁶⁾ și e deo-

1) Pg. 698.

2) Pg. 699.

3) Pg. 711—712.

4) Pg. 716

5) Pg. 727.

6) Pg. 748.

sebită de persoanele care o servesc, precum și de grupul lor ca o entitate interpersonală”. Aceasta înseamnă că viața socială, afară de grupurile sociale amintite mai produce și alte tipuri de realități. În afară de stabilirea legăturii dintre ființele omenești individuale procesul social duce la sinteze de acțiuni sau funcțiuni sociale, la instituții.

Personalitatea este ca și instituția „un produs și un organ social” și este definită ca „identitatea conștientă și voluntară progresivă a eului cu sine însuși în toate împrejurările”¹⁾. Personalitatea presupune: 1) un total de acte intenționate, coordonate între ele; 2) Coordonarea actelor e datorită convergenței lor spre un scop general sau spre un total sistematic de scopuri; 3) Coordonarea și unitatea actelor ce constituie fondul și esența personalității decurge din norme fixe”²⁾. Societatea nu urmărește niciun scop cu mai multă perseverență și cu mai arzătoare dorință, decât afirmarea și valoarea personalității omenești”. „Personalitatea este spiritul”³⁾

Înțelegem de ce Eugeniu Sperantia care pornește în speculațiile lui sociologice dela „factorul ideal”, își încheie sistemul axiologic cu teoria personalității, adică a celei mai de seamă valori omenești. Sistemul acesta se dovedește de o desăvârșită consecvență logică. Eugeniu Sperantia a tras toate consecințele posibile din premiza fundamentală a sistemului său de sociologie, că societatea înseamnă „factor ideal”, „sistem de valori circulante”. Prin aceasta sistemul de sociologie al lui Eugeniu Sperantia lasă la o parte o sumedenie de probleme definitiv încetățenite în sociologie, dar în schimb adâncește cu mult folos capitolul sociologiei privitor la circulația valorilor și efectele lor asupra vieții omenești.

Eforturile Profesorilor D. Gusti, P. Andrei, Traian Brăileanu și cele ale lui Eugeniu Sperantia păstrează sociologia românească la un nivel ridicat și îi asigură o creștere originală și bogată în viitor.

Sociologia de catedră își dovedește pe deplin rosturile ei în dezvoltarea sociologiei românești. Cele patru sisteme originale de gândire sociologică de strictă specialitate din România purced din câmpul ei și tot aici se găsesc sâmburii unor creații viitoare, chiar dacă ei vor putea încolți cândva, după cum vom vedea, și

1) Pg. 759.

2) Pg. 759—760

3) Pg. 767.

în altă parte decât în Universitate. Creatoare în sine și pentru învățământul românesc, sociologia de catedră dela noi este deocamdată singura bază reală pentru o tradiție sociologică românească, punct de plecare sigur și rodnic pentru sociologia originală de mâine. Datorită ei izvoarele contradictorii ale străinătății vor putea fi înlocuite cu izvoare românești, purcese din nevoi și gânduri specifice țării noastre.

8. Preocupări înrudite cu sociologia. Nu putem încheia capitolul acesta despre sociologia de catedră fără să amintim cel puțin într-o notă și contribuția altor științe la dezvoltarea disciplinei care ne preocupă. Învățământul superior a ajutat dezvoltarea sociologiei nu numai prin activitatea catedrelor de specialitate, ci și prin munca înrudită a celorlalte catedre. O expunere cât de sumară, chiar numai bibliografică, a tuturor contribuțiilor de acest gen, ne-ar duce la un tablou care ar depăși cu mult intențiile noastre. De aceea nu indicăm decât câteva nume, dintre cele mai reprezentative, și câteva lucrări care au exercitat sau exercită o înrăuie mai adâncă.

Din domeniul disciplinelor filosofice trebuesc amintiți mai ales P. P. Negulescu, Lucian Blaga, Tudor Vianu și I. C. Petrescu. Aproape toate lucrările științifice ale Profesorului P. P. Negulescu interesează în cea mai largă măsură și sociologia. Volumul II din opera sa fundamentală, *Filosofia Renașterii*, se ocupă de „Ideile politice și sociale” (1914). Lucrările sale masive dela războiu încoace, *Partidele Politice* (1926), *Geneza formelor culturii* (1934) și *Destinul omenirii* (2 vol. 1938—39) aparțin fără îndoială și sociologiei. Lucian Blaga, strălucitul filosof al culturii, scrierile căruia sunt adevărate podoabe ale gândirii românești, întâmplător (și de sigur, temporal) deține chiar o catedră de sociologie (cea de sociologie rurală dela Cluj). Două din lucrările sale sunt menite să fecundeze și sociologia: *Orizont și stil* (1936) și *Spațiul mioritic* (1936), opere de netăgăduită originalitate și profunzime. Tudor Vianu, esteticianul Universității din București, în afară de concepția sa despre artă, puternic colorată sociologic, are o viziune foarte interesantă despre funcția artei înăuntrul civilizației. *Lucrarea sa de căpătâiu, Estetica* (2 vol. 1934 și 1936, ed. II-a 1939) se citește cu mult folos și de cei preocupați de problemele sociologice. I. C. Petrescu, unul din puținii noștri pedagogi sociali, dezvoltă idei legate strâns de problemele sociologice. Concepția regionalismului educativ îl leagă de monografiile sociologice, iar încercarea deosebit de meritoasă de a construi o pedagogie românească, îl așează în plină problematică sociologică. Cităm mai ales lucrările *Regionalismului educativ* (ed. III. 1933) și *Contribuții la o pedagogie românească*, vol. I. Satul — temeiul statului (1938).

Din domeniul disciplinelor filosofice mai pot fi amintiți pentru contribuția lor la dezvoltarea sociologiei C. Narly și I. Gabrea dintre pedagogi, N. Mărgineanu și G. Zapan dintre psihologi.

Din domeniul științelor sociale amintim pe juristii Andrei A. Rădulescu (*Monografia comunei Chiojdeanca*, 1904 etc.); Mircea Djurvara, care pe lângă filosofia dreptului se ocupă de aproape și cu sociologia juridică; I. C. Filitti (*Proprietatea solului în Principatele Române până*

la 1864, fără dată); V. Bulgaru (Fenomenul agrar, 1936); pe economiștii G. Zane (Economia de schimb în Principatele Române, 1930) și G. N. Leon (Monografiile sociale, București 1925, 16 pg.); pe lingvistul și folcloristul Ovid Densusianu cu majoritatea operelor sale; pe istoricii diferitelor aspecte culturale V. Pârvan și N. Iorga, cu atât de variata lor operă istorică; G. Ibrăileanu (Spiritul critic în cultura românească, ed. II. 1922); G. Lovinescu (Istoria civilizației române moderne, 3 vol. 1924—25); G. Oprescu (Arta țărănească la Români, 1922), N. Cartoian (Cărțile populare în literatura românească, 2 vol. 1929 și 1938); pe antropo-geografii și etnografii S. Mehedinți cu aproape întreaga sa operă științifică, Vintilă Mihăilescu și Romulus Vuia. Dintre acestea subliniem lucrările lui Vasile Pârvan, ale lui Ovid Densusianu și ale Profesorului Simion Mehedinți, fără ajutorul cărora nu putem înțelege pe deplin fenomenul social românesc.

Din domeniul științelor biologice și biosociale trebuie să amintim pe Gr. Antipa (Problemele evoluției poporului român, 1919; L'Organisation générale de la vie collective des organismes et du mécanisme de la production dans la biosphère, 1935); I. Simionescu (Țara noastră, ed. II. 1938); Iuliu Moldovan (Igiena națiunii, 1925; Biopolitica, 1926); G. Banu (Sănătatea poporului român, 1935); I. Făcăoaru (Soziale Auslese, 1933); I. Claudiu (Alimentația poporului Român, 1939); Gr. Benetato (Anchetă asupra alimentației țăranului din Munții Apuseni, 1936) și opera biologică și demografică atât de bogată și de folositoare a doctorului Sabin Manuilă (cf. publ. Inst. Centr. de Statistică).

Dacă ar fi să stăruim, n'am găsi operă istorică de valoare, nici operă etnografică, lingvistică, juridică, de economie națională sau de folclor — ca să înșirăm numai câteva din disciplinele sociale existente, fără o cât de mică însemnătate sociologică. Nota noastră este îndestulătoare însă pentru a arăta existența unor contribuții foarte bogate de care se poate bucura sociologia din partea celorlalte științe, încât înșirarea altor nume și lucrări, nu-și mai are rostul aici.

D. Cea dintâi școală sociologică românească

1. *Depășirea cadrului universitar.* Ultima întâmplare vrednică de remarcat în sociologia românească este încercarea de a depăși cadrul universitar, de a stârni un interes pentru problemele sociologice în cercuri mult mai largi și de a chema la deslegarea lor cercetători din toate profesiunile și din toate domeniile de știință. Procesul acesta de largire a sociologiei românești, care a dus la crearea unei școli, apoi a unei mișcări sociologice, se găsește în plină desfășurare, încât nu vom putea stăruia asupra lui ca asupra lucrurilor împlinite, ci ne vom mărgini la indicațiile strict necesare pentru a pune în lumină semnificația lui în știința și cultura românească.

Calea aceasta nouă de dezvoltare a sociologiei românești

se datorește Profesorului D. Gusti, care dela războiu încoace a prezidat toate institutele cu caracter sociologic, a îndrumat toate cercetările sociologice de teren și a condus cele mai de seamă publicații de specialitate. Profesorul D. Gusti a reușit să strângă prin mijloacele acestea o mână de oameni pe care i-a crescut în spirit de echipă și care formează prin temeiul comun pe care îl dă sistemul de sociologie înfățișat, cea dintâi școală sociologică românească. Amintim câteva din momentele mai de seamă ale acestui proces de constituire a unei direcții sociologice românești.

2. *Institutul Social Român.* Depășirea cadrului universitar al sociologiei românești s'a făcut prin crearea unui nou cadru: Institutul Social Român. Titulatura a variat. La început, în 1918, s'a înființat o „Asociație pentru Studiul și Reforma Socială în România”, devenită în 1921 Institutul Social Român. Acesta s'a transformat în 1938 în Institutul de Cercetări Sociale al României (Serviciul Social), iar în 1939 a devenit Institutul de Științe Sociale al României¹). Funcția lui științifică a rămas însă aceeași și este singura care ne interesează acum.

Institutul Social Român a însemnat după războiu o mare noutate și un progres cu neputință de tăgăduit pentru organizarea și îndrumarea științelor sociale în România. Meritele lui sunt foarte numeroase.

a) Mai întâi a creat un câmp nou de activitate sociologică, alături de cel universitar, și prin aceasta a mărit exigențele de lămurire a problemelor științifice și a dezvoltat simțitor spiritul critic în domeniul științelor sociale. Institutul Social Român a strâns laolaltă pe cei mai de seamă cercetători sociali din țară,

1) Comitetul Asociației pentru Studiul și Reforma Socială era compus din: Președinte, D. Gusti; vice-președinți: C. Bușilă și L. Colescu; secretar general: V. N. Madgearu; membri: C. Botez, G. Cipăianu, Sextil Pușcariu, I. Răducanu, M. Sanielevici, C. Stoicescu și N. Tabacovici; censori: I. Glogoveanu, Anibal Teodorescu și E. Crăciun. Primul comitet al Institutului Social Român: Președinte, D. Gusti; vice-președinți: C. Botez și C. Bușilă; secretar general, V. N. Madgearu; casier: I. Glogoveanu; membri: M. Djuvara, C. Ionescu-Sisești, M. Manoilescu; censori: A. Costin, D. Ioanățescu, N. Ionescu. Institutul de Cercetări Sociale al României a avut ca președinte activ pe M. S. Regele Carol II., vice-președinte D. Gusti, secretar general Al. Costin. În afară de un comitet numeros, cuprindea patru direcții cu personal salariat: Direcția Cercetărilor Sociologice condusă de Traian Herseni. Direcția Documentării condusă de Chr. Galitz, Direcția Statistică condusă de D. C. Georgescu și Direcția Publicațiilor condusă de A. Golopenția. Comitetul actual al Institutului de Științe Sociale al României: Președinte: D. Gusti; vice-președinți: C. Rădulescu-Motru și Anibal Teodorescu; secretar general: Al. Costin; membri: Victor Slăvescu, Petre Andrei, Victor Vâlco-vici, N. Cornățeanu, Dr. N. Ionescu-Mihăești și Mircea Vulcănescu.

dându-le putința nu numai să lucreze împreună, ci și să se verifice reciproc, să-și confrunte afirmațiile și să le întemeieze astfel mai riguros.

b) Institutul a avut multă vreme un caracter privat. Faptul acesta i-a asigurat o libertate deplină în alegerea și tratarea problemelor, libertate pe care prin firea lucrurilor universitatea n'a avut-o niciodată.

c) Institutul Social n'a încadrat numai pe sociologi, ci reprezentanții tuturor științelor sociale: economiști, istorici, juriști, oameni politici etc. În chipul acesta s'au îndepărtat barierele adeseori arbitrare dintre științe și, în locul unui spirit îngust de specialitate, s'a creat un mediu favorabil conlucrării și sintezelor.

d) Institutul Social a legat știința de problemele de actualitate și dintre acestea a dat întotdeauna precădere problemelor românești. Pe calea aceasta a dat pe de o parte o îndrumare practică, de utilitate imediată, științelor sociale, ceea ce nu putea face universitatea, datoare să transmită mai ales elementele eterne ale științelor, pe de altă parte a înălțat preocupările sociale practice la un nivel științific și le-a dat o îndrumare rațională și documentată.

e) Institutul Social a stimulat și cercetările regionale și a răspândit interesul pentru științele sociale în toate centrele culturale mari ale țării. El a organizat mai întâi filiale la Timișoara și Chișinău (Institutul Social Banat-Crișana și Institutul Social Român din Basarabia), apoi sub forma Institutului de Cercetări Sociale al României, regionale la Timișoara, Chișinău, Cluj, Iași, Cernăuți, Craiova și Constanța.

f) Institutul Social a cautat să informeze științific și cercurile culte ale țării prin publicațiile lui și prin cicluri de prelegeri cu subiecte de actualitate. El publică din 1919 „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială”, cea mai însemnată revistă de specialitate din țară și una dintre cele mai bune din lume, iar de câțiva ani încoace, revista Sociologie Românească în care se desbat mai ales probleme sociologice în legătură cu satul românesc. Dintre prelegerile publice notăm pe cele publicate în volum având un caracter de mai mare durată: „Noua Constituție a României”, „Doctrinile Partidelor Politice”, „Politica Externă a României” și „Politica Culturii”.

g) Institutul Social Român a organizat în cadrul lui și o importantă bibliotecă de specialitate, în care s'a putut citi în-

totdeauna ultimele reviste din toată lumea și care a pus la dispoziția cercetătorilor materialul științific și documentar necesar.

h) Institutul publică el însuși cercetări științifice în colecția intitulată „Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică”, pe lângă revistele amintite.

i) Institutul a organizat de la o vreme toate cercetările sociologice de teren și a dat puțină cel puțin un timp unui mănunchiu de oameni de știință să se ocupe numai de cercetări. Datorită lui a apărut vremelnice, dar ca o puțină perfect demonstrată, alături de personalul didactic universitar, cercetătorul de profesie, ocupat exclusiv de știință, care își împarte vieața între bibliotecă și teren și care deci este pus în situația de a-și realiza toate posibilitățile creatoare de știință.

j) Institutul Social, organizat în chipul acesta, a constituit un cadru deosebit de favorabil pentru dezvoltarea unei mișcări sociologice românești, menită să ducă la creații științifice originale. Intradevăr, din sânul lui s'a desprins mișcarea monografică existentă azi în țară și prin el s'a întărit prima școală sociologică românească, după ce s'a constituit pe încetul în Universitate și în cercetările monografice.

k) În sfârșit, Institutul Social a asigurat și legăturile noastre științifice cu străinătatea printr-o statornică participare la congresele internaționale. Câștigându-și merite precise în această privință, lui i-a revenit organizarea celui de al XIV-lea Congres Internațional de Sociologie, care trebuia să se țină în toamna anului 1939 la București, sub președinția Profesorului D. Gusti și care a fost amânat din pricina războiului. Tot ca o recunoaștere a Institutului Social Român, a fost ales delegatul său la congresele internaționale de sociologie, G. Vlădescu-Răcoasa, vice-președinte al Institutului Internațional de Sociologie.

Institutul Social Român apare deci în istoria sociologiei românești ca cel mai important cadru de activitate, după universitate, prin care s'a adăugat la direcția sociologică universitară mai veche, o nouă direcție sociologică, preocupată în primul rând de cercetările de teren. Am arătat meritele sociologiei de catedră, să arătăm pe scurt și meritele sociologiei de teren. Lămurim astfel cele două mari direcții ale sociologiei românești din zilele noastre.

3 *Cercetările monografice.* Ca metodă și program de lucru, monografiile sociologice au fost concepute de Profesorul D. Gusti încă în primele cursuri și seminarii pe care le-a ținut și

organizat la Universitatea din Iași, ca titular al catedrei de sociologie¹⁾. Aplicarea la teren a acestui program, adică cea dintâi cercetare monografică, n'a putut fi făcută decât în 1925, cu Seminarul de Sociologie al Universității din București, la Goicea-Mare, în județul Dolj. De atunci însă Profesorul D. Gusti a organizat cercetări monografice în fiecare vară, dându-le o extensiune din ce în ce mai mare. Dacă cercetările acestea ar fi rămas numai în cadrul Seminarului, ele ar fi constituit un foarte bun mijloc de educație și pregătire științifică — merit pe care îl subliniază de pildă Paul Fauconnet²⁾ — dar pe plan științific ar fi dus cel mult la câteva teze bune de doctorat. De aceea Profesorul D. Gusti, păstrând colaborarea Seminarului său dela Universitate, a transpus cercetările monografice la Institutul Social Român, la început ca program al Secției Sociologice, apoi al întregului Institut (în special sub forma Institutului de Cercetări Sociale al României). Urmând calea aceasta, monografiile sociologice au devenit ceea ce sunt ele astăzi: o metodă sintetică de cercetare științifică directă a realității sociale și au câștigat un loc bine definit în istoria sociologiei³⁾. Sub aspectul acesta suntem datori să le înregistrăm și aici.

Cercetările monografice au la bază sistemul de sociologie al Profesorului D. Gusti, ca plan general de lucru și orientare teoretică în probleme, dar, cum e și firesc, ele au dus în același timp la o experiență nouă, experiență de teren cu rezultate metodologice și științifice din ce în ce mai bogate. E primul aspect pe care trebuie să-l scoatem în evidență.

Experiența monografică de teren a adâncit metodele de cercetare și a statornicit o tehnică înaintată de lucru, care asigură obiectivitatea rezultatelor, și deci întrebuințarea lor ca temei al teoriei sociologice. Astfel observația, metoda principală a cercetărilor directe, a fost îmbinată sintetic cu înțelegerea, tră-

1) Cf. *D. Gusti*: Introducere la Cursul de Istoria Filosofiei Grecești, Etică și Sociologie (lecție inaugurală ținută în 8. IV. 1910, publicată și în *Sociologia Militans*, pg. 24) și *Ein Seminar für Soziologie, Politik und Ethik an der Universität Iassy*, 1912 (Extras).

2) *P. Fauconnet*: L'Enseignement de la sociologie (Bulletin de l'Institut Français de Sociologie, Séance du 9 décembre 1931, pg. 11).

3) Fapt recunoscut din ce în ce mai limpede și în străinătate. Cf. *Philippe E. Mosely*: The Sociological School of Dimitrie Gusti (în *The Sociological Review*, vol. XVIII, nr. 2, London 1936); *Joseph S. Roucek*: Sociology in Rumania (în *American Sociological Review*, vol. III, nr. 1, February 1938); *H. E. Barnes* and *H. Becker*: Social Thought from Lore to Science, vol. II. 1938, pg. 1091.

irea, experimentul și statistica, pentru a înlesni, după reguli din ce în ce mai precise, o redare cât mai exactă a realității sociale sub toate aspectele ei calitative (semnificative) și cantitative (numerice). Apoi s'a fixat experimental un sistem practic de fișe (fișa de informator, fișa de constatare, fișa de opinie, fișa de răspândire, frecvență și circulație etc.), de formulare (demografice, economice, de statistică judiciară, culturală, administrativă etc.), de planuri de lucru (pentru fiecare problemă în parte, de care țin și genealogiile de familii, bugetele țărănești) și, în sfârșit, o potrivită întrebuintare a mijloacelor de înregistrare mecanică (fotografie, fonografie, cinematografie). Metoda și tehnica monografică, precum și unele rezultate științifice ale cercetărilor monografice, au fost expuse până acum în câteva lucrări, asupra cărora vom reveni, dar fiind vorba de o experiență și o muncă în continuă desfășurare, ele n'au fost încă publicate în întregime.

Al doilea aspect al cercetărilor monografice care trebuie scos în evidență, este caracterul lor colectiv, de colaborare a unui număr mare de specialiști din toate domeniile preocupate de unitățile sociale. Monografiile concepute de Profesorul D. Gusti, după sistemul său de sociologie, sunt menite să epuizeze realitatea socială, încât nu pot fi opera unui singur om și nici cel puțin a unui grup de sociologi. Realizarea riguroasă a planului de lucru, cere concursul geologilor, geografilor, agrochimistilor, botaniștilor, zoologilor, biologilor, psihologilor, istoricilor, economiștilor, juriștilor, lingviștilor, muzicologilor etc. Aceasta constituie tocmai una din trăsăturile originale ale monografiilor românești, ele sunt sintetice ca metodă și sintetice ca rezultate, îmbinând toate metodele și științele care pot fi de folos în explicarea realității sociale.

O parte din colaboratorii Profesorului D. Gusti pentru cercetările monografice au fost recrutați din Seminarul de Sociologie al Universității din București și sunt deci elevii săi direcți. Din aceștia fac parte: G. Vlădescu-Răcoasa¹⁾, (care

1) G. Vlădescu-Răcoasa a publicat relativ puțin. Meritul său principal e că a reprezentat în ultimii ani Institutul Social Român și școala dela București la Congresele Internaționale de Sociologie, informând străinătatea despre eforturile sociologiei românești. Fiind reprezentantul Biroului Internațional al Muncii, în țară s'a ocupat mai mult de politica socială. Dintre lucrările sale sociologice cităm: *La Sociologie en Roumanie* (în *Revue Internationale de Sociologie*, 37-e année, nos. I-II, 1929) și „Profesorul D. Gusti, vieața, opera și personalitatea lui” (în *Omagiu Profesorului D. Gusti*, 1936).

a participat numai la primele campanii), D. C. Georgescu¹⁾, C. Constantinescu-Mircești²⁾, Mircea Vulcănescu, H. H. Stahl, Traian Herseni, P. Ștefănuță³⁾, Ștefania Cristescu-Golopenția⁴⁾, Al. Dima, Anton Golopenția, Gh. Focșa⁵⁾, Ion Ionică, Florea Florescu⁶⁾, și a. m. d.⁷⁾. Alții, și ei foarte numeroși, au fost chemați din alte câmpuri de activitate (unii cu nume mai demult stabilit în știință) și au fost integrați în Institutul Social Român, care a fost totdeauna prielnic acestui gen de colaborări. Amintim din grupa aceasta pe Profesorul *Fr. I. Rainer*, distinsul anatomist și antropolog al Universității din București, care a participat la cercetările monografice dela Nerej, Fundul-Moldovei și Drăguș, cu toți colaboratorii săi dela Institutul de Anatomie și Embriologie din București⁸⁾; Prof. *Constantin Brăiloiu*, folcloristul muzical, care este unul dintre cei mai harnici și pricepuți cercetători de teren din România, și care a reușit să întemeieze, în contact cu monografia, o foarte interesantă sociologie a vieții muzicale⁹⁾, care încă nu și-a dat toate roadele¹⁰⁾; Prof. *N. Cornățeanu*, valorosul economist agrar, care a studiat bugetele țărănești și tehnica agrară în câteva

1) *D. C. Georgescu* este singurul colaborator al Profesorului D. Gusti care a participat la toate campaniile monografice. Specializat în problemele de demografie și biologie socială, activitatea sa științifică deosebit de merituosă, deși foarte utilă sociologiei, nu ține propriu zis de domeniul acesteia. Cităm dintre contribuțiile sale monografice: *Evoluția demografică a satului Cornova* (în Arhiva pentru Știința și Reforma Socială, anul X., 1932), *Considérations sur l'alimentation paysanne en Roumanie* (în *Mélanges D. Gusti*, 1936), *L'Alimentation des habitants și l'Habitation* (în monogr. Nerej, 1939) etc.

2) *C. Constantinescu-Mircești* a publicat o interesantă monografie sociologică a satului Ezibei în 1932, în colaborare cu elevii săi dela Liceul din Bazargic.

3) *P. Ștefănuță* și-a încadrat activitatea științifică în Institutul Social din Basarabia, conducând cercetările monografice ale acestuia. A publicat numeroase studii despre literatura populară.

4) *Ștefania Cristescu-Golopenția* s'a specializat în problema magiei. Cf. *Practica magică a descântatului de „strâns” în satul Cornova* (Arhiva, 1932), *L'Agent magique dans le village de Cornova* (în *Mélanges D. Gusti*) etc.

5) Cf. mai ales studiul său: *Aspectele spiritualității satești* (în *Sociologia Românească*, anul II, nr. 5—6, 1937).

6) Cf. numeroasele sale contribuții monografice publicate în revista *Sociologie Românească*.

7) *D. C. Amzăr* și *Ernest Bernea*, care astăzi nu mai fac parte dintre colaboratorii Profesorului D. Gusti, s'au format tot în școala Seminarului de Sociologie și datorează Profesorului D. Gusti cele mai bune lucrări de teren ale lor.

8) Cf. *Enquêtes anthropologiques dans trois villages roumains des Carpathes*, București 1937.

9) Cf. art. *Arhiva de Folklor* (în revista *Boabe de Grâu*, Anul II, Nr. 4, 1931).

10) Dintre colaboratorii săi care au participat la cercetările monografice amintim pe *Il. Cocișiu* și *Alexandru Tiberiu*.

campanii monografice¹⁾ și care a știut să întrebuințeze atât de inteligent și rodnic cunoștințele de teren în activitatea sa ca Ministru al Agriculturii; — apoi *Ion Conea*²⁾, *V. Tufescu*³⁾, *M. Popescu-Spineni*⁴⁾ și *N. Popp* dintre geografi; doctorul *I. Făcăoaru*⁵⁾, dintre antropologi; *Val. Butura*⁶⁾, dintre etnobotaniști; *Raul Călinescu*⁷⁾, dintre zoologi; *Al. Bărbat*⁸⁾, dintre economiști; *D. Șandru*, dintre lingviști⁹⁾; *V. Veniamin* și *I. Jivan*, dintre juriști; *I. Chelcea*, dintre etnografi; *I. Cazan*¹⁰⁾, dintre folcloriști etc., a căror nume sunt bine cunoscute din publicațiile de specialitate, mai ales din revista *Sociologie Românească*. Dintre colaboratorii Profesorului D. Gusti în cadrul Institutului trebuie să amintim și pe *Christina Galitzi-Brătescu*, care și-a făcut studiile în America și a publicat interesante contribuții în legătură cu aceasta.

Institutele Regionale au strâns și ele un număr destul de mare de cercetători de teren, dintre care unii ocupă un loc de frunte în mișcarea monografică. Amintim pe P. Ștefănuță, Al. Știrbu, și N. N. Moroșan dela Chișinău, C. Groșorean, I. Nemoianu, Adrian Brudariu etc., dela Timișoara, I. Făcăoaru, P. Râmneanțu, Tib. Morariu, A. Pampu etc. dela Cluj, care lucrează sub îndrumarea de înaltă competență a Profesorului Iuliu Moldovan, Leon Țopa dela Cernăuți, D. Papadopol dela Craiova și colaborarea prețioasă a Profesorului Bălțeanu dela Iași¹¹⁾.

1) Impreună cu asistenții săi Ing. *Vasilu* și Ing. *Țiculescu*.

2) Cf. *Determinări geofizice în așezarea satului Runcu* (în *Arhiva etc.*, 1932), numeroase articole în revista *Sociologie Românească* și *Monografia satului Clopotiva*.

3) Cf. cap. *Géographie physique și Géographie humaine din monografia cit. Nerej*.

4) Cf. *Geografia economică a satului Drăguș* (în *Sociologie Românească*, anul IV, Nr. 4—6, 1939).

5) Cf. *Compoziția rasială a populației din Șanț (Năsăud)* (în revista *Sociologie Românească*, an I, Nr. 10, 1936); *Studiul genealogic al unei familii asociale din Șanț (Năsăud)* (în *Sociologie Românească*, an. II, Nr. 4, 1937); *Antroposociologia* (în *Sociologie Românească*, anul I, Nr. 7—9, 1936) etc.

6) Cf. *Credințe în legătură cu cultura grâului la Români din Transilvania* (în *Sociologie Românească*, anul II, Nr. 7—8, 1937); *Etnobotanica* (în *Sociologie Românească*, anul IV, Nr. 1—3, 1939), art. *Botanique* în monogr. *Nerej* (vol. II).

7) Cf. *Problemele și bibliografia cadrului cosmologic* (în *Sociologie Românească*, anul II Nr. 4, 1937); *Pescuitul la Șanț (Năsăud)* (în *Sociologie Românească*, anul I, Nr. 1—3, 1936).

8) Autorul valoroasei monografii regionale: *Desvoltarea și structura economică a Țării Oltului* (Cluj, 1938). A redactat viața economică din monografia Drăguș (sub tipar).

9) Cf. *Grâul în monografia Drăguș* (sub tipar) etc.

10) Cf. *La littérature populaire* în monogr. *Nerej*, vol. II.

11) Cf. pentru completarea bibliografică a celor prezentate de noi: *Th.*

Cercetările monografice care au pus în mișcare câteva zeci de savanți de toate vârstele și sute de cercetători tineri, care se deprind acum în munca științifică, asigură sociologiei de teren o dezvoltare metodică și de amploare în viitor și prin aceasta o reînnoire a tuturor științelor sociale.

De altfel, cercetările monografice au depășit dela o vreme atât școala Profesorului D. Gusti, cât și Institutul Social Român, pentru a deveni o mișcare științifică cu adepți în toate cercurile intelectuale din țară: învățământ, administrație, cercuri de studii politice etc. Mișcarea aceasta este însă cu totul recentă, încât dacă o putem înregistra pentru intențiile ei, n'o putem încă judeca până nu vor fi publicate rezultatele cercetărilor.

4. *Școala sociologică dela București.* Dintre cercetătorii înșirați trebuie să stăruim, fiind vorba de un tablou al sociologiei românești, mai ales asupra aceloră dintre elevii Profesorului D. Gusti care s'au specializat în sociologie și care formează ceea ce se cheamă dela o vreme „școala sociologică dela București”. Numărul lor, dintre care am amintit pe cei mai reprezentativi, cum sunt Mircea Vulcănescu, H. H. Stahl, Anton Golopenția etc., e destul de mare și în continuă creștere, dar nu putem înfățișa aici decât pe cei care au publicat contribuții sociologice teoretice mai însemnate, recunoscute ca atare și de alte cercuri științifice. În această privință trebuie să notăm activitatea sociologică a lui H. H. Stahl și a noastră proprie, întru cât facem parte din aceeași școală sociologică.

Mircea Vulcănescu, unul dintre cei mai înzestrați gânditori din generația noastră, din păcate a publicat foarte puțin¹⁾, încât e greu de prezentat după adevărată lui valoare. Totuși, pentru că se cade să-i facem dreptate, amintim că „școala sociologică dela București” îi datorează foarte multe sugestii și este până astăzi unul din îndrumătorii cei mai de preț ai mișcării monografice. Metoda și tehnica de teren, ca și lucrările teoretice ale

Ludu: Sociologia românească din ultima vreme. — Insemnări bibliografice (în Buletinul Bibliotecii, Academia de Inalte Studii Comerciale și Industriale din București, an. V, nr. 2—3, 1939, pg. 147). — *Th. Ludu* a publicat și alte lucrări bibliografice de mare interes pentru istoria ideilor economice și sociale dela noi, ca: Anul publicistic 1844 în Moldova (în Independența Economică, XXI. 2 și 3, 1938) sau Economiiști români din Transilvania până la Unire (Economia Națională, LXV. 5. 1938).

1) Pentru sociologia românească sunt deosebit de importante studiile: Teoria și sociologia vieții economice (în Arhiva etc. 1932) și Dimitrie Gusti, profesorul (în Omagiu Profesorului Dimitrie Gusti, 1936).

școalei gustiene, n'ar fi ajuns la nivelul lor actual fără contribuția orală a acestui gânditor de excepțională calitate¹⁾.

Anton Golopenția, venit în monografie mult mai târziu, fiind și mai tânăr, n'a apucat să-și arate încă măsura putințelor sale științifice, dar atât munca sa de îndrumător a celor mai tineri, cât și colaborarea sa la eforturile colective ale școlii sociologice dela București, la care adăugăm temeinica sa pregătire științifică, îndreptățesc autoritatea de care se bucură în rândurile cercetătorilor de teren²⁾.

a. *H. H. Stahl*. Cel mai de seamă cercetător de teren dintre elevii Profesorului D. Gusti este până acum H. H. Stahl. Fără o pregătire sociologică teoretică prea dezvoltată, întru cât studiile sale de bază sunt de natură juridică și istorică, H. H. Stahl a izbutit să-și creeze un loc de frunte în sociologia monografică, datorită unui excepțional simț al muncii de teren, unei desăvârșite mânuiri a tehnicei de lucru și unei fecunde intuiții a problemelor. H. H. Stahl compensează cu prisosință prin cercetările sale de teren, toate lipsurile care i s'ar putea găsi în alte privințe. De aceea socotim că H. H. Stahl merită de pe acum un loc în istoria sociologiei românești și străduințele sale științifice vor stârni interesul și prețuirea tuturor cercurilor de specialitate.

Lucrările sociologice ale lui H. H. Stahl sunt de două categorii: lucrări de îndrumare și cercetări de teren. Dintre lucrările de îndrumare cităm „Tehnica monografiei sociologice” (1934), în care expune procedeele monografice de teren după experiența colectivă a școlii gustiene — și „Monografia unui sat, cum se alcătuește, spre folosul Căminului Cultural” (ed. II, 1939), o ediție populară, cu multe îmbunătățiri însă, a celei dintâi. Aceste două lucrări au călăuzit munca a numeroși cercetători de teren și prin aceasta și-au dovedit pe deplin rostul și însușirile. Contribuția originală strict personală a lui H. H. Stahl trebuie căutată însă mai ales în cercetările sale

1) Cel puțin scriitorul acestor rânduri a folosit întotdeauna din tovarășia științifică a lui *Mircea Vulcănescu* și își îndeplinește o datorie plăcută să o recunoască.

2) *Anton Golopenția* desvoltă mai ales latura de politică științifică din gândirea Profesorului Dimitrie Gusti. După *Anton Golopenția* sociologia trebuie înglobată în politică, în orice caz rostul ei primordial constă în informarea și „orientarea conducerii unui stat printr-o cercetare continuă și integrală a vieții națiunii respective”. Cf. teza sa de doctorat „Die Information der Staatsführung und die überlieferte Soziologie” (fără dată) și articolele: Rostul actual al sociologiei, Contribuția științelor sociale la conducerea politicii externe și Rolul științelor sociale în noua tehnică administrativă (în rev. *Sociologie Românească*, anul II și III.).

de teren. Orientat spre problemele de istorie socială a satului românesc, cu tendința unei sociologii a organizațiilor străvechi de viață sătească, H. H. Stahl a încheiat pe acest tărâm o teorie proprie, care merită să fie înfățișată cel puțin în câteva cuvinte.

H. H. Stahl pornește dela constatarea că documentele sunt cu totul neîndestulătoare pentru a lămuri trecutul satului românesc, pentru că viața lăuntrică a acestuia, fiind neatârnată de legăturile cu statul sau cu boerii, era anonimă, reglementată de obiceiuri nescrise, fără interes pentru cei dinafară. De aici nevoia de altă metodă, pe care H. H. Stahl o găsește în cercetarea sociologică a formelor sociale străvechi care s'au păstrat în viața socială actuală, întipărite în organizația teritorială, în organizarea comunității, în obiceiurile economice și juridice etc.. Pe calea aceasta a studiat trecutul satului românesc și a ajuns la câteva concluzii foarte însemnate. H. H. Stahl și-a legat numele de cercetarea satelor de răzeși, în special a satelor din Vrancea¹), dar răzășia este socotită ca un fapt general și deci studiul ei înseamnă o contribuție la lămurirea unei părți însemnate din istoria socială.

Satul românesc a fost studiat înainte de H. H. Stahl de numeroși istorici. Aceștia au adoptat în ce privește originea satelor teza țărănească, de natură biologică, genealogică. Pornind dela faptul că multe sate românești sunt „umblătoare pe bătrâni” — adică își împart moșia în părți egale după „bătrânii care au întemeiat satul”, iar locuitorii actuali își calculează drepturile pe baza genealogiei, după treapta lor de descendență din acești bătrâni, istoricii cred că satele au fost întemeiate de o familie sau de mai multe familii înrudite și locuitorii actuali descind întradevăr din ele. H. H. Stahl susține că „teoria originii biologice a satului de răzeși este illogică și nu poate fi verificată istoric”.

În primul rând, nu toate satele românești sunt umblătoare pe bătrâni, nu toate au cunoscut devălmășia proporțională, unele, cum sunt cele din regiunea străveche a Vrancei, n'au cunoscut decât devălmășia absolută²). Așa dar o parte din sate nu

1) Vezi în special monumentală monografie sociologică a satului Nerej (Vrancea), apărută sub conducerea sa: *Nerej, un village d'une région archaïque* (3 vol. București 1939, Institut de Sciences Sociales de Roumanie).

2) Cf. *H. H. Stahl: Le Problème du village archaïque roumain* (în vol. I al monogr. cit. Nerej), studiu în care se găsește o prețioasă tipologie a satului românesc, și *Organizarea socială a țărănimii* (în *Enciclopedia României*, vol. I.). Sunt cele două izvoare principale pentru cunoașterea teoriei lui H. H. Stahl.

umblă pe bătrâni. H. H. Stahl crede apoi că ceata devălmașă absolută este forma străveche de organizare a satului românesc și este anterioară celorlalte, în sensul că din ea a purces forma umblătoare pe bătrâni cu diferitele ei varietăți.

Trecerea dela ceata devălmașă absolută la satul umblător pe bătrâni s'a făcut din pricina următorilor factori: 1. progresul tehnicei agricole, care a determinat creșterea treptată a rentabilității pământului; 2. saturația demografică ce a dus la ținerea privată sub forma împărțirii pământurilor de cultură; 3. jocul natalității, care a dus la neegalitatea economică a familiilor cu descendenți puțini față de cele cu descendenți numeroși (chiaburii și sârmanii). Odată împărțirea pământurilor de cultură și neegalitatea economică apărute, procesul acesta de disoluție a cetei devălmașe continuă în chip necesar. Chiaburii cer drepturi proporționale și în pădure, izlaz etc., rămase deșălmașe și izbutesc să obțină acest lucru. Pentru organizarea devălmașiei pe cote părți proporționale se cere însă o normă juridică potrivită. Aceasta a fost împrumutată din dreptul familial, anume genealogia, care de astă dată însă este fictivă, un instrument juridic, nu o realitate. Prin urmare, genealogia din dreptul sătesc este o ficțiune juridică și satul umblător pe bătrâni nu arată originea, ci disoluția formelor vechi de vieată sătească. În ce privește satele de clăcași, H. H. Stahl crede că ele au avut aceeași organizație lăuntrică pe care au avut-o și cele de răzeși, de unde reiese că într'o vreme anumite ele au fost una.

H. H. Stahl n'a reușit încă să convingă cercurile științifice despre temeinicia tezei sale și probabil va trebui să mai adune mult material pentru a putea face o demonstrație deplină, dar ipoteza aceasta de lucru, ipoteză pe care sociologia monografică a formulat-o până acum în cercetarea evoluției satului românesc, apare superioară în multe privințe „teoriilor” existente. Majoritatea acestor teorii sunt mai puțin dovedite decât ipoteza în curs de verificare a lui H. H. Stahl. De aceea ea trebuie luată în considerație de pe acum, cel puțin tot atât cât vechile teorii.

b. *Traian Herseni*. Activitatea noastră sociologică a fost înregistrată, dacă nu totdeauna prețuită, de cei mai de seamă sociologi ai țării și de câțiva sociologi străini¹⁾, pentru a

1) Cf. *D. Gusti*: Raportul pentru verificarea titlurilor, lucrărilor și activității candidaților la catedra de sociologie a Universității din Cluj (în *Sociologie Românească* an. I, nr. 3, 1936), *P. Andrei*: *Sociologie Generală*

justifica în deajuns câteva rânduri și în istoricul acesta al sociologiei românești. Se înțelege, nu poate fi vorba decât de o simplă dare de seamă asupra câtorva din lucrările principale, pentru a înlesni cititorilor să ne încadreze în mișcarea sociologică dela noi.

Lucrarea noastră, „Teoria monografiei sociologice” (1934), care împreună cu „Tehnica monografiei sociologice” a lui H. H. Stahl a îndrumat cercetările monografice din ultimii ani, este un rezultat al unei activități colective, ea expune principiile formulate de Profesorul D. Gusti și colaboratorii săi, printre care ne găsim din 1927 și noi, în legătură cu monografia sociologică.

Dintre lucrările cu un caracter personal notăm „Realitatea socială, — Incercare de ontologie regională” (1935) și câteva din cercetările la teren.

În „Realitatea socială” ne-am propus să căutăm dacă există o regiune ontologică a societății, care să poată fi privită ca obiect al sociologiei. Pentru deslegarea acestei probleme am recurs la trăirea directă în societate, ca să dobândim astfel datele cele mai sigure, de natură nemijlocită. Așa dar, problema: societatea ca existență; metoda: trăirea noastră proprie în această existență.

Rezultatele pe care le-am dobândit sunt următoarele: 1. Societatea este în primul rând o *stare de conștiință*, ea se bazează pe simțământul de „noi”, care deși mai puțin studiat, există deopotrivă și paralel simțământului de „eu”. Această conștiință, pe care o numim socială, ne înfățișează societatea ca pe 2. o *conviețuire omenească*. Conștiința socială ne deschide spre semenii noștri și numai spre ei și ne leagă într-o comunitate de viață. Comunitatea socială este: 3. de natură *sufletească*, nu biologică. 4. Societatea fiind viață, înseamnă *activitate*, anume: 5. *activitate spirituală*, pentru că în societate nu intră decât viața sufletească dezvoltată de conștiința socială, adică activitatea dotată cu un înțeles și o valoare. 6. Rezultatul activității spirituale este fapta cu un înțeles autonom sau *spiritul obiectiv*. 7. Spiritul obiectiv și viața socială sunt

(Craiova, 1936, pg. 63), E. Sperantia : Introducere în Sociologie, tomul I. Istoria concepțiilor sociologice (Cluj, 1938, pg. 467), etc. Apoi Mosely și Roucek (op. cit.), G. Richard (în darea de seamă despre Arhiva pentru Știința și Reforma Socială, 1933—1935, în Revue Internationale de Sociologie, August 1936), D. Warnotte (în Revue de l'Institut de Sociologie, nr. 2, 1934, pg. 425—427), G. Jacquemyns : La Vie sociale dans le Borinage huillier (Bruxelles 1939, pg. 8).

identice cu *domeniul culturii*. 8. Societatea nu este o ființă colectivă supraindividuală, ci o *funcțiune a omului* care numai datorită conviețuirii este în același timp și individualitate și ființă socială. 9. Societatea este un nou plan de existență, anume planul existenței umane creatoare de cultură. 10. Ea este o existență polară care cuprinde într'un pol conștiința individuală, în celălalt, grupul tovarășilor. 11. Dă astfel naștere unei structuri particulare de natură *spiritual-obiectivă și structural-funcțională*. 12. Această realitate este sui generis, ea nu poate fi redusă la nimic altceva din cosmos. Prin urmare o știință a ei devine posibilă.

Sociologia ca știință cercetează unitățile sociale concrete pe temeiul observației pentru a stabili tipurile lor structurale, funcționale și evolutive și dă astfel socoteală de realitatea socială așa cum se desfășoară ea în timp și în spațiu¹⁾.

Pe planul cercetărilor directe a unităților sociale ne-am ocupat până acum de cetele de copii, cetele de feciori, organizațiile bărbătești, de categoriile sociale, de cârciumă și de păstorit²⁾. În studiul nostru „Stâna din Munții Făgărașului”, ca să stăruim cel puțin asupra uneia din contribuțiile teoretice ale cercetărilor noastre de teren, după ce am arătat că pentru sociologia poporului românesc cele două tipuri de viață socială etnică, viață de păstor și viață de plugar, sunt de cel mai mare interes, am caracterizat pe scurt cele două tipuri sociale și importanța lor pentru lămurirea istoriei naționale. „Viața ciobănească nu cunoaște felul de trudă trupească a plugarului, munca grea a câmpului, mărginirea la o bucată oarecare de pământ, peste care trebuie să stea aplecat mereu, în înțelesul adevărat al cuvântului, arându-l, săpându-l, culegându-l. În schimb nici viața de sat nu cunoaște greutatea vieții păstorești, deși par a fi mai puține, alergătura, ploile, furtunile, asprimile muntelui și lupta directă cu sălbăticiunile. Și tot așa nu se potrivesc în privința părților ușoare ale vieții. Stâna nu cunoaște sărbăto-

1) Cf. și Sociologia contemporană (în Arhiva etc., nr. 1—2, 1934), Problema sociologiei (în Revista de Filosofie, nr. 1, 1934), Știința Națiunii (în Revista Fundațiilor Regale, nr. 12, 1934), Metafizică și sociologie (în revista Gând Românesc, nr. 8, 1933 și nr. 1—2, 1934), Voința socială (în Sociologie Românească, an. II, nr. 4, 1937), Câteva considerații în legătură cu înțelegerea sociologică (în Sociologie Românească, an. II, nr. 7—8, 1937).

2) Cf. Stâna din Munții Făgărașului (în revista Boabe de Grâu, nr. 6, 1934), Observații sociologice privitoare la copiii din Drăguș (în Arhiva etc., nr. 1—4, 1933), Categoriile sociale cornovene (în Arhiva etc., 1932), Ceata feciorilor din Drăguș (în Sociologie Românească, an. I, nr. 12, 1936), Câteva date privitoare la o cârciumă țărănească (în Arhiva etc., 1—2, 1937), Clubul Husarilor (în Arhiva etc., nr. 3—4, 1934).

riile, praznicile, petrecerile; satul nu cunoaște răgazul, hoinăreala și gândurile slobode. În sat vieța este a obștei, insul nu este decât o fărâma neînsemnată din vieța ei; la stâni vieța e mai neatârnată, mai singularică, mai a fiecăruia. aici legătura e mai strânsă cu firea înconjurătoare decât cu oamenii. Din îndeletnicirile acestea două, plugăritul și ciobănitul, nasc cu necesitate forme originale și diferite de vieță”.

Am atras apoi atenția asupra legăturilor dintre cele două tipuri de vieță socială etnică. „O cercetare mai aproape s’ar putea să descopere împrejurări mai prielnice producției spirituale (artă, folclor, știință și filosofie populară) în vieța păstorească decât în cea plugărească. Răspândirea acestor producții în vieța satească, până la colorarea acestora cu trăsături puternic păstorești, n’ar înfățișa o prea mare taină. Legătura între cele două tipuri de vieță este o înlesnire firească, iar direcția înrâuririi se impune prin numărul producțiilor și nouitatea lor. Ciobanii își poartă pretutindeni cântecele și credințele și le răspândesc prin comunicativitatea care e destul de cunoscută. Pentru sat multă vreme faptul acesta a putut să însemneze singurul mijloc de a afla un cântec nou, un cântec din altă parte, alte lămuriri despre lume și vieță, sfaturi necunoscute pentru neceaz sau nenorocire, — aduse azi din militarie, sau de drumeti (destul de răspândiți) și mai ales de cărți, de școală și de săteni de-a-dreptul din alte sate și dela oraș, Păstorii au putut să îndeplinească multă vreme funcția de înnoire a vieții spirituale satești, prin prestigiul omului umblat și care știe multe, față de vieța așezată și de supunere socială a satului”. Faptul acesta ar explica în alt chip decât prin originea pastorală a poporului românesc (teza Ovid Densusianu), caracterul pastoral al folclorului românesc.

Activitatea noastră sociologică, la fel cu a celorlalți părtași ai școlii sociologice dela București (M. Vulcănescu, H. H. Stahl, D. C. Georgescu, I. Ionică, Anton Golopenția etc.) este abia la început, încât ne putem mulțumi cu aceste câteva indicații, lăsând în sarcina celor care vor veni după noi, să o înregistreze în întregime și să o judece după valoarea ei definitivă.

IV. INCHEIERE.

(Bilanțul sociologiei românești și perspectivele ei de dezvoltare).

Cu toate lipsurile, de care ne dăm foarte bine seama, tabloul acesta al sociologiei românești dovedește cu prisosință existența unei sociologii în țara noastră și arată căile ei principale de dezvoltare.

După o lungă perioadă de pregătire în care nu se poate vorbi de sociologie, ci numai de idei sociale sau uneori și mai puțin, de material care poate fi întrebuințat sociologic (Milescu, Cantemir etc.), au apărut o seamă de încercări conștiente de a rezolva pe cale științifică probleme sociale și politice românești. Dacă ar fi să stabilim o dată anumită pentru ivirea sociologiei la noi — procedeu care în știință are întotdeauna un caracter arbitrar — ar trebui să ne oprim la anul 1848. Ideologii revoluției din 1848 fie că au pregătit-o, fie că au săvârșit-o, fie că au lămurit-o, sunt cei dintâi sociologi români. Era și firesc să se întâmple așa. Ideile sociale nu apar la întâmplare, ele sunt provocate de evenimentele sociale, de transformările ivite în structura vieții sociale sau de luptele politice care urmăresc asemenea transformări.

Prin urmare pătrunderea capitalismului și formarea burgheziei române în conflict cu vechile stări și cu alte forțe sociale, au provocat primele gânduri care pot fi socotite sociologice. Faptul că cel mai de seamă reprezentant politic al liberalismului românesc, *Ion Brătianu*, e cel dintâiu (sau printre cei dintâi) care întrebuințează termenul de *sociologie*, poate fi socotit din pricina aceasta deosebit de semnificativ. Revoluția liberală avea nevoie de sprijinul științei pentru a întări lumea nouă pe care o consfințea. Se pare însă că burghezia mai demult formată și care se întărea treptat prin comerț, industrie și finanțe, nu

avea nevoie de o sociologie constructivă, ci doar de una *justificativă*. La 1848 burghezia română era încheată și în curând ea a devenit triumfătoare în toate sectoarele vieții publice (economie, politică, legislație, administrație) și deci își impunea interesele cu destulă ușurință. De aceea sociologia liberală n'a avut o sarcină combativă, nici una constructivă, ci trebuia doar să arate la început *avantajele* revoluției burgheze (de unde conceptele ei fundamentale: progres, civilizație, perfectibilitate, sociabilitate, educație, rațiune, tehnică, știință, proprietate, bogăție, libertate), iar mai târziu să demonstreze caracterul *normal* al evoluției burgheziei și al istoriei naționale liberale (Ștefan Zeletin). Sociologia pe linia aceasta însoțește evoluția socială pentru ca să o justifice, nu o pregătește, nici nu o clădește. Inițiativa socială nu-i aparține și astfel ea are tot timpul un rol de mână a doua.

Forțele sociale burgheze nu erau însă singure în societatea românească. Ele au întâmpinat în chipul cel mai firesc rezistența sau atacul altor forțe, care au avut fiecare câte o sociologie a lor.

Mai întâi, liberalismul trebuia să dissolve stările vechi, pe care voia să le înlocuiască nu numai în viața economică, ci și în viața politică. Stările vechi erau reprezentate de boieri, care stăpâneau pământurile, satele de clăcași, slujbele publice și toate privilegiile legate de acestea. Liberalismul va ataca deci marea proprietate în numele dreptății sociale, clăcășia în numele libertății, privilegiile în numele egalității etc. și va căuta să le acapareze într-o formă sau alta în folosul burgheziei. Reacția stărilor vechi față de atacurile liberale a dus pe plan politic la conservatorism, iar în teoria socială la sociologia junimistă.

Triumful liberalismului are însă și unele urmări neprielnice pentru burghezie. Cea mai de seamă a fost trezirea țărănimii — prin liberarea de șerbie și împrăștiere — care a ajuns repede la conștiința intereselor sale proprii, diferite de ale boierimii și ale burgheziei. În momentul în care burghezimea a dat lovitură de moarte boierimii, scoțând de sub puterea ei țărănimea, a înălțat un potrivnic istovit prin evoluția istorică și l-a înlocuit cu altul, viguros ca structură, puternic ca număr și capabil de o dezvoltare neprevăzută. Când minoritatea burgheză s'a înscăunat în locul minorității boierești la conducerea statului a trebuit să desrobească majoritatea țărănească și să o lase apoi să se organizeze într-o tabără adversă. Luptele țără-

nimii au dus la o politică țărănească, iar pe plan de gândire la sociologia poporanistă și țărănistă.

O altă urmare neprielnică pentru burghezie a propriului ei triumf, a fost ivirea primelor elemente muncitorești, legate în chip firesc de industrializare și mașinism, ivirea proletariatului românesc, e drept puțin însemnat ca număr și putere, dar totuși un proletariat, care avea interese potrivnice burgheziei și care dela început s'a constituit ca un adversar necruțător al ei. Proletariatul lupta pentru ziua de mâine în nădejdea că va izbuti să procedeze într-o zi față de burghezime exact cum a procedat aceasta față de boierime. Lupta proletară a dus pe plan politic la socialism, iar în teoria socială la sociologia socialistă.

Așa dar liberalismul întâmpină pe de o parte forțele boierimii pe care voia să le nimicească, pentru a le lua locul, pe de altă parte forțele desrobite ale țărănimii și forțele create prin propria sa desvoltare, ale muncitorimii. Conservatorismul i se opunea în numele trecutului, țărănismul în numele prezentului (marea majoritate țărănească a țării), socialismul în numele viitorului.

În timp însă ce se ducea lupta aceasta de interese pe clase și partide, țara se îndepărta de rosturile ei permanente, își primejduia specificul național, își înstrăina ființa ei românească, pentru a lăsa joc liber finanței internaționale, civilizației de pretutindeni și populațiilor de origine etnică eterogenă. Liberalismul a avut nevoie pentru deplina lui izbândă de sprijinul străinătății, sprijin pe care a trebuit să-l plătească cu numeroase concesi economice, politice și culturale față de ea. Din pricina aceasta liberalismul a provocat și adversitatea naționalismului, în numele intereselor permanente ale ființei noastre naționale, ceea ce a dus în afară de o politică naționalistă, la o sociologie naționalistă.

Născute din nevoi diferite și urmărind scopuri separate, potrivnice sau străine unele de altele, cele patru sociologii politice românești ivite în veacul al XIX-lea în opoziție cu sociologia liberală, au avut în chip necesar structuri și evoluții deosebite.

Sociologia conservatoare sau junimistă are un caracter critic, de negație, apărut din nevoia de apărare. Cei mai lucizi reprezentanți ai conservatorismului își dădeau foarte bine seama că singura cale de a apăra vechile interese, fără a le compromite

și mai rău, este de a ataca pe cele nouă și în aceeași măsură că singura cale de a încetini dispariția stărilor vechi, când păstrarea lor completă devine cu neputință, este de a încetini apariția celor nouă (P. Carp). De aici câteva urmări caracteristice: 1. Sociologia liberală și cea junimistă au aceleași preocupări, mai exact, sociologia junimistă adoptă problemele sociologiei liberale, numai că le dă o deslegare deosebită. Cu alte cuvinte, deși sociologia junimistă e o preocupare ivită din nevoile boierimii, nu discută chestiunile acesteia, ci pe cele ale burghezimii, numai că ori de câte ori sociologia liberală va găsi că un fapt e normal, cea junimistă îl va socoti anormal; ori de câte ori sociologia liberală va căuta să justifice un eveniment și să-i arate avantajele, sociologia junimistă va căuta să-l tăgăduiască și să-i scoată la iveală defectele. Astfel sociologia junimistă nu va ataca progresul, nici cultura, nici chiar instituțiile liberale, dar va critica progresul săvârșit de liberali, în numele progresului *adevărat*, pseudo-cultura liberală în numele culturii, instituțiile liberale improvizate (imitație, spoială, formă fără fond) în numele adevăratelor instituții liberale (săvârșite de jos în sus, cu forma care exprimă fondul) etc. — cu intenția vădită de a încetini dezvoltarea liberalismului (Titu Maiorescu. C. Rădulescu-Motru). În ultimă analiză, liberalism și junimism sociologic însemnează două feluri de a privi aceeași dezvoltare socială, unul cu dorința de a o accelera și de a o justifica, celălalt cu dorința de a-i încetini mersul și a-i tăgădui valoarea. 2. Totuși evoluția celor două sociologii nu este paralelă, cum s'ar putea crede. În timp ce liberalismul triumfa, avea o nevoie tot mai redusă de o justificare, pentru că se impunea prin forța lucrurilor, nu prin puterea argumentelor. Teoria liberală devenea de prisos din pricina realității liberale. De aceea dela 1848 încoace, cu excepția câtorva momente de criză a capitalismului, sociologia liberală a fost în continuă descreștere. Dimpotrivă, cu cât conservatorismul era mai primejduit, alungat din vechile lui poziții, cu atât teoria conservatoare era mai necesară, cu atât sociologia junimistă mai dezvoltată, mai adâncă, mai necruțătoare. De aceea în timp ce liberalismul biruia pe plan social, iar sociologia liberală își sărăcea conținutul, conservatorismul era înfrânt treptat, iar sociologia junimistă se dezvolta la maximum. S'a spus întotdeauna despre liberali cu o nuanță de dispreț, că n'au avut de partea lor intelectualii. Adevărul pare a fi că nu i-au avut pentru că n'aveau nevoie de ei. Liberalii

își întăreau rândurile cu industriași, cu negustori și cu bancheri. Aceștia le asigurau îndeajuns succesul economic și succesul politic. Dimpotrivă conservatorii atrăgeau intelectualii pentru că aveau nevoie de ei, atât pentru a înlocui boierimea în descreștere, cât și pentru a duce lupta de critică și tăgăduire împotriva liberalilor și a se păstra astfel în viața politică. Situații diferite au impus mijloace deosebite. În privința aceasta cazul „Junimeii” este deosebit de semnificativ¹⁾. Afirmatia că „Junimea” a avut înapoia ei pe conservatori este adevărată, dar cu unele rezerve care nu pot fi nesocotite. „Junimea” a strâns intelectuali din toate clasele sociale și chiar de toate nuanțele politice, cu toate că ea însăși era „conservatoare”. Faptul nu se poate lămuri numai prin simpatia dintre boieria veche, de naștere, și boieria nouă, de carte, ci trebuie să se țină seamă de împrejurarea arătată, că pozițiile conservatoare fiind în continuă criză, aveau nevoie de intelectuali ca să se întărească. „Junimea” atrăgea intelectuali din toate părțile și ea însăși a fost cu puțină tocmai pentru că era conservatoare, căci aici erau probleme de gândit, aici intelectualii își găseau o întrebuințare maximă și li se asigura succesul atât în viața intelectuală, cât și în viața socială și politică. Pe când liberalii promovau pe capitaliști, pentru a-și întări situațiile câștigate, conservatorii promovau pe intelectuali, pentru a-i întrebuința împotriva liberalilor. Se înțelege de ce în timp ce liberalii stăpâneau băncile, junimiștii stăpâneau universitățile. Fiecare întrebuința mijloacele pe care le avea la îndemână și care se potriveau mai bine cu situația de fapt.

3. O ultimă urmare, paradoxală la prima vedere, a fost că sociologia junimistă a ajutat, se înțelege fără voia ei, realizările liberalismului mai mult decât sociologia liberală. Sociologia liberală justifica, înainte sau pe urmă, dar totdeauna justifica înfăptuirile liberale. Acesta a fost rostul ei și atâta vreme cât a fost nevoie să și-l îndeplinească, și l-a îndeplinit. De aceea spuneam că ea n'a avut un caracter constructiv. Sociologia junimistă avea alt rost. Ea critica toate înfăptuirile liberale, le critica „din oficiu”, nu numai în parlament, ci pretutindeni, în publicații, în universități, în prelegeri publice. Critica aceasta n'ar fi fost însă eficace dacă se mărginea să nege ceea ce făceau liberalii, ea a fost silită să arate și cum ar fi trebuit să se procedeze, lucru de care în chip fatal liberalii au fost nevoiți adeseori să țină

1) Cum poate este semnificativ faptul mai recent că cel mai de seamă sociolog liberal, Ștefan Zeletin, n'a fost membru al partidului liberal. Acesta n'a căutat să-l câștige pentru că probabil n'avea ce face cu el.

seama. Pe calea aceasta sociologia junimistă a colaborat mai totdeauna, fără să vrea, cu liberalismul, și a asigurat realizărilor acestuia mai multă prudență, mai mult spirit critic, mai multă seriozitate, lucruri pe care nu și le putea asigura prin puteri proprii și nici prin sociologia liberală, de esență justificativă. Faptul acesta ar merita să fie cercetat odată mai de aproape.

Cu totul alta este situația celorlalte sociologii politice din veacul al XIX-lea și începuturile veacului al XX-lea. Țărănimea s'a zbatut până la marea reformă agrară de după războiu în condiții de viață deosebit de grele, cunoscute din toate scrierile de specialitate. Dar pe când boierimea și burghezimea își puteau spune cuvântul cu ușurință prin părtașii lor, țărănimea nu avea altă cale pentru a-și manifesta nemulțumirile decât răscoalele, care deveniseră endemice. De aici rolul specific al sociologiei țărăniste sau al celei poporaniste. 1) Ea trebuia pe de o parte să cerceteze nevoile țărănimii și să le exprime în limbaj științific. Din pricina aceasta primele cercetări de teren din România s'au îndreptat spre agricultură și spre sațe (Ion Ionescu dela Brad). 2) Ea trebuia pe de altă parte să explice răscoalele și să pună în lumină revendicările țărănești. De aceea o foarte mare parte din vechea sociologie țărănească a înflorit în jurul răscoalelor (Radu Rosetti). 3) În sfârșit, sociologia poporanistă dându-și seamă de însemnătatea țărănimii și de structura și evoluția specifică a țărilor agrare, a cerut potrivirea formelor politice la această realitate și deci o altă dezvoltare decât cea înfăptuită de liberali sau cea imaginată de socialiști (C. Stere). Sub toate formele ei, sociologia aceasta exprima nevoi și căuta soluții, încercând să obțină o viață mai bună pentru majoritatea locuitorilor țării.

Sociologia țărănistă (poporanistă) nu are prin urmare nici caracterul *justificativ* al celei liberale, nici caracterul *critic* al celei junimiste, ci un caracter de *revendicare*, de cercetare, explicare și exprimare a nevoilor țărănești și de încercare de a le găsi o deslegare.

Sociologia socialistă n'avea la noi un temei social serios — proletariatul era foarte redus — încât ea ne apare în ce privește planurile de viitor ca o himeră, cu neputință de înfăptuit, iar față de realitatea existentă, atitudinea ei a fost eclectică, asemănătoare în multe privințe cu sociologia junimistă în critica

burgheziei și cu cea poporanistă în revendicările sociale (Ghe-rea). Din aceeași pricină ea a fost cea mai puțin dezvoltată dintre toate pozițiile sociologice apărute din nevoi politice.

În sfârșit, sociologia naționalistă, foarte bine reprezentată în tot acest răstimp, oglindea îndoita nevoie de a critica valorile străine în numele celor etnice, valorile nouă, de „import”, în numele celor tradiționale, „autentice”, și de a îndruma creațiile sociale și spirituale către păstrarea specificului național, către organicitate și originalitate. De aici cele două fețe ale ei care se întregesc una pe alta în cadrul aceleiași concepții de viață: 1) critică necruțătoare a procesului de înstrăinare a culturii românești, și 2) îndrumare a creațiilor culturale în duhul național românesc. În ultimă analiză sociologia naționalistă este de esență normativă, ea prețuiește toată activitatea și toate creațiile țării în lumina idealului național și caută să impună acest ideal, ca fiind singurul valabil în toate sectoarele civilizației românești. Faptul că sociologia naționalistă numără printre reprezentanții săi pe *Mihail Eminescu*, uriașul creației românești, demonstrează parcă experimental, prin proba înfăptuirii istorice, valoarea originară și eternă a normei propăvăduite de ea. Chiar dacă Eminescu s'ar fi mulțumit cu opera sa poetică, fără să fi dezvoltat vreo ideologie socială, încă ar fi fost un argument grăitor dela sine pentru sociologia normativă în sens românesc care a urmat după el, adică pentru nevoia și putința unei culturi superioare care să desăvârșească străvechea noastră cultură efenică, de esență populară (Aurel Popovici, A. C. Cuza, N. Iorga, S. Mehedinți).

Acestea sunt fețele principale ale sociologiei românești din veacul al XIX-lea și începuturile veacului al XX-lea: 1) o sociologie *justificativă*, cea liberală; 2) o sociologie *critică*, cea junimistă; 3) o sociologie *revendicativă*, cea poporanistă; 4) o sociologie *utopică* (în raport cu vremea), cea socialistă; 5) o sociologie *normativă*, cea naționalistă; — toate cinci de structură și tendințe politice.

Dela sfârșitul veacului al XIX-lea spre zilele de față a apărut însă, alături de sociologiile dezvoltate de mișcările politice de atunci, din nevoile lor de luptă și construcție socială, o sociologie autonomă, de structură și tendințe pur științifice, care a însemnat un pas hotărâtor în constituirea sociologiei românești. Sociologiile structurate politic pot fi, cum s'a dovedit

în nenumărate rânduri, de un folos practic foarte mare, dar ele rămân prin însăși esența lor, legate de anumite interese și deci de anumite perspective de cunoaștere, care le închid atât căile unor cunoștințe sau adevăruri integrale, cât și căile unei obiectivități științifice riguroase. În alcătuirea lor științifică intră de sigur numeroase adevăruri scoase din experiența și nevoile reale ale unei părți din viața socială, dar mai totdeauna se îndepărtează sau se nesocotesc alte adevăruri, care purced din experiență și nevoile altor categorii de viață. Originea politică a străduințelor științifice impune acestora desbinarea, lupta și parțialitatea caracteristice acesteia. Apoi sociologiile săvârșite din nevoi politice trec în chip necesar granițele cunoașterii obiective, pentru a deveni instrument de valorificare sau apreciere a realității sociale. Ele nu se mulțumesc să arate numai ceea ce există, să constate și să explice realitatea socială așa cum este ea, singura sarcină a sociologiei ca știință, ci vor căuta, cum am văzut, să aprecieze această realitate, fie pentru a-i găsi o justificare, fie pentru a o critica și a arăta cum ar trebui să fie, pentru a formula pe calea aceasta anumite revendicări, fie pentru a o îndruma și a-i impune anumite norme mai dinainte stabilite. Se înțelege că sociologia totuși ia și în chipul acesta ființă și dă destule roade, pentru a-și dovedi în deajuns rosturile, dar ea nu va izbuti să-și arate toată măsura de care este în stare; pe calea aceasta ea se condamnă singură la o împlinire trunchiată. Tocmai pentru a întemeia științific acțiunea politică, sociologia trebuie să adopte o viziune *apolitică*, să se ocupe de realitatea socială nu în numele politicei sau în cadrele ei, ci în chip neatârnat, cu cât mai multă nepărtinire, pentru a pune astfel la îndemâna oamenilor de stat dornici de a-și întemeia acțiunile pe realități, o documentație științifică cât mai sigură și cât mai completă. Sociologia în măsura în care este *știință* nu poate accepta fără primejdia de a se îndepărta tocmai de natura ei științifică, niciun fel de amestec străin în activitatea ei. Sociologia în măsura în care este însă *știința realității sociale*, poate fi de folos în chipul cel mai firesc tuturor acțiunilor omenești, deci și acțiunilor politice, care au nevoie pentru reușita lor de cunoașterea realității sociale.

Dar într-o domnește cel puțin în unele cercuri științifice, oarecare confuzie în privința raporturilor dintre sociologie și viața politică, să precizăm și mai mult cele afirmate de noi.

Exemplul următor ni se pare destul de lămuritor. Precum vântul nu bate *pentru ca* să miște morile de vânt, ci mintea omenească *se folosește* de vânt pentru a pune în mișcare morile, nici sociologia (cu diferențele ușor de sesizat), nu se dezvoltă în chip necesar pentru ca să înlesnească acțiunea politică, ci aceasta se poate folosi sau uneori trebuie să se folosească de ea pentru a-și mări sau asigura eficiența. Există, se înțelege, o diferență esențială pe care nu o nesocotim. Fiind vorba de o activitate omenească, acțiunea politică poate cere sau impune nu numai *folosirea*, ci și *aparitia* sau *desvoltarea* unei sociologii de care ea are nevoie, cum am arătat pe larg că s'au și petrecut lucrurile în tot decursul veacului al XIX-lea, dar aceasta nu înseamnă că se modifică însăși *structura logică* a sociologiei, natura ei ca știință. Acțiunea politică poate cere sau impune pentru țeluri proprii, de pildă zidirea unei catedrale (tot faptă omenească), dar aceasta nu înseamnă că arhitecții pot înlocui principiile arhitecturii cu principiile politice. Cele din urmă pot înrăuri sau condiționa pe cele dintâi, în bine sau în rău, cum s'a întâmplat frecvent în istorie, dar nu le poate desființa. Sociologia fiind *știință*, nu acțiune politică, *teorie* nu practică, are și ea principii specifice de structură și dezvoltare, care pot fi (și sunt de obicei) înrăurite sau condiționate și politic, dar care nu pot fi niciodată îndepărtate cu desăvârșire, fără a se desființa sociologia însăși.

Se înțelege acum de ce socotim sociologia provocată și susținută de mișcările politice, în cadrul activității lor de altă natură, ca o puțință împlinită din punct de vedere științific numai pe jumătate, fiind diformată prin originea ei și sprijinul primit din altă parte și de ce socotim ca un pas hotărâtor despărțirea sociologiei de activitatea și cadrele politice.

Procesul de separare a sociologiei de politica practică se datorește la noi universităților. Acestea au dat puțința, prin rostul și organizarea lor, gânditorilor cu înclinări teoretice să se ocupe de realitatea socială în chip desinteresat, pentru a cunoaște și explica, nu pentru a transforma. Incepând timid, în opera celor dintâi creatori de sisteme filosofice dela noi (Conta și Xenopol), sociologia devine treptat o preocupare covârșitor teoretică în opera profesorilor de sociologie de azi (D. Gusti, P. Andrei, Tr. Brăileanu, E. Sperantia).

Astfel purificată, sociologia a putut deveni apoi, prin Institutul Social Român și cercetările monografice, din nou de folos acțiunii politice, dar de astă dată și-a păstrat în întregime atât inițiativa, sau neatârănarea, cât și structura ei științifică.

Sociologia românească de azi, cu cele două direcții principale ale ei, una speculativă, universitară, alta de teren, monografică, nu vrea să săvârșească decât *operă științifică*.

Sociologia universitară în forma ei tipică se ocupă de probleme lipsite de actualitate, fără vreo legătură precisă cu realitatea socială românească, de aceea acțiunea statului român folosește foarte puțin pe urma ei. Sociologia universitară se menține în cadrul foarte util al pregătirii teoretice a studenților, a orientării lor în problemele sociale generale, fără de care nu se pot înțelege nici dezvoltarea socială istorică, nici structura socială a vremurilor noastre, dar se ține în genere departe de problemele sociale în care e interesat direct statul.

Dimpotrivă, sociologia de teren, păstrând structura teoretică dobândită prin eforturile universităților, cercetează realitățile sociale *dela noi* și din pricina aceasta ea pune la îndemâna statului un material documentar care este și românesc și de actualitate și care deci poate fi întrebuințat de acesta în acțiunea lui de guvernare. Sociologia de teren este fără îndoială condiționată și ea de momentul istoric în care ne găsim. Institutul de Științe Sociale al României, care reprezintă azi cercetările de teren, continuă activitatea Asociației pentru Știința și Reforma Socială creată imediat după războiu. Momentul acesta este în deajuns de grăitor. Unirea mai tuturor ținuturilor românești în cuprinsul țării mari a pus problema cea mai hotărâtoare din toată istoria Românilor: dacă este în stare neamul românesc pus în sfârșit, în condiții normale de activitate, să creeze o civilizație și o cultură de esență superioară. În orice caz încercarea merita și trebuia cu orice preț făcută și se pare că problema e pe cale de a fi deslegată astăzi în mod pozitiv, prin eforturile neîncetate ale tuturor sectoarelor vieții românești. De sigur opera începută trebuie continuată și desăvârșită, dar important e că ea s'a dovedit *posibilă*. În opera aceasta de reconstrucție și creație românească știința nu putea să stea de o parte și se înțelege, cu atât mai puțin știința realității sociale, adică sociologia. Fără să-și trădeze rosturile ei specifice de cunoaștere teoretică, sociologia poate coopera la realizările statului cu condiția simplă să se ocupe de realitățile sociale

pe care statul are nevoie să le cunoască, adică realitățile sociale românești și cele ale țărilor cu care suntem în contact. Este meritul sociologiei de teren (D. Gusti) de a fi demonstrat putința acestei cooperări și este meritul statului ori de câte ori ține seama în acțiunile lui de documentația științifică existentă.

Perspectivile sociologiei românești se desprind, în lumina celor înfățișate, destul de lămurit.

1. Sociologia universitară își va continua rosturile ei educative, de îndrumare teoretică a generațiilor tinere în domeniul realităților sociale.

2. Sociologia de teren își va continua rosturile ei de cunoaștere, dând preferință realităților sociale românești.

3. Atât sociologia universitară, cât și sociologia de teren vor coopera și mai departe la înfăptuirile statului, prima prin pregătirea tehnicienilor de care acesta are nevoie, a doua prin procurarea materialului științific documentar necesar acțiunii de stat.

4. Cele două curente sociologice se vor apropia treptat, în modul cel mai firesc, unul de altul. Sociologia universitară se confundă uneori cu cea de teren, cum e cazul școlii dela București, din cadrul căreia Profesorul D. Gusti a inițiat și conduce cercetările la teren, iar colaboratorii săi universitari (Mircea Vulcănescu, H. H. Stahl, Traian Herseni și Anton Golopenția) au fost formați prin cercetările la teren. Din pricina aceasta cursurile și seminariile universitare vor putea să desbată probleme sociologice românești, iar cercetările de teren se vor putea extinde în toate centrele universitare. Universitățile vor căpăta astfel un rost nou, fără să se înlăture cel vechiu, de a colabora în mod direct la opera națională a statului, prin documentarea pe care o poate da. Cercetările de teren își vor păstra la rândul lor, prin contactul cu universitățile, caracterul lor teoretic și deci viziunea sociologică adevărată (P. Andrei). Deci și una și alta din cele două direcții sociologice românești au numai de câștigat din strânsa lor colaborare.

5. Dar faptul cel mai însemnat pentru menirea științifică a sociologiei e că prin adâncirea cercetărilor de teren (făcute de universități și institute, adică de oamenii de specialitate), sociologia românească poate ajunge cu vremea la o *sociologie originală* de mari proporții, care să se impună și în străinătate, și care deci să înfăptuiască un sector însemnat al culturii na-

ționale, sectorul creației științifice. După ce va ajuta cu mijloacele ei specifice neamul românesc în încercările lui de a înfăptui o mare cultură, sociologia, prin cercetările de teren, va putea să fie ea însăși un element însemnat din această cultură.

Acestea sunt câteva din perspectivele care se deschid sociologiei românești, în lumina cărora orice efort, oricât ar fi de mare, este în deajuns de răsplătit.
